

הַפְּעִיז

בתוכן:

3	כבקרת רואה עדרו' / העורך
5	הנני / הרב מעלה גלינסקי זצ"ל
9	שיחה של בעל 'נתיבות שלום' בעקבות מלחמת יום הכיפורים / ד"ר מרדכי מאיר
22	'הכרחו' של הקב"ה בראש השנה שחל בשבת / הרב יעקב ישראל סטל
	אגרת חדשה מפולמוס רמח"ל: רבני ויניציאה לר"מ חאגיז /
29	פרופ' יעקב שמואל שפיגל
41	המניינים לבריאת העולם וסדר העיבורים בהם / רחמים שר שלום
51	לשון הרע על נבחרי ציבור בעיתונים / הרב יעקב אפשטיין
	האם בן חו"ל יכול "להתאזרח" בארץ ישראל באמצע יום טוב שני? /
60	הרב ד"ר מיכאל אברהם

זיכרון להולכים

	אבי מורי הרב מעלה גלינסקי זצ"ל – תולדות ופעולות /
69	הרב אליעזר שמואל גלינסקי
77	דברי זיכרון לרב מעלה גלינסקי זצ"ל / הרב מאיר שלינגר
79	'צדיק כתמר יפרח' / הרב ארי וקסמן
82	הרב גרשום הרפנס זצ"ל / שמואל עמנואל
	קווים לדמותו של מורנו הרב יהושע ישעיה נויבירט זצ"ל /
85	הרב מרדכי בר"ש עמנואל
95	הרב יהושע ישעיה נויבירט זצ"ל – דברים שאמר והנהגות שנהג / אלי קלרמן
	עלייתו של הרב יהושע נויבירט זצ"ל לארץ ישראל באוניית מעפילים /
97	שמואל עמנואל
105	נתקבלו במערכת / הרב יואל קטן
II	תקציר המאמרים באנגלית

מכון שלמה אומן שע"י ישיבת שעלבים

בס"ד, תשרי תשע"ד • כרך נד, גליון א [207]

מכון שלמה אומן
מכון מחקר תורני

This volume of HaMa'yan
is dedicated in the memory of

Ms. Debbie Wrubel Z"l

דבורה בת יהודה קלונימוס ז"ל

Who died on the first Yom Tov
of Shavuot 5773

Sister of our friend Mr. Harvey Wrubel
Aunt of alumnus Mr. Yehudah Wrubel
and Ms. Elisheva Wrubel

תנצב"ה

מכון שלמה אומן

ישיבת שעלבים

בבקרת רועה עדרו'

ויהי דבר ה' אלי לאמר. בן אדם, הנבא על רועי ישראל, הנבא ואמרת אליהם לרעים, כה אמר ה' אלוקים, הוי רעי ישראל... הנני אל הרעים ודרשתי את צאני מידם, והשבתי מרעות צאן... כי כה אמר ה' אלוקים, הנני אני ודרשתי את צאני ובקרתים. בבקרת רעה עדרו ביום היותו בתוך צאנו נפרשות, בן אבקר את צאני, והצלתי אתהם מכל המקומות אשר נפצו שם ביום ענן וערפל. והוצאתים מן העמים וקבצתי מן הארצות והביאתים אל אדמתם ורעיתים אל הרי ישראל באפיקים ובכל מושבי הארץ. במרעה טוב ארעה אתם ובהרי מרום ישראל יהיה נוהם, שם תרפצנה בנה טוב, ומרעה שמן תרעינה אל הרי ישראל. אני ארעה צאני ואני ארביצם, נאם ה' אלוקים. את האבדת אבקש ואת הנדחת אשיב ולנשברת אחבש ואת החולה אחזק... (יחזקאל פרק לד)

הנבואה שהיא הבסיס למשפטים המרגשים ביותר בתפילת 'זנתנה תוקף' של הימים הנוראים מדברת על הדחה של מנהיגים שכשלו, ומילוי המשימה שבה הם נכשלו ע"י ריבונן של עולם בכבודו ובעצמו. הנביא מדבר על תקופת סוף הגלות, שבה מנהיגי הציבור, 'הרועים' שנכשלו בתפקידם, מושבתי מרעות צאן, והקב"ה – בעל העדר – מחליט לדאוג בעצמו לאיסוף העדר ולטיפול בו, בחמש לשונות של גאולה – והצלתי, והוצאתים, וקבצתי, והביאותים, ורעיתים אל הרי ישראל. הוא אף מטפל בכבשים הפצועות (פיסית ורוחנית), עד שהוא מביא את עדר הכבשים שלו למצבו האידיאלי. המשל והנמשל מתערבים זה בזה – היום הארוך החשוך, יום ענן וערפל, שבו נפוץ עם ישראל בכל העולם, עומד להסתיים; אור חדש על ציון מאיר; הגיע העת לשוב אל הרי ישראל, באפיקים ובכל מושבי הארץ, במרעה טוב וכו'.

עלינו דיבר הנביא! את בבואתינו ראה יחזקאל מול עיניו כאשר ה' אמר אליו את הדברים האלו. אנו חיים היום בדור של קיבוץ גלויות ושיבת ציון, 'היינו כחולמים'; אנו הם אלו שמתאכזבים פעם אחר פעם מרבים מרועינו; אנחנו הכבשים שמצפים שבעל העדר יכנס סוף-סוף לעובי הקורה ויסיים בטוב את המסע חזרה הביתה, לנווה הטוב, כאשר דיבר ביד עבדיו הנביאים. בבקרת רועה עדרו' היא אם כן ביקורת חיובית, ביקורת אופטימית, ביקורת שבאה לתקן את הליקויים ולהביא את העדר למצבו המושלם. כן נזכה בעזרה"ת.

גיליון מגוון זה של 'המעין' עוסק הרבה בזיכרונות: הוא כולל דברים של ועל חבר

המערכת הרב מעלה גלינסקי זצ"ל; הוא מזכיר את מלחמת יום הכיפורים ואת חלליה המרובים הי"ד, ביניהם שלושה מתלמידי ישיבת שעלבים, בעזרת הבאת שיחה מיוחדת-במינה שהעביר בעקבות אותה מלחמה האדמו"ר מסלונים בעל יתיבות שלום; לרגל יום הזיכרון השמונים לפטירת רבנו החפץ חיים זצ"ל, שגרם למהפכה בעולם היהודי בעניין שמירת הלשון, מובא מאמר המתנגד להיתר שנכתב לאחרונה להפיץ לשון הרע (לא להוציא שם רע ח"ו) על אנשי ציבור; מתחדשים חידושים הלכתיים בגדרי 'בן ארץ ישראל' לעניין יו"ט שני של גלויות, ואף נותרת לנו חידה לסיום, לזכרו של הגר"א גינחובסקי זצ"ל שנפטר לפני שנה ודן בנושא זה; בהמשך מובאים דברי זיכרון חמים על הרב גרשום הרפנס זצ"ל, מהפעילים המרכזיים של פא"י במשך כשני דורות, ודברי זיכרון והערכה על אחד מגדולי מצדיקי הרבים בדורנו – הרב י"י נויבירט זצ"ל, שנפטרו במהלך השנה. בין השאר מוצגים דברים מאלפים על ההעפלה לארץ לפני קום המדינה, ועל הצורך שאירע לעיתים באותם ימים לחלל שבת כדי להגיע לארץ ישראל, בהמשך לדברי הרב נויבירט זצ"ל על הצער העמוק שגרם לו הצורך לעלות לאונייה תוך כדי חילול שבת, צער שבעקבותיו זכינו לימים לחיבורו 'שמירת שבת כהלכתה'.

מאמר מעניין עוסק בדעות של קדמונים על ה'הכרח', אם הוא אמנם קיים, שיש לקב"ה להכריע את דינו של עם ישראל לטובה באופן מיוחד כאשר ר"ה חל בשבת; פרופ' שפיגל מציג לנו מכת"י איגרת מרכזית הקשורה לפולמוס הרמח"ל, איגרת שנעדרה עד עתה מקובץ מכתבי הרמח"ל ובני דורו, אשר מאירה פן מאוד ייחודי של התגלגלות הפולמוס, ומשאירה אותנו מהרהרים "מה היה קורה אילו" מכתבם זה של רבני ונציה היה משכנע את ר"מ חגיז למשוך את ידו מרמח"ל; ומר רחמים שר שלום 'מסדר' לנו את ענייני מניין השנים לבריאת העולם. הגיליון מסתיים כרגיל בסקירת ספרים תורניים ובתקצירים באנגלית.

יהי רצון לפני אבינו שבשמים שגיליון 'המעין' ימלא את תפקידו בהפצת תורה וחכמה ובחיווק הקשר בין אנשי התורה מכל המחנות, עד שנזכה בע"ה לחיבור השלם בגאולה השלמה המתקרבת בעזה"ת.

הרב מעלה גלינסקי זצ"ל

הנני*

בראש השנה ממליכים אנו את הקב"ה למלך על כל הברואה. זהו עיקר קביעת היום הזה, ולכן קבעו חז"ל לומר את ברכת קדושת היום, "מקדש ישראל ויום הזכרון", דווקא בסדר מלכויות בתפילת מוסף. מלכות היא ביטול האדם את רצונו מפני רצון המלך. לכן, למרות שכבר היו נבראים קודם אדם הראשון, שהרי בכ"ה באלול התחיל הבורא את ששת ימי בראשית, תחילת מלכות שמים הייתה בבריאת האדם דווקא: "אדון עולם אשר מלך בטרם כל יציר נברא - לעת נעשה בחפצו כל אצי מלך שמו נקרא"; באותו יום ש"כ"ל נברא, היינו היום בו נברא האדם אחרון הנבראים, אז הוא יתברך נקרא מלך, למרות שלמעשה מלך כבר "בטרם כל יציר נברא".

בראש השנה אומרים אנו בתפילה "זה היום תחילת מעשיך זכרון ליום ראשון", כי רק לאדם יש בחירה להמליך את הקב"ה על עצמו ולבטל רצונותיו לרצונו של מקום, או ח"ו לבעט במלכותו וללכת אחרי רצונותיו הוא.

הגר"א מבאר כך את ההבדל בין מלך למושל: מושל מושל בעל כורחם של נתניו, אך מלך מולך מרצונם של ממליכיו. "כי לה' המלוכה - ומושל בגוים". עלינו הוא מולך, ועליהם הוא מושל. לכן על הנבראים שקדמו לאדם היה, כביכול, מושל, ורק בבריאת האדם נקבעה מלכות שמים בבריאה, לכן בכל שנה ביום הזה מתחדשת מלכות ה' בעולם.

הרב ר' גדליה שארר זצ"ל, מגדולי בעלי המחשבה וראש ישיבת 'תורה ודעת' באמריקה, כתב בספרו 'אור גדליהו' כי הסיבה לכך שראש השנה הוא יום הדין היא שביום זה נקבעה מלכותו בעולם, וביום זה בודק הקב"ה את בני מלכותו ודן אותם האם במשך כל השנה שעברה הם המליכו את הקב"ה על עצמם, וע"פ זה האם יש להם מקום במלכות שמים. זהו הדין שיש על האדם, קביעת מקומו במלכות שמים לפי ריבוי כבוד שמים שהיה על ידו. יוצא איפוא שעיקר תפקיד האדם ביום זה הוא לקבל על עצמו עול מלכות שמים, ולפי מידת קבלתו כך יצא הוא זכאי בדין. לכן רוב התפילות שלנו ביום זה אינן על צרכינו הפרטיים, אלא על כבוד שמים: "ובכן תן פחדך ה' אלוהינו על כל מעשיך... ויראוך כל המעשים... ובכן יתקדש שמך... על ישראל עמך", הכל כדי שיתרבה כבוד מלכות שמים. לכן יש הצדקה לכלול את כל הבקשות

* מתוך דברים שנאמרו בראש השנה לפני תקיעות בבית המדרש בישיבת שעלבים סביב שנת תש"ס. הדברים נדפסו בחוברת 'על פי דרכו' - מורה דרך גיליון ב, ישיבת שעלבים, עמ' 193-195, ונדפסו כאן מחדש עם תיקונים קלים.

האלה ב'אתה קדוש', למרות שבדרך כלל אין מבקשים בקשות על הצרכים הפרטיים בשלוש הברכות הראשונות.

ארבעים הימים האלה, מראש חודש אלול עד יום הכיפורים, בהם אנו מקבלים על עצמנו עול מלכות שמים וממליכים אותו יתברך עלינו, הם הימים המתאימים ביותר להכנה לקבלת התורה, כמו שלמדנו בסוף מסכת תענית "לא היו ימים טובים לישראל כחמישה עשר באב וכיום הכיפורים, יום שניתנו בו הלוחות האחרונים", וכפי מידת הנכונות וההכנה בימים אלה כן אדם זוכה לקבל את התורה ביום הכיפורים.

אחת התפילות, הבולטת ומושכת את הלב ביותר, היוצרות את האווירה הרצינית והרגשית לתפילות יום הדין, היא התחינה הפרטית של שליח הציבור לתפילת מוסף בגשתו לעמוד התפילה. בדחילו וברחימו, בפחד, בחרדה וביראת כבוד מתחנן החזן: "הנני העני ממעש נרעש ונפחד... באתי לעמוד ולהתחנן לפניך על עמך ישראל אשר שלחוני, ואף על פי שאיני כדאי והגון לכך"..." "איני הגון" - ובכל זאת: "הנני..."

יחד עם החזן שהוא זקן ורגיל, ראוי והגון, קולו נעים, פרקו נאה וזקנו מגודל ומעורב בדעת עם הבריאות - יחד אתו כל אחד מאתנו לוחש ואומר את ה"הנני" הפרטי שלו. אנו רועדים מפחד כאשר אנחנו מודים ומתוודים על החולשות, המגרעות, החטאים, העוונות והפשעים שלנו, ואומרים עם שליח הציבור "ריבוננו של עולם, אף על פי שאיני כדאי והגון לכך, הנני - הנה אנוכי עומד לפניך בבוקרו של ראש השנה מבקש ומתחנן: קבל תפילתי, והפוך את כל צרותינו ועוונותינו לששון ולשמחה, לחיים ולשלום, לנו לכל ישראל".

התיבה 'הנני' אינה רק מילת פתיחה או הקדמה לתחינתו של החזן בראש השנה. לרוב מילה זו מציינת קבלה, הכנה, היענות חיובית לקריאה או לבקשה. היא מסמלת נכונות ורצון טוב לפעול, לעשות ולקיים את הנדרש מאתנו, לקיים את בקשתו של הקב"ה כביכול, כפי שמובאת לשונו הגמרא: "אמרו לפני מלכויות כדי שתמליכוני עליכם".

איני בא כמובן לחדש דבר אלא, כדברי הרמח"ל, להזכיר את הידוע כבר ומפורסם פרסום גדול: ארבעה גדולי ישראל שנקראו בנסיבות שונות ענו "הנני":

קראנו היום שכאשר ה' אמר **לאברהם אבינו** "קח נא את בנך את יחידך אשר אהבת את יצחק ולך לך אל ארץ המוריה והעלהו שם לעולה", ענה אברהם בלי היסוס ובלי הסתייגות, ועוד לפני ששמע את הבקשה עצמה - **"הנני"**.

יעקב אבינו, אחרי עשרים שנה של גלות אצל דודו לבן הארמי, כאשר "ביום אכלני חורב וקרח בלילה ותידר שנת מעיני", אומר לו ה': "שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך... ויאמר אלי מלאך האלוקים בחלום יעקב, ואומר **הנני**..."

ליוסף הצדיק אמר אביו: "הלא אחיך רועים בשכם לכה ואשלחך אליהם, ויאמר לו הנני. ויבא שכמה ויאמר את אחי אנוכי מבקש..."

משה רבנו היה "רועה את צאן יתרו חותנו כהן מדין וינהג את הצאן אחר המדבר ויבוא אל הר האלוקים חורבה", ושם, רחוק מהישוב, עמוק במדבר, הנה רואה משה

מלאך ה' בלבית אש מתוך הסנה: "ויקרא אליו אלוקים מתוך הסנה ויאמר משה משה, ויאמר הנני... ויאמר ה' ראה ראיתי את עוני עמי אשר במצרים ואת צעקתם שמעתי... ועתה לכה ואשלחך אל פרעה והוצא את עמי בני ישראל ממצרים... וזה לך האות כי אנוכי שלחתיך בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את אלוקים על ההר הזה". עליך להביא אותם לקבלת התורה.

ארבעה גדולי ישראל, אשר יצרו את האישיות הקולקטיבית של עם ישראל, שמעו את הקריאה - וענו "הנני". לכל אחד מהם הייתה סיבה מוצדקת להסס ולהסתייג, אבל בעומק ההכרה הם ידעו שאין להם זכות לסרב. לאברהם אבינו היה יכול להיות טיעון מוצדק - אם אני אעלה את יצחק לעולה, איך תתקיימנה כל הבטחות ה', מה יהיה עם כלל ישראל? ממי יצאו בסוף שבטי י-ה? מה יהיה עם קבלת התורה, "מה תתן לי ואנוכי" - האנוכי ה' אלוקיך - "הולך עירי"? אך בלי היסוס ענה אברהם "הנני". יעקב אבינו בוודאי פחד מעשו אשר ממנו ברח אל לבן, ועכשיו בורח הוא מלבן. ולא? חזרה לידי עשו, מן הפח אל הפחת! אבל הוא עונה - "הנני". יוסף היה יכול לומר לאביו בלשון הרמב"ן - אבא, איך אלך והם שונאים אותי? וממשיך הרמב"ן: "סיבות רבות באו אליו שהיה ראוי לחזור בו, אבל הכל סבל לכבוד אביו, ולהודיענו עוד כי הגזרה אמת והחריצות שקר"... וגם הוא אומר: "הנני". וגם משה רבנו ניסה להתחמק, אבל כל זה לאחר שכבר אמר "הנני".

ומעשי אבות האומה הם סימן לבנים. במשך כל ההיסטוריה נקראנו ונקראים אנו לדגל, לעמוד בניסיון ואף להקריב קורבנות. בצער ובסבל נקראים אנו להוכיח את אמונתנו בה' אחד, וכמו **אברהם אבינו** עונים אנו 'הנני', וממשיכים לעקוד עקידות ר"ל רק בגלל שאנו יהודים. כמו **יעקב אבינו** ענינו 'הנני' על הקריאה לשוב לארצנו, למרות ששעיר וחותנו עומדים נגדנו ועושים הכל כדי למנוע מאתנו את הקיום המלא של "שוב אל ארץ אבותיך". צרות עם ישראל, בכל מקום שהם, דרשו מאתנו להגיד **כיוסף הצדיק** "את אחי אנוכי מבקש" - לבקש את האובדים בארץ אשור והנדחים בארץ מצרים, אלו שכמעט אבודים מאתנו בחומר וברוח. פעם צעקנו 'את אחי אנוכי מבקש' כאשר התחננו להוציא את שארית הפליטה מגיא ההריגה, ואח"כ מאחורי מסך הברזל, ובסוף מארצות ערב; והיום מבקשים אנו אותה בקשה על האחים הנמצאים - אבל חסרים. עשרות אלפי ילדי ישראל בבתי ספר לא הזכירו שם שמם אפילו פעם אחת בחייהם, לא אמרו שמע ישראל, לא הניחו תפילין. אי לנו שבתוך מדינת ישראל יש עשרות אלפי תינוקות שנשבו בין היהודים ר"ל. בעניין השבת אבידה אמר ר' משה מרדכי אפשטיין זצ"ל שיש שני סוגים של אבידה, יש אבידה שהיא אבודה מבעליה ומונחת דומם כאבן, ויש אבידה מתבקשת, כמו השה שנאבד מן העדר הפועה בבדידותו כשהרועה מחפש אחריו, השה רוצה להימצא - והרועה רוצה למצוא. את האבידות האלה, גם אלה וגם אלה, צריכים לחפש ולבקש ולהחזיר. "הנני", את אחי אנוכי מבקש.

ואחרון חביב וחשוב - כמו **משה רבנו**, עלינו להיות מוכנים לוותר על חיים פשוטים ושקטים, על חיים בלי אחריות ובלי כאב ראש, ללבוש איצטלא דמנהיגות, להיות

מוכנים להוביל את העם דרך המדבר להר סיני ולארץ המובטחת, למסור את כל ה'יש' שלנו למען כלל ישראל, ולהזדהות עם כל יהודי באשר הוא שם. בכל דור היו יחידי סגולה שענו "הנני" לקריאות האלה כאשר נדרש מהם הדבר. היום שומעים אנו את כל הדרישות בעת ובעונה אחת. מכל אחד מאתנו דורשים להיות אברהם, יעקב, יוסף ומשה. אנו נקראים לדגל קיום וחיזוק האמונה נגד מחרפים ומגדפים, לדגל קיומה וחיזוקה של ארץ ישראל, לדגל מציאת האבדה, אותה נקודה יהודית שנשמה הטהורה והקדושה של כל אחד מישראל כדי להחזירו לאביו שבשמים, לעמו, לתורתו ולארצו.

על כולנו לקחת אחריות להנהגת העם. יכול כל אדם להיות כמשה. בכל אחד ואחד יש ניצוץ של משה רבנו. לא היה דור חסר מנהיגות כמו הדור שלנו, ואסור לנו לשבת בחיבוק ידיים ולחכות שיקום מנהיג להציל את המצב. כל אחד חייב ליטול יוזמה בכל תחום שהוא יכול, להדליק את הנרות בחצרות החשוכים ולהראות לרבים את הדרך. אבל, אין אחריות, אין חוזק, אין חיפוש אחים ובוודאי שאין מנהיגות בלי קבלת מלכותו יתברך, ובלי התמסרות מלאה ללימוד התורה. קבלת מלכות שמים וקבלת התורה אחת הן.

ביום זה בו עושים אנו דין וחשבון על העבר ומקבלים החלטות לעתיד, כאשר יאמר שליח הציבור "הנני", נשמע את בת הקול היוצאת מהר חורב "אוי להם לבריות מעלבונה של תורה", ונאמר גם אנחנו "הנני", הנני מקבל את מלכותו, הנני מקבל את תורתו.

**במלאת ארבעים שנה למלחמת יום הכיפורים
נזכור את שלושת תלמידי ישיבת שעלבים
שנפלו על קידוש השם במלחמה זו
בהגנת העם והארץ:**

**משה כהן
משה יורם איזק
מנחם מנדל שיצר
ה' יקום דמם**

**הַרְנִינוּ גוֹיִם עַמּוֹ כִּי דָם עֲבָדְיוֹ יָקוּם
וְנָקָם יִשִּׁיב לְעַרְיוֹ וְכִפֹּר אֲדָמָתוֹ עַמּוֹ:**

שיחה של בעל 'נתיבות שלום' בעקבות מלחמת יום הכיפורים

הקדמה

'עם ה' חזקו ונתחזקה'
'ארץ אשר ה' אלוהיך דורש אותה'
תפקידנו בשעה זו: אמונה וביטחון
'ויתחזק דוד בה' אלוהי'

הקדמה

מלחמת יום הכיפורים שנתרגשה עלינו לפני ארבעים שנה הותירה חותם בל ימחה על עם ישראל כולו. רבים בציבור, ואף בהנהגת המדינה, חששו מאוד מתוצאותיה; בזיכרון הקולקטיבי נחרטה ההתבטאות של משה דיין ביום השלישי למלחמה על דאגתו מ"חורבן הבית השלישי". בעקבות המלחמה עברה מדינת ישראל טלטלה בתחום הצבאי, הפוליטי והחברתי. גם המנהיגות הרוחנית לא התעלמה מאירועי השעה - רבנים, אדמו"רים וראשי ישיבות האירו והעירו על התקופה ומשמעותה איש איש ברוחו ובסגנונו, אך בדרך כלל הדברים לא פורסמו¹.

האדמו"ר מסלונים, רבי שלום נח ברזובסקי זצ"ל, הקדיש בשנת תשל"ד ארבע שיחות למשמעותה של המלחמה². הדברים שנאמרו בידיש בפני ציבור

1 בין המעטים שראו אור: הרב ש' אוחנה, אור חדש, ירושלים תשל"ה; הרב מ"מ כשר, מלחמת יום הכיפורים, ירושלים תשל"ד; הרב אהרן ליכטנשטיין, לבירורה של מידת הביטחון, ירושלים תשל"ה (שב ונדפס בתוך: מ' הלבנטל, ד' קורצויל וא' שגיא [עורכים], על האמונה, ירושלים תשס"ה, עמ' 131-144); מאיר מודן, זה היום - אנא השם, ירושלים תשל"ז; הרב מ"צ נריה, מלחמת ירח האיתנים, כפר הראוה תשל"ד; הרב יהודה עמיטל, המעלות ממעמקים, ירושלים תשל"ד; הרב שלמה וולבה, בין ששת לעשור, ירושלים תשל"ה.

2 בכלל יחיד ומיוחד הוא הנתיבות שלום בעיסוקו התדיר והמקיף באירועים היסטוריים שונים. כך נהג ביחס לשואה (הדברים מצויים בעיקר ב'קונטרס ההרואה עליך', אך הם פזורים במקורות רבים בכתביו. אודות יחסו של הנתיבות שלום לשואה ראה גם מאמרי: "השקפתו של האדמו"ר מסלונים הרב שלום נח ברזובסקי על השואה", אהבת ישראל [תשס"ח], עמ' 83-108; "הילולת האדמו"ר שהפכה ליום זכרון לשואה אצל חסידי סלונים", המעיין מח, ב [טבת תשס"ח], עמ' 63-70; ולאחרונה אצל ת' גרנות, אמונה ואדם לנוכח

מצומצם של תלמידי ישיבתו 'בית אברהם' נכתבו על ידו בעברית ועברו מיד ליד, והם הותירו את חותמם על ציבור רחב, גם כזה שאינו משתייך לחסידות סלונים. אולם מאז לא היו דברי האדמו"ר האלו זמינים לציבור הרחב, למרות העניין הרב שיש בהם.

כאן מובאים הדברים שנשא האדמו"ר בשיחה הראשונה בעקבות המלחמה בחודש מרחשון תשל"ד³, עם תיקוני לשון קלים. צירפתי מקורות והערות, בהן ניסיתי להתאים בין הדברים שבשיחה לבין מכלול הגותו של בעל התיבות שלום.

'עם ה' חזקו ונתחזקה'

שרויים אנו במצב רוח ואווירה מדוכאים. מהעבר האחד מלחמת יום הכיפורים, ומהעבר השני העתיד המעורפל המדכא את לב היהודי המעמיק וחושב ומרגיש בצערן של ישראל⁴. ומועקה מיוחדת לנו, אלו השייכים ליהדות החרדית הנאמנה והצרופה, מכך שאין אנו קובעים כלום בעם ישראל הן למלחמה הן לשלום, וכן בענייני השטחים מה יש לוותר ומה לא. גדולי התורה שהיו קובעים בהנהגת העם נדחקים הצידה, אין שואל דורש ומבקש את דעתם, וכל זה מצטבר ומעיק על הלב. אולם דרכנו ושיטתנו היא בהירות⁵ בכל המצבים והתנאים, ויחד עם זאת לדעת מה תפקידנו בשעה זו. אנו מאמינים באמונה שלמה שאם זהו אחד מחבלי עקבתא דמשיחא הוא כמאמר הצדיקים על הפסוק 'רווח והצלה יעמוד ליהודים ממקום

השואה, א, אלון שבות תשע"ג, עמ' 287-296; 365-371; 534-535; 587-597; לשחרור הכותל (הדברים לא התפרסמו בתוך כתביו, פרסמתי אותם במאמרי "על הניסים ועל הנפלאות – שיחת האדמו"ר מסלונים עם שחרור הכותל המערבי", צוהר יד [אביב תשס"ג], עמ' 81-88); למלחמת יום הכיפורים – שיחתו הראשונה מובאת במאמר זה; ולמלחמת המפרץ. מכלול הדברים האלו קורא לעיסוק רחב יותר ביחסו של האדמו"ר להיסטוריה, אבל דיון זה חורג מגבולותיו וממטרותיו של מאמר זה.

3 נדפסה בפרסום פנימי תחת הכותרת 'נתיבות שלום – קובץ מאמרים מיוחדים קיץ תשל"ד', עמ' יד-יט.

4 האווירה הקשה שהמשיכה לשרור עוד חודשים רבים באה לידי ביטוי במכתב של התיבות שלום בר"ח ניסן תשל"ד, בו כתב בין השאר: "בזמן הזה שעם ישראל ירוד כ"כ במצבו השפל בכל העניינים, וירוד ברוחו עד דכדוכה של נפש" (נתיבות שלום קובץ מכתבים – פסח, עמ' כח).

5 'בהירות' היא מושג בעל חשיבות רבה אצל התיבות שלום. בדרך כלל היא מופיעה בהקשרים של עבודת ה' פרטית (לדוגמא ראה: נתיבות שלום מאמרים, א, עמ' מז; נתיבות שלום בראשית, עמ' רמא; נתיבות שלום קובץ שיחות למשמרת הראשונה עמ' צז; ועוד) אך קיימת גם בהקשרים ציבוריים דוגמת זה שלפנינו.

6 אסתר ד, יד.

אחר⁶, שאם לא זוכים אזי הרווח וההצלה לעם ישראל מגיע ממקום אחר⁷, לא דרך הצינור המקובל והראוי כמו הגאולות על ידי משה ואהרן מרדכי ואסתר והחשמונאים וכו'. גם זהו מההסתרים של עקבתא דמשיחא, שרווח והצלה יעמוד ליהודים על ידי מקום אחר, ע"י אלו הרחוקים מה' ומתורתו.

אך בשמים למעלה לא אלו הם הקובעים את המדיניות, אלא המנהיגים האמיתיים, ועמם כל קהל עם ה' הנאמנים ומאמינים באמונה שלימה בה' ובוטחים בו. לכן אין ספק כי תפקידים גדולים מוטלים על המאמינים ובוטחים בה', שהם הם הקובעים באמת⁸.

חז"ל אמרו 'אם רואה אדם שייסורים באים עליו⁹ יפשפש במעשיו'¹⁰. כמו שהיחיד מחויב לפשפש במעשיו, כך גם הציבור בכללותו חובתו לפשפש במעשיו. וההדגשה היא דווקא במעשיו¹¹, ולא כמו אלו הרגילים לפשפש במעשי אחרים, ולחשוב כי אלו החופשיים¹² הם הגורמים את כל הרעות בעם. ולא כן מצינו ביונה, בשעה שהיה סער גדול בים והאוניה חישבה להישבר¹³ אמר יונה הנביא 'יודע אני כי בשלי הסער הגדול הזה'¹⁴. יחד אתו היו כל מיני רשעים והוא הצדיק היחיד ביניהם, והוא יודע שכל הסער רק בשבילו. זוהי דרך התורה, יפשפש במעשיו דווקא.

7 כאן מציע האדמו"ר מסלונים פרשנות לפיה אותו "מקום אחר" הוא פחות במעלתו. מעניין לציין שבדבריו לפורים פירש אחרת - הוא מציע שם שמרדכי ואסתר נחלקו בשאלה כיצד יש להתמודד עם הגזרה הנוראה, אסתר הציע על ידי תפילה ומרדכי על ידי ביטחון. דרכו של מרדכי באה לידי ביטוי במונח 'מקום אחר' (ראה בהרחבה נתיבות שלום, פורים, עמ' יג; כג).

8 מעניין לתת את הדעת על הצורה בה מעצים האדמו"ר מסלונים את חסידי: בתחילת דבריו ציין עד כמה לא מתחשבים בהם ובמנהיגיהם - גדולי התורה, ובסוף דבריו הוא אומר שהאמת היא שרק הם אלה הקובעים את המציאות, ושאין כל ספק שתפקידים גדולים מוטלים על המאמינים ובוטחים בה'.

9 למרות האמירה הזו, לפיה חובת חשבון הנפש קשורה בייסורים, מדגיש הנתיבות שלום שחובת חשבון הנפש היא תמידית הן לאדם הפרטי והן לציבור: "הכלל כמו הפרט מחויבים תמיד לעיתים תכופות לעשות חשבון נפש" (נתיבות שלום שובבי"ם, עמ' צא).

10 ברכות ה, א.

11 האדמו"ר מסלונים נותן בהקשרים שונים דגש רב לייחוס העצמי של הדברים. כך הוא עושה כאן בשעה שהוא מדייק שצריך לפשפש במעשיו ולא במעשי אחרים, כך להלן ליד הערה 86 שמדייק מהפסוק 'ה' אלוקיו', עיי"ש, וכך במקומות רבים בהם הוא מדייק מהפסוק "אנכי ה' אלוקיך" - אלוקים של כל אחד ואחד (נתיבות שלום, שמות, עמ' מב-מג, קנח; פורים, עמ' ז, יג ועוד); כך בשעה שדורש את האמור בתהלים, ומיוחס לאסתר, "אלי אלי למה עזבתני" (נתיבות שלום, פורים, עמ' נה), ובמקרים רבים נוספים.

12 אין זו הפעם היחידה בה דרש הנתיבות שלום לעסוק בעבודה אישית ולא בהתעסקות בביקורת על הציבור החילוני. לדוגמא ראה גם: נתיבות שלום נתיבי חינוך, עמ' יא.

13 יונה א, ד.

14 שם א, יב.

נתעמק ונתבונן 'על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת, מה חורי האף הגדול הזה'¹⁵. נתבונן אשר אנחנו אשמנו. אנו שברוך ה' מאמינים בה' שהוא לבדו עשה ועושה ויעשה לכל המעשים¹⁶, בכל זאת בהשפעת האווירה הכללית ש'מנו ביטחוננו בצה"ל ובנשק המתוחכם שיש בידנו'¹⁷, וישבנו בטח ששום רעה לא תגיע אלינו משכנינו אויבנו בנפש. ונתקיים בנו 'ארור הגבר אשר יבטח באדם ושם בשר זרועו'¹⁸, ובמלחמה האחרונה היה למעלה מהטבע איך שהשיב ה' חכמים אחור ודעתם סיכל¹⁹. המחדלים לא היו טבעיים, ומפקדי הצבא לא היו ראויים למחדלים כאלו, אלא מאת ה' הייתה זאת²⁰ למען נפקח עינינו, ונדע מעתה כי ביטחוננו רק בה', ובלתו אין להושיע אם במעט אם ברב²¹. מן השמים הראו לנו שכל העולם כנגדנו, כל אומות העולם בגדו בנו, גם אלו שהיו מוחזקים כאוהבים קיימו בכל ההידורים את ההלכה שעשו שונא ליעקב²². מראים לנו מן השמים כי גם הידיד היחיד, ארה"ב, שאכן עשה הרבה טובות לישראל, גם עליו אין לסמוך במצוקתנו, שיש לו עניינים חיוניים שלו הקודמים לשלנו. ואם נרגיש את כל זאת, שאין לנו להישען אלא על אבינו שבשמים²³, ולא נאמר זאת בניגון עצוב אלא בשמחה, אז נראה עין בעין²⁴ את ישועתו ית'. ואם נחזור לצלילות הדעת המקורית שלנו באמונה ובטחון בה', יקוים בנו 'ברוך הגבר אשר יבטח בה' וכו'²⁵.

'ארץ אשר ה' אלוהיך דורש אותה'

כיסוד מנחה לכל הדעות וההשקפות בנוגע לארצנו הקדושה צריכים לקבוע את הדעה המקורית של חז"ל ורבותינו הקדושים, כי כל ארץ יש לה טבעים משלה, תנאים ותכונות שמתאימים לה בדרך הטבע. לא כן ארץ הקודש, הטבע שלה הוא על טבעי, אין בה טבע²⁶, כמאמר הכתוב 'ארץ אשר ה' אלוהיך דורש

15 ע"פ דברים כט, כג.

16 ע"פ י"ג העיקרים של הרמב"ם.

17 התבטאות מעניינת זו מדגישה את תחושת הביטחון שהקנה צה"ל גם לציבור החרדי.

18 ירמיהו יז, ה.

19 ע"פ ישעיהו מד, כה.

20 הכתוב בתהלים נאמר בהקשר חיובי, והאדמו"ר משתמש בו ביחס למצב הקשה בסוף המלחמה.

21 ע"פ שמ"א יד, ו.

22 ספרי במדבר פסקא סט ד"ה או דרך.

23 ע"פ סוטה מט א-ב.

24 ע"פ ישעיהו נב, ח.

25 ירמיהו יז, ז.

26 לגביי השקפתו של הנתיבות שלום על ארץ ישראל ראה: נתיבות שלום בראשית עמ' ע-עו, נתיבות שלום במדבר, עמ' עג-עט.

אותה²⁷, שפירשו חז"ל שלא נמסרה לשום שר בשמים רק תחת השגחתו המיוחדת של הקב"ה²⁸. והביאור הוא על פי מה דאיתא בתורת אבות פרשת ויצא²⁹ על פסוק 'והנה סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה' וגו'³⁰, עיי"ש מה שכתב באריכות שיש סדר הנהגה מהשי"ת ע"פ סדר וזמן שנקבע בכל ר"ה, שמזונותיו ומאורעותיו קצובין בר"ה, והוא בחינת סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה, ויש הנהגה עליונה שהיא למעלה מהסדר והיא הנהגה על טבעית, בבחינת והנה ה' ניצב עליו, לפי האמונה והביטחון שיהודי מאמין ובוטח בה'. וזה בכלל 'אדם נידון בכל יום'³¹. וזהו והתפללו אליך דרך ארצם³², היות וארץ ישראל היא 'ארץ אשר ה' אלוקיך דורש אותה' וכו', שבא"י אין הנהגה טבעית תחת השפעת השרים רק תחת הנהגתו ית' בעצמו, ע"כ הנהגה היא למעלה מהסדר. וכאשר מתפללים דרך ארצם ממשיכים על ידי זה הנהגה על טבעית, וכמו שא"י היא מקום שהנהגה בה למעלה מהטבע כן קיום עם ישראל הוא למעלה מהטבע³³. ואין שום הסבר טבעי שיכול להסביר זאת, והדברים ידועים ואין כאן מקום להאריך. על כן נמסרה הארץ העל טבעית לעם העל טבעי.

ולאור השקפה זו מלחמה על א"י אינה כמלחמה אחרת במקום אחר בעולם שיש כללי ותכסיסי מלחמה, אלא קיימת בעניינה הנהגה על טבעית³⁴. ואין ספק כי בשמים יושבים כל הפמליא של מעלה כל הזמן ולוחמים עם השרים של אדום וישמעאל להשקיט את מידת הדין, והנה ה' ניצב עליו³⁵. ואם הגה"צ הר"י ממוש זי"ע

27 דברים יד, יב.

28 ראה ספרי דברים מ ד"ה ארץ; מובא ברש"י על הפסוק וברמב"ן שם. וראה גם נתיבות שלום במדבר עמ' עו.

29 תורת אבות, ירושלים תשס"ב, עמ' מט, בשמו של האדמו"ר רבי אברהם וינברג הראשון, מייסדה של חסידות סלונים ומחבר הספר 'יסוד העבודה'.

30 בראשית כח, יב.

31 ראש השנה טז, א.

32 מלכים א ח, מח.

33 ראה נתיבות שלום במדבר עמ' עח.

34 באות א' דיבר האדמו"ר מסלונים על תחושת כוחי ועוצם ידי, וכאן העלה את המימד העל טבעי שבארץ ישראל. כאן המקום להביא דברים שכתב בפרשת בשלח: "...ע"פ האמור כי מהותה של ארץ ישראל היא הנהגתה העל טבעית הנתונה בידי הקב"ה בכבודו ובעצמו, יבואר העניין מה שהפגם של כוחי ועוצם ידי נאמר במיוחד גבי ישיבת ארץ ישראל... שאמנם בכל מקום שהוא, הדעה של כוחי ועוצם ידי היא פגם גדול, אך במיוחד הוא כן בארץ ישראל, שכל מהותה היא ארץ אשר ה' אלוקיך דורש אותה תמיד עיני ה' אלוקיך בה וכו', אשר כל הנהגתה למעלה מן הטבע, ולכך הפגם של כוחי ועוצם ידי הוא חמור בה ביותר, כי היא למעלה מכל עניינים טבעיים" (נתיבות שלום במדבר, עמ' עח; וראה גם נתיבות שלום ויקרא, עמ' קכד-קכה).

35 בראשית כח, יג.

אמר כשנתלקחה שריפה גדולה במוש, והיה נדמה שניתנה רשות למשחית וכו', שיושבים כעת הפמליא של מעלה ודנים על כל רעף של גג יהודי אם יישרף או לא, כ"ש וק"ו כשדנים על ארץ הקודש.

ואין לנו לראות כאן מלחמה בין יהודים וערבים, אלא על דרך דאיתא במאור עיניים בפרשת תצא על פסוק 'כי תבנה בית חדש ועשית מעקה לגגך'³⁶, כי לפעמים מצערים בני אדם לאדם אחד מחמת הדינים שיש עליו למעלה, והם מתלבשים בבני אדם למטה לצער אותו, ומהם יכול לראות שגם למעלה הוא כך. וכשאדם בונה בית מתעוררים דינים, כי כוחות הסט"א מלאים בכל חללי דעלמא, והוא ע"י שבונה ביתו מצמצם את גבולו, ומתלבשים בבני אדם למטה שיצער אותו ויעכבוהו מלבנות. לכן אמרה תורה 'כי תבנה בית חדש ועשית', הוא מלשון תיקון, 'מעקה', מלשון המעיקים, שתתקנם ע"י שתדביק את עצמך למעלה לעולם המחשבה, דהיינו לגגך, ואז 'פול הנופל', הם הדינים יפלו ממך. עכת"ד. והרעיון הזה בכל שכן שייך לעניין א"י, שבאו יהודים מכל קצווי תבל אחרי השואה שבורים ורצוצים לבנות את ביתם, ובזה מגרשים את קליפת ישמעאל שהיא שממה, וכל כוחות הסט"א למעלה לוחמים נגד זה, והם מתלבשים בכל האומות הלוחמים כנגדנו. והעצה היא להשתיקם ולתקנם במקורם למעלה³⁷, ואז ממילא תהיה מפלה לאלו שהם לוחמים כנגדנו, כי המקום המכריע במלחמה על ארץ הקודש הוא למעלה.

ואמנם הפעם גם מנהיגי החופשים מודים בגלוי כי היה נס גדול למעלה מהטבע בימים הראשונים בפרוץ המלחמה, שכל קיומנו היה בסכנה עצומה, ולא ינום ולא ישן שומר ישראל³⁸, וכמו שהבאנו בהקדמה לספר באר אברהם³⁹ המאמר ממרן הסבא קדישא מסלונים זי"ע, שדרש על פי המסורה את שני הכתובים, את הכתוב 'ארץ אשר ה' אלוך דורש אותה'⁴⁰ ואת הכתוב 'את שעיר החטאת דרוש דרש משה והנה שורף'⁴¹, היינו כי ארץ הקודש כשהיא במצב 'הנה שורף', שנדמה לך שאין לה עוד זכות קיום ולא סיכוי להינצל מכיליון, מגפות, דבר וחרב, דווקא אז מתגלה כי היא 'ארץ אשר ה' אלוך דורש אותה' ו'תמיד עיני ה' אלוך בה' להעמיד רווח והצלה ליהודים, ושום חישובים וגורמים טבעיים ופוליטיים אינם גורמים במצב - אלא רק ההנהגה העל טבעית.

36 דברים כב, ח.

37 בדבריו של המאור עיניים הכוונה לתקן בעולם המחשבה.

38 תהלים קכא, ד.

39 פרק ו אות ג.

40 דברים יד, יב.

41 ויקרא י, טז.

תפקידנו בשעה זו: אמונה וביטחון⁴²

כבר היינו במצב דומה⁴³, כשעמדנו על הים וכל סוס רכב פרעה ורכבו ופרשיו⁴⁴ קמו כנגדנו, ולא היה שום מקום מפלט מכל הצדדים סביב, ואמר ה' אל משה 'מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו'⁴⁵. והנה לכאורה לא מובן מה שאמר לו ה' 'מה תצעק אלי', וכי כלום יש מה לעשות אחרת בשעה טראגית כזאת אם לא לצעוק להקב"ה שבידו להציל? אך הפירוש שיש עיתים שהוא בבחינת 'שְׁתֵּם תפילת'⁴⁶, שמידת הדין קטרגה כי הללו והללו עובדי עבודה זרה⁴⁷, ובאיזה זכות יזכו עם ישראל לקריעת ים סוף? ואז היה בבחינת מאמר הכתוב 'אלוקים אקרא יומם ולא תענה ולילה ולא דומיה לי'⁴⁸, שמידת הדין מקטרגת ולא נותנת שיתקבלו התפילות, ואז העצה היא ביטחון בה', כהמשך הכתוב שם 'בך בטחו אבותינו בטחו ותפלטימו וכו' בך בטחו ולא בושו'⁴⁹. בעיתים כאלו העצה היא רק ביטחון בה', שהננו בנים לפני המקום, ו'אהבתי אתכם אמר ה'⁵⁰, ו'פָּרַחם אב על בנים'⁵¹. ועל זה לא שייך שום קטרוג⁵², שאפילו אם אינו הגון ואינו כדאי⁵³ אך פָּאב את בן ירצהו, ו'בני בכורי

42 במקומות שונים ציין את הניסיון שבמידת הביטחון כניסיון של הדור שלנו. ראה: נתיבות שלום פורים עמ' יג ועוד. אם כי יש שציין דברים אחרים. לדוגמא ראה נתיבות שלום חנוכה, עמ' ט שם הוא כותב שההסתר הוא הניסיון של דורנו - ולא רחוק לפרנס את הדברים זה עם זה.

43 ראה כעין זה נתיבות שלום פורים עמ' כו.

44 שמות יד, ט.

45 שמות יד, טו. פסוק זה בעל חשיבות רבה במשנתו של הנתיבות שלום, ראה: נתיבות שלום שמות עמ' קד ואילך; נתיבות שלום מאמרים, א, עמ' נא; ועוד.

46 איכה ג, ח. פסוק זה מציין בעיני בעל הנתיבות שלום את השבר העובר על המאמין, שניתן להתגבר עליו רק על ידי ביטחון. ראה עוד: נתיבות שלום שמות, עמ' קד.

47 מדרש תהילים (בובר), מזמור טו אות ה.

48 תהלים כב, ג.

49 תהלים כב, ה-ו.

50 תהלים קג, יג.

51 מלאכי א, ב.

52 על רעיון זה של חיבת עם ישראל אצל ה' יתברך ללא כל קשר למצבו בפועל עמד האדמו"ר מסלונים במקומות רבים, ראה: נתיבות שלום, חנוכה, עמ' כ; נתיבות שלום מאמרים, ב, עמ' רלז, רנב, רנט, שלא; נתיבות שלום בראשית, עמ' רצד, שכד; נתיבות שלום שמות, עמ' לב, נא, שו; נתיבות שלום במדבר עמ' קצט, רט, שלה; נתיבות שלום שובבים, עמ' פז; נתיבות שלום פורים עמ' נד. רבות מאמרותיו של רבינו זצ"ל נסבים סביב זה של "בין כך ובין כך קרויים בנים..." (חש"מ, האדמו"ר מסלונים זיע"א - ליום השלושים", עולם החסידות, 72, עמ' 48).

53 בביטוי זה עושה הנתיבות שלום שימוש רב בשעה שבה לתאר את הקשר שבין הקב"ה וישראל, לדוגמא ראה: נתיבות שלום חנוכה, עמ' כא ועוד.

ישראל⁵⁴ נאמר בשעה שהיו משוקעים במ"ט שערי טומאה במצרים⁵⁵. וזהו 'דבר אל בני ישראל ויסעו'⁵⁶, תקפצו לתוך הים בביטחון גמור בה' וייקרע הים. והיא עצתנו גם בשעה זו, רק בטחון בה' הוא יושיענו גם אם כל העולם כנגדנו, וזה תפקידנו עכשיו.

וראוייה שעה זו לבאר בקצרה עניין ביטחון על פי דרך ושיטת רבותינו הקדושים, שלא ישאל השואל מהו המקור שממנו נשאב לבטוח בה' שבוודאי יושיענו ויצילנו, אולי ח"ו אין זה רצונו ית' להושיענו.

והנה אמנם יש דעות בענייני ביטחון⁵⁷, והיא גם שיטת החזו"א⁵⁸ בספר אמונה וביטחון שלו פרק שני⁵⁹, שכתב כי האמונה והביטחון אחת היא, אלא האמונה

54 שמות ד, כב.

55 על מנת להבין את הדברים בשלמותם יש להרחיב בנקודה זו. בשעה שאדם חשוף לגילוי של אהבה, מרחפת לה באוויר שאלה רבת משקל, והיא האם יש פה גילוי אמיתי של אהבה - או שמה שיקולים אחרים מתלווים לאהבה הצרופה. מסיבה זו קיים ממד מיוחד של אהבה בילד מלא פגמים. במקרה זה אין הסבר אחר לאהבה מלבד האהבה עצמה. לא הנאה מיופי, ולא הנאה מהצלחה ולא שום נימוק אחר (ראה נתיבות שלום, במדבר, עמ' קצו). על רקע זה מובן שדווקא על רקע שפלותם של ישראל לקראת יציאת מצרים (מ"ט שערי טומאה, הללו עובדי עבודה זרה, וכיצא בזה) מתגלית אהבה מוחלטת ובלתי תלויה של הקב"ה. נקודה זו חוזרת ונשנית אצל האדמו"ר מסלונים פעם אחר פעם (לדוגמא: ראה נתיבות שלום מאמרים, א, עמ' מד; נ; נתיבות שלום שמות עמ' מב, סג ועוד).

56 שמות יד, טו.

57 במקום זה ראוי להתייחס לעריכת כתביו של האדמו"ר מסלונים. נושא הביטחון נידון בנתיבות שלום במקומות רבים, ובמספר מקומות בהרחבה רבה (נתיבות שלום מאמרים, א, עמ' מט-נג; נתיבות שלום ויקרא, עמ' קכד-קכה; נתיבות שלום, פורים, עמ' כב-כט; נתיבות שלום חנוכה טז-כה; נתיבות שלום בראשית, עמ' רסא-רסד; ועוד). יחד עם זאת מכולן נשמטה המחלוקת הישירה עם דעתו של החזו"א. כך היה עוד בחיי האדמו"ר מסלונים בשעה שנדפס נתיבות שלום מאמרים ח"א; נראה לי שעובדה זו מגלה נקודה חשובה ביותר. כל הקורא את השקפתו של האדמו"ר מסלונים על ביטחון יודע שלא ניתן לשלבה עם זו של החזו"א. אך למרות זאת לא מצא האדמו"ר מסלונים מקום להתעמת חזיתית עם גדול הדור. לכן בכל שעה שעסק בביטחון האיר והבהיר את דרכו שלו, ומזו של החזו"א איש התעלם. רק בשעה בה עמדה שאלת הביטחון למבחן כה קשה, כמו בתקופה שלאחר מלחמת יום הכיפורים, בה הבדלי הגישות באו לידי ביטוי כה בולט, והציבור צריך היה להיות מודרך בצורה ברורה ובהירה - מצא לנכון האדמו"ר מסלונים להתעמת ישירות עם הארי שבחבורה. על שיטתו של החזו"א איש בעניין הביטחון ראה: א' בן פורת, "מידת הביטחון לאורו של ה'חזו"א איש", שמעתי, 139, עמ' 145-157; הרב אהרן ליכטינשטיין, לברורה של מדת הביטחון, (הנ"ל הע' 2; בנימין בראון, החזו"א איש - הפוסק המאמין ומנהיג המהפכה החרדית, ירושלים תשע"א, עמ' 143-148).

58 הספר אמונה וביטחון עורר תגובות מעניינות ביותר. היו שטרחו וכתבו לו קיצור (הרב י' קלופט, דעת יואל, ישראל תשנ"א, עמ' סא-סג); ואף בעולם החסידי היו שישבחוהו עד מאוד ("... ספרו הקטן 'חזו"א איש' על ענייני אמונה וביטחון, שפרסמו תלמידיו אחרי פטירתו, הוא

להלכה והביטחון למעשה⁶⁰. ולשיטתו אין הביטחון שבוודאי יהיה כצד הטוב, כי מי יאמר שיהיה כן, והאם היה לו נבואה כי יהיה טוב⁶¹? אלא האמונה היא שאין מקרה בעולם, וכל הנעשה תחת השמש הכול בהכרזה מאתו ית'⁶², וכאשר האדם נפגש במקרה אשר לפי הנוהג שבעולם צפוי אליו סכנה – מדרכי הטבע לפחוד מטבעות העולם, ואז צריך האדם לבטוח בה' שאין לפניו שום פגע רע מיד המקרה רק הכול מאתו ית'. ושורש האמונה הזאת נותן לו אומץ להאמין באפשרות ההצלחה, ושאינ לפניו נטייה לרעה יותר מלטובה, ושאינ מעצור מיד ה' להושיע ולהכין מסבבים אחרים שיחליפו את כל המסבבים לרעה, ואז לא ירדוף אחרי שרים וניצבים לבקש תחבולות וכו' אלא יפשפש במעשיו ויבקש מה'⁶³.

והנה לא כן הוא דרך החסידות בעניין ביטחון, ולא כן משמעות לשון ביטחון בה', ולשון 'בד בטחו אבותינו בטחו ותפליטמו בד בטחו ולא בוש'⁶⁴. וכמשמעות המובא במדרש תהלים (שורש טוב) על פסוק 'אלוקי בד בטחתי אל אבושה'⁶⁵, מעשה באכסנאי שבא לעיר המלך בלילה ולן בחוץ, מצאווה שרי המלך והתחילו להכות אותו, אמר להם אל תכוני שמבני בית המלך אני. המתינו עד אור הבוקר והולכיהו לפני המלך, אמר לו המלך, מכיר אתה אותי, אמר לו לאו. והאיך אתה בן בית? אמר לו איני מבני ביתך, אלא בטחתי בחסדך. אמר להם המלך, הואיל ובי בטח הניחו לו. כך אמר דוד⁶⁶, 'אלוקי בד בטחתי אל אבושה', ובשביל כך 'אל יעלצו אויבי לי'. משמע ממאמר זה כי עניין ביטחון משמעותו שבוטח בהשי"ת, אע"פ שאינו ראוי, שה' יעזור לו⁶⁷, רק ע"י ביטחון בה' ממשיך ע"י זה ישועתו ית'⁶⁸, כי אם יהודי בוטח בה' שיעזור לו שורש הדבר הוא מחמת שמרגיש בלבו את אהבתו ית', שהוא כבן

פנינה יקרה בספרות המחשבה... "הרב ש"י זיין, אישים ושיטות, ירושלים תשל"ז, עמ' 336). לעומת זאת בתוככי עולם התורה החרדי-ליטאי היו שהסתייגו מלימוד בו (הרב א' לאפיין, לב אליהו, א, ירושלים תשמ"א, עמ' 50; מעניין לציין שדוד בן גוריון מצא בו עניין רב – ראה צילום מכתבו לא"א גנחובסקי אצל שמחה רז, צדיק יסוד עולם, ירושלים 1996, עמ' 169).

60 חזון איש אמונה וביטחון, תל אביב תשל"ט, פ"ב אות ב עמ' יז-יח.
61 שם, אות א עמ' טז. את ההשקפה לפיה ודאי יהיה טוב מכנה החזון איש "טעות נושנה נתאזרח בלב רבים במושג הביטחון" (שם).

62 שם.

63 שם, עמ' יז.

64 תהלים כב, ה-ו.

65 תהלים כה, ב.

66 שם.

67 ראה לעיל הערה 57.

68 המשכת הישועה על ידי הביטחון הינו מהלך העבר כחוט השני בתוך דיוניו השונים של האדמו"ר מסלונים לגבי הביטחון. לדוגמא: "...המשכת נס פורים הייתה בכוח הביטחון" (נתיבות שלום, פורים, עמ' ז); "...ולפי ערך הביטחון שיש לו כך הוא ממשיך ישועה" (נתיבות שלום בראשית עמ' ריט; ראה גם נתיבות שלום מאמרים, א, עמ' נא ועוד).

לאב רחמן⁶⁹, ואז מתקיים בו עניין ה' צלך⁷⁰, שכביכול הוא למעלה בבחינת צל שעושה מה שהאדם עושה⁷¹, וכמו שהיהודי מצייר בלבו את קרבתו ואהבתו ית' כן ממשיך עליו מן השמים אע"פ שאינו ראוי לזה⁷². ונגד ביטחון לא שייך שום קטרוג. ועל דרך זה מיושבים כל החקירות בעניין ביטחון אם צריך השתדלות או אין צריך שום השתדלות, שהכל הוא לפי ערך בהירות האמונה והביטחון. אם בוטח בה' כל כך עד שבטוח שיעשה לו זאת בלי שום השתדלות ממשיך הישועה בלי שום השתדלות, ואם דרגת הביטחון אינה במדרגה כזו אלא באופן שיעשה משהו שיהיה מקור לברכה, אזי צריך באמת להשתדלות⁷³. ולכן נחום איש גם זו, שהיה אומר על כל דבר גם זו לטובה⁷⁴, והיה בדרגה עילאית ביותר של ביטחון, המשיך המדרגה הזו שכל דבר נהפך לטובה. ומה שיעקב היה מפחד שמא יגרום החטא⁷⁵, צריך לפרש לפי זה דהיינו שיגרום החטא ולא ירגיש את אהבתו וקרבתו ית'⁷⁶, וממילא לא ימשיך הישועה. וזהו מה שמצינו בחז"ל, שאמר חזקיה המלך לישעיה הנביא בשעה שאמר לו מת אתה בעוה"ז ולא תחיה לעוה"ב, אמר לו, בן אמוץ כלה נבואתך וצא, כך מקובלני מאבי אבא שאפילו חרב חדה מונחת על צווארו של אדם אל יתייאש מן הרחמים⁷⁷. ומובא מהרב הקדוש מרוז'ין זי"ע⁷⁸ כי 'אבי אבא' מרמז

69 על אהבת ה' לישראל כאהבת אב לבנו ראה נתיבות שלום שמות עמ' סג-סד, פורים עמ' ז-ח, במדבר עמ' קצז, דברים עמ' יט ועוד.

70 תהלים קכא, ה.

71 רעיון זה מופיע כבר אצל תלמידי הבעל שם טוב. ראה דגל מחנה אפרים, בהר, ד"ה ובכל; ועוד.

72 ראה לעיל הערה 57.

73 בשיחה בה דן במידת הביטחון של יוסף הרחיב לגבי חובת ההשתדלות. וכך כתב בין השאר: "...אמנם אצל כל אדם כאשר הקב"ה מזמין לו דרך השתדלות איך להינצל הריהו מחויב לעשות זאת, אבל לגבי יוסף זה נחשב לפגם מה שאמר זכרתי והזכרתי, כי לרום מדרגתו לא היה צריך לומר זאת... אם מגיע למדרגה יותר גבוהה בביטחון אינו צריך אז לשום השתדלות, ובאם לא עדיין צריך הוא למעט השתדלות, כל אחד לפום מדרגתו, אך הישועה האמיתית כאשר מגיע לביטחון המושלם שהוא סמוך ובטוח בה' במלוא הוודאות, שאז אינו צריך לעשות מאומה ולא לדבר מאומה אפילו זכרתי והזכרתי... והיינו דבעצם אין האדם צריך לעשות מאומה עבור פרנסתו, וכאשר ירד הגשם מן השמים על הארץ בלא שום השתדלות מצד האדם כך הייתה צריכה פרנסתו של האדם להיות נשפעת מן השמים, אלא שאם אין הביטחון שלו בשלמות הראויה צריך הוא לעשות פעולה לצורך פרנסתו, אם פעולה קטנה או יותר גדולה של יגיעה והשתדלות, הכל לפי דרגתו בביטחון, אך אם יש לו ביטחון מושלם משפיעים לו את פרנסתו כגשם..." (נתיבות שלום בראשית, עמ' רסא-רסב).

74 תענית כא, א. 75 ברכות ד, א.

76 כעין זה נתיבות שלום מאמרים, א, עמ' נא-נב; נתיבות שלום בראשית עמ' רסב-רסג. להסבר שונה ראה בנתיבות שלום בראשית עמ' ריט-רכב.

77 ברכות י, א. בגמרא זו ובדברי האדמו"ר מרוז'ין עשה הנתיבות שלום שימוש רב. ראה: נתיבות שלום לפורים עמ' א; נתיבות שלום מאמרים, א, עמ' נב ועוד.

78 ראה עירין קדישין, ב, ירושלים תשס"ט, עמ' תז-תח.

על הנהגה העליונה שהיא למעלה מדרגת הנבואה, ובדרגה ההיא אפילו חרב חדה וכו'.

וזה תפקידנו הקדוש בשעה זו, להתחזק בביטחון אמיתי בישועתו ית', כמו שאמר מרן רמ"מ ז"ל שכשיהודי אומר 'עד הנה עזרונו רחמיך'⁷⁹ עושה חשבון איך שהקב"ה עזר לו בכל המצבים, אך כשעומד בעת צרה ואומר 'ואל תטשנו ה' אלוקינו' נדמה לו אולי עכשיו יעזוב אותי. ואמר בלשוננו, שוטה, אתה ראית כי עד הנה עזר לך השי"ת, האמן ובטח כי לא יטוש אותך. כמו כן אנו אומרים לעצמנו, ראינו בעינינו תשועת ה' על כל צעד במשך עשרות בשנים למעלה מהטבע, ובכוח זה אנו מאמינים באמונה שלימה ובוטחים בישועתו גם בתקופה זו.

'ויתחזק דוד בה' אלוקיו'

מצינו בספר שמואל 'ותצר לדוד מאוד, כי אמרו העם לסוקלו, כי מרה נפש העם איש על בניו ועל בנותיו, ויתחזק דוד בה' אלוקיו'⁸⁰. היה אז מצב מדכא מאוד, אחרי שכבשו העמלקים את צקלג ונשבו הנשים ובתוכם שתי נשי דוד, ו'אמרו העם לסוקלו כי מרה נפש העם'. בשעה קריטית כזו לא היה עצה אחרת אלא 'ויתחזק דוד בה' אלוקיו', בה' אלוקים לא כתיב כאן אלא בה' אלוקיו'⁸¹, שהוא שלו בכל המצבים. ומיד כשנתחזק התחילה הישועה, ששאל בה' וכו'. זהו שורש הישועה, מה שיהודי מתחזק בה' אלוקים ומאמין שהוא אלוקיו. ועל כן עיקר התגברות הס"א בתקופה הזאת הוא הדיכאון והנפילת רוח שנהיה בעם, ואפילו אצל גדולים וטובים, והוא האויב מספר אחד שלנו בשעה זו, כי גם לאמונה וביטחון אי אפשר להגיע אא"כ מתחזקים קודם. היה צריך בשעה זו לקרוא עצרות גדולות, ולקרוא 'עם ה' חזקו ונתחזקה', כי זוהי התרופה.

ועל פי השקפה כללית זאת ממילא יש לנו גישה בהירה⁸² גם בנוגע להשטחים, אם להחזיר חלקים שתחת ידינו תמורת חוזה שלום ולמנוע ע"י זה מלחמה ושפך דם כי עייפה נפשי להורגים⁸³, ומה מאוד יקרה לנו כל נפש מישראל כעולם מלא⁸⁴. ומהצד השני האם להחזיר אפילו אמה אחת מארץ הקודש אחרי שהקב"ה נתן אותה בידינו? ומבלי להיכנס בצד הפוליטי, אם החזרת השטחים תציל ממלחמות ושפך דם, שזה לא שייך לנו לקבוע, הרי העניין הזה מזכיר אותי מה ששמעתי מהגאון מוהר"י כהנמן מפונוביז' ז"ל, שתיאר איך שבמחנה השמדה עמדה אישה אחת עם שני ילדים,

79 מתוך תפילת נשמת כל חי.

80 שמ"א ל, ו.

81 ראה לעיל הערה 31. לגבי דרשת פסוק זה ראה נתיבות שלום קובץ מכתבים, עמ' כו.

82 ראה לעיל הערה 3.

83 ירמיה ד, לא.

84 ע"פ סנהדרין פ"ד מ"ה.

ואמרו שתמסור אחד מהם לשריפה ובשביל כך ישאירו לה השני לפליטה, ואיה סופר שיוכל לתאר לב אם רחמניה בשעה זו, לקחה אחד מהם ונשקה אותו כל כך, לא, בשום אופן את זה לא תמסור לשריפה, לקחה השני ונשקה אותו, לא, בשום אופן את זה לא תמסור וכו', וכה הוא אצלנו המצב בין שתי הברירות.

אך על פי דברינו הדבר ברור שהכל תלוי לפי מידת האמונה שלנו. אם נתחזק בה' אלוקינו ונבטח בו כי לא יקח מאתנו מה שנתן לנו, ושהוא יושיענו מידי אויבנו, אזי בוודאי הכל יישאר תחת ידינו בלי שפך דם. ואם ח"ו האמונה והביטחון לא יהיו כל כך חזקים, אזי נצטרך להיכנע לפשרות. ותפקיד השעה הוא מבצע ביטחון אמיתי, ואז יקוים אלה ברכב ואלה בסוסים ואנחנו בשם ה' נזכיר, המה כרעו ונפלו ואנחנו קמנו ונתעודד⁸⁵.

וצריך שיהיה לנו אומץ לשאול לדרוש ולבקש, אע"פ שמעשים אין בנו⁸⁶ ואין אנו ראויים, על דרך מאמר דברי שמואל בליקוטי אמרים אות י"ג⁸⁷ מה שבהושענות של הו"ר אומרים בתחילה 'אני והו' הושיעה נא', ואח"כ אומרים 'אנא הושיעה נא', אחרי זה אומרים 'אנא ה' הושע נא והושיעה נא', ולבסוף אומרים 'אנא אל נא הושע נא והושיעה נא אבינו אתה'. על דרך משל, לבן מלך אשר גורש מעל פני אביו המלך, ומרוב עיתים וימים מרוב דחקות הלך לבוש בגדי סחבות כבזוי. והתעורר לחזור אל אביו המלך, אך התבייש ליכנס לפלטרין המלך פנימה ולומר שהוא בן המלך, שהיה נראה כאחד הבזויים. מה עשה, נכנס לבקש נדבה ונתנו לו כרגיל, אך הוא לא קיבל ואמר שרוצה יותר. ונתנו לו יותר, ושוב לא קיבל. והמלך שהיה בעל חסד שאל אותו למה אינך מרוצה, הרי זו מתנה הגונה, והשיב לו שהוא קרוב וראוי למתנה יותר גדולה. ונתן לו עוד ועוד, והוא בשלו שאינו מסכים. עד כי לא היה יכול להתאפק עוד וצעק מקירות ליבו הלא אתה אבי. וכמו כן אנו מבקשים מתחילה רק מתנת חנם, מגודל הבושה איך שאנו נראים, ואח"כ עוד ועוד, עד כי אנו צועקים 'אנא אל נא הושע נא והושיעה נא אבינו אתה'!

ואת זאת אנו מבקשים בשעה זו, הושיעה נא כי אבינו אתה, ואתה צריך לתת לנו ישועה שלמה, ורחמנו כרחם אב על בנים, כי בלתך אין להושיע. יהי רצון שיתגדל ויתקדש שמה רבא, וידעו מצרים כי אני ה'⁸⁸, שתעזור לנו באופן שיראו הכול כי ממך הישועה.

אין אנו מחשבי קיצים, אך על שעה זו בוודאי נאמר לשון חז"ל יצפה לרגלי

85 תהלים כ, ח-ט.

86 ע"פ פיוט לשחרית של ר"ה.

87 רבי שמואל ויינברג (האדמו"ר השני של חסידות סלונים), ליקוטי אמרים, ירושלים [חש"ד], אות יג עמ' ר.

88 שמות ז, ה.

משיח⁸⁹, ופירוש לשון 'רגלי משיח' יש לומר שכל המאורעות העוברים עלינו בדור אחרון, כל המלחמות העוברות עלינו כאן בארץ הקודש, הם צעד אחר צעד לקראת התגלותו במהרה בימינו. הבה נצפה שאנו עומדים כבר בפני הצעד האחרון, והוא יתגלה בקרוב, ומלאה הארץ דעה את ה'⁹⁰.

89 הגילוי הגדול מהארת פניו ית' הוא "כי פקד ה' את עמו" (רות א ו), ועלינו לעורר רחמים מרובים כי "אתה החילות להראות את עבדך את גודלך ואת ידך החזקה אשר מי אל בשמים ובארץ אשר יעשה כמעשיך וכגבורותיך, אעברה נא ואראה את... ההר הטוב הזה והלבנון" (דברים ג, כד-כה), היינו שיבנה לנו ביהמ"ק במהרה בימינו, כי עדיין שכינה בגלותא ועוד לא זכינו אפילו לאתחלתא דגאולה (לצד התבטאות זו מעניין לראות את דבריו אודות חבלי משיח: "עם ישראל עבר את חבלי משיח בכל פרטיהם ודקדוקיהם, ולאחר שכבר עברו את חבלי משיח הרי אין ספק שמעתה בכל יומא זמניה הוא, שלאחר חבלי הלידה מצפים כבר בכל רגע ללידה, ואע"פ שיתמהמה עם כל זה אחכה לו בכל יום שיבוא. ואם בשעתו כאשר היו אומרים אחכה לו בכל יום שיבוא הטרידה השאלה שהרי צריכים לעבור מקודם את חבלי משיח, הרי בדורנו אין כבר שאלות כאלו, כלל ישראל שלם כבר את החוב הגדול של חבלי משיח, והוא מוכן ומצפה לביאת המשיח. באספקלריא הזאת צריכה להיות אצל יהודי בדורנו ההרגשה של אחכה לו בכל יום שיבוא, בבחינת הנה זה עומד אחר כותלנו... לאחר חבלי המשיח האלו כבר ראוי כלל ישראל ישועה, ורק הקב"ה כביכול ממתין לזאת שכלל ישראל יקיים צפית לישועה, כי המשכת הישועה הוא ע"י האמונה והצפיה לישועה..." (נתיבות שלום, במדבר, עמ' ריד; קונטרס ההרואה עליך, עמ' 47). כי מהו ענין גאולה, שהבריאה כולה השקועה בחומרנות תזכה לגאולה, "ומלאה הארץ דעה את ה'" (ישעיה יא, ט), "ונראה עין בעין בשובו אל נוהו" (ע"פ ישעיה נב, ח), "ונגלה כבוד ה' וראו כל בשר יחדיו" וגו' (ישעיה מ, ה). אמנם יחד עם זה עלינו להביט נכוחה במאורעות הכבירים שעברו עלינו זה עתה, וכל מה שעבר עלינו בדור האחרון, החל מההשמדה הנוראה, וכל המאורעות הבלתי רגילים שעברו עלינו בכל התקופה האחרונה, שהכל מחייב התבוננות ומחשבה, כי אנו הולכים ומתקדמים לקראת הגאולה, ועל דרך שפירשו רבותינו הקדושים (ולא עלה בידי למצוא מקור זה) לשון שאמרו חז"ל (בראשית רבה פרשה מב אות ד; שיר השירים רבה פרשה ח אות ג; איכה רבה פרשה א אות מא; ילקוט שמעוני לך לך רמז עב; ילקוט שמעוני עמוס רמז תקמט) יצפה לרגלי משיח, שלכאורה לשון רגלי משיח אין להם ביאור, אלא מרומז שכמו דידוע כי בלידה רגילה מתחיל ללכת עם הראש, אבל כשקורה שמתחיל ללכת עם הרגלים זהו לידה מסוכנת, אבל יתכן שיצא גם מזה לידה, אותו דבר בביאת המשיח כשלא זוכים הכל הולך להיפך עם בחינת רגליים, אבל יתכן שכל זה הוא רגלי משיח שאנו צריכים לצפות לזה, ועלינו להרעיש עולמות "אבינו מלכנו גלה כבוד מלכותך עלינו והופע והינשא עלינו לעיני כל חי" (מתוך סידור התפילה).

90 ישעיהו יא, ט.

'הכרחו' של הקב"ה בראש השנה שחל בשבת

אמרה חסידיית טוענת, שבראש השנה החל בשבת 'מוכרח' הקב"ה לכתוב את עמו לחיים; שהרי הכתיבה בשבת אסורה¹ והקב"ה מקיים את כל מצוות התורה², ולכן מותר לו לחלל את השבת רק בשביל לכותבם לחיים, שעל פיקוח נפש מחללים את השבת³.

רעיון זה הובא בשם ר' לוי יצחק מברדיטשוב (ת"ק-תק"ע):

הנה תמיד כשחל ראש השנה להיות בשבת קודש, היה מרגלא בפי אותו צדיק זי"ע להמליץ בעד ישראל ולומר: ריבוננו של עולם! השתא צריך אתה לכתוב את כל ישראל לחיים, כי אם לא כן, ח"ו, היאך אתה רשאי לכתוב בשבת, הלא הוא חילול שבת. אבל לחיים רשאי אתה לכתוב, כי פיקוח נפש דוחה את השבת⁴.

אין ברצוני לדון בגופם של דברים, שייתכן ונאמרו כמליצה בלבד, שהרי לא בחינם נתכנה אומרים בתואר 'סגורן' של ישראל'. שכן תמוה במיוחד, מדוע רל"י

1 ע'י להלן, הערה 28.

2 ראה ירושלמי, ראש השנה א, ג: "בנוהג שבעולם, מלך בשר ודם גוזר גזירה - רצה מקיימה, רצו אחרים מקיימים אותה. אבל הקב"ה אינו כן, אלא גוזר גזירה ומקיימה תחילה. מה טעמא? ושמו את משמרתו אני ה' (ויקרא כב, ט), אני הוא ששימרתו מצותיה של תורה תחילה". וכך, בשינויים, בשמו"ר ל, ט; ויק"ר לה, ג. וראה עוד ברכות ו, א: "מניין שהקב"ה מניח תפילין?..."; שם ז, ב: "מניין שהקב"ה מתפלל?...". וע'י גם להלן, הערות 6-10.

3 ע'י תוספתא, שבת טו, טז.

4 קדושת לוי השלם, ג, לקוטים חדשים, לראש השנה, ירושלים תשי"ח, עמ' תקכ. על הקטע הנוכחי והבא אחריו לא נרשם מהיכן נלקטו, ומקורם בספר 'גאולת ישראל השלם' מאת ר' יהושע אברהם ב"ר ישראל מהדורת פיעטרקוב תרע"ג, דף יד ע"ב, ס' כב; ובמהדורתו הראשונה של הספר, אוסטרעא תקפ"א, ח"א, דף יג ע"א, שאף ממנו נאספו ה'לקוטים חדשים' שב'קדושת לוי' הנזכר. תודתי נתונה לר' יצחק שלמה סופר על עזרתו במציאת מקור זה. וראה גם ר' שלום פרלוב, דברי שלום, דרוש לראש השנה, וילנא תרמ"ב, דף סד ע"ג: "רבותי היו אומרים בשם הצדיקים, וכמדומה לי בשם הגאון הקדוש מברדיטשוב נ"ע... טוב מאוד אם ראש השנה חל להיות בשבת קודש. היינו, כי בשבת קודש אסור לכתוב, רק לטוב ולחיים יש היתר, כי פקוח נפש דוחה שבת, אבל ח"ו, להיפך, אסור לכתוב בשבת, ובת דינה - בטל דינא. ודפח"ח".

מברדיטשוב טען את הדברים דווקא בראש השנה שחל בשבת, הרי גם בראש השנה החל בימות החול אסורה הכתיבה שלא במקרה של פיקוח נפש⁵.

כבר מצאנו בספרות חז"ל, ובעקבותיהם אצל הראשונים והאחרונים, שדנו כיצד הקב"ה עושה כביכול דבר מה שלכאורה נוגד לאחת ממצוות התורה. כן תמחו כיצד הקב"ה מטלטל בשבת ומוריד גשמים⁶; כיצד נטהר אחרי שנטמא בקבורת משה⁷; כיצד אמר לישראל שיחנו 'לפני בעל צפון' (שמות יד, ב) אחרי שנקבע ש'לא

5 כבר עמד בענין רב"ש שניאורסון, ברכת שמעון, ב (מועדים) ענייני ראש השנה, ירושלים תשנ"ב, עמ' טו. ויישובו דחוק. אמנם טיעונו של רל"י מברדיטשוב הובא בניסוח שונה בתולדות ועניינים שונים של רבינו המחבר קדושת לוי' (ס' סב), שהוסיף רצ"א קאליש במהדורתו ל'קדושת לוי' (קדושת לוי השלם, מונקאטש תרצ"ט, דף קנג ע"ד, ס' סב): 'אמר פעם אחת בראש השנה, רבש"ע, אם תכתוב את עמך ישראל בספרן של צדיקים, הרי טוב, אין כאן חילול יום-טוב, שפיקוח נפש דוחה אפילו שבת החמורה. ואם אין כן בדעתך, ח"ו, אומר אני, לוי יחק הרב מברדיטשוב, שאסור לך על פי התורה לכתוב ביום טוב'. מלשון הדברים משמע שרל"י מברדיטשוב נקט את הטיעון לאו דווקא בראש השנה שחל בשבת אלא גם בראש השנה שחל בימות החול, וממילא מסולקת התמיהה הנזכרת. אמנם איני יודע מניין נטל רצ"א קאליש את הניסוח שהביא, שהרי לא גילה את מקורותיו (ראה, שם, בראש ה'תולדות', דף קג ע"א): "אסוף אספתי קצירי אמרים... כולם ממקורות נאמנים... לא הצבתי ציונים... מבטן מי יצאו הדברים... כי כולם כבר נודעים ומקובלים..." (אך נראה שהוא גם הכיר את הניסוח שבספר 'גאולת ישראל', ולפיכך הוסיף (בסוגריים מרובעים) את הביאור הבא: 'ופי' בזה: יום טוב של ראש השנה שחל בשבת. כלומר, אז הוא יום טוב שאיסור שבת נוסף ואסור לכתוב רק מטעם פקוח נפש לצדקנו בדין וממילא הוא יום-טוב'. ולא הבנתי את הסברו.

6 ראה בר"ר, יא ה: "אמר לו [טורנוסרופוס לר' עקיבא]: "אם כדבריד שהקב"ה מכבד את השבת, אל ישב בה רוחות, אל יוריד בה גשמים, אל יצמיח בה עשב. אמר לו: תיפח רוחיה דההוא גברא! אמשול לך משל, לשנים שהיו דרין בחצר אחת, אם אין זה נותן עירוב וזה נותן עירוב, שמה מותרין לטלטל בחצר? אבל אם היה אחד דר בחצר, הרי הוא מותר בכל החצר כולה. אף כאן הקב"ה, לפי שאין רשות אחרת עמו וכל העולם כולו שלו, מותר בכל עולם כולו". וראה גם שמו"ר ל, ט, ש'מין אחד' תמה כן לפני החכמים, והם השיבוהו: "אין אדם רשאי לטלטל בתוך חצרו בשבת!?!... העליונים והתחתונים חצרו של הקב"ה!". אמנם תמיהה זו היא תמיהתו של מין, אפיקורוס, ויתכן אפוא, שאין להסיק מאומה מהתייחסות החכמים אליה, שדבריהם נאמרו בבחינת 'ענה כסיל כאיוולתו'; והשווה הערה הבאה. טעם אחר ל'היתר' הורדת הגשמים בשבת מצאנו אצל אחד הפייטנים בסדר עבודה ליום כפור 'אז באין כל': טל ומקור / בו לא הועצרו / פי קיין וקעסיס / למשתה נתנו. ראה: 'י' יהלום (מהדיר), אז באין כול: סדר העבודה הארץ-ישראל הקדום ליום הכיפורים, ירושלים תשנ"א, עמ' 89, שו' 222-223. שורות אלו מצויות בתוך קטע רחב בו מסביר הפייטן מדוע פרטים מסוימים הותרו בשבת (יחסי אישות ולידה), נאסרו (צער) או שאינם 'פעילים' בו (אוב וקון), ותמיד נתינת הטעם פותחת ב'כל'. מסתבר אם כן, שגם כאן ניתן טעם מדוע 'טל ומקור' אינם נעצרים מלרדת בשבת, אלא שלא הבנתי לאשורו את טעמו של הפייטן.

7 סנהדרין לט, א (המוסגר מפירוש רש"י): "אמר ליה ההוא מינא לרבי אבהו: א'להיכם כהן הוא... כי קבריה למשה, במאי טביל?... אמר ליה: בנורא טביל... [ד]עיקר טבילותא בנורא הוא, דכתיב (במדבר לא, כג): 'וכל אשר לא יבוא באש תעבירו במים' [ו]דרש להו הכי: כל מי

יאמר אדם לחבירו המתן לי בצד עבודה זרה פלונית' (תוספתא, עבודה זרה ו, יא)⁸; כיצד הקב"ה סירס את הלוייתן ואת 'בהמות בהררי אלף' ועי' בבא בתרא עד, ב)⁹; כיצד הוא עתיד להחזיר את כנסת ישראל הנחשבת כגרושה שנישאה לאחר¹⁰; ותמיהות נוספות כיוצא באלו. אך כאן ברצוני להתמקד בתמיהות הנוגעות לענייניו של המשפט בראש השנה.

בעלי התוספות לא ראו כל בעיה בכך שהקב"ה דן את העולם בראש השנה, למרות גזירת חז"ל שאין לדון בשבת ובימים טובים¹¹. הם כותבים:

תימה להרב רבי יהודה: היאך אמר לו [הקב"ה למשה] שיחנו על הים 'לפני בעל צפון', והא אמרינן¹²: אסור לאדם לומר לחבירו המתן לי בצד עבודה זרה פלונית. צ"ע. ולי נראה, דדוקא לאדם, אבל להקב"ה - לא. שהרי מצינו שהקב"ה יושב ודן את כל העולם אפילו בשבת, ואפילו בראש השנה ויום הכפורים, אף על פי שלשאל אסור¹³.

שאני יכול לבוא באש, מפני שישרף; תעבירו במים¹⁴. אמנם יש הסוברים, שתשובת רבי אבהו נאמרה בדרך דחייה בקש, והוא עצמו לא נתקשה בדבר. ראה רש"י, שם. וכיוצא בכך מפרש ר' מאיר ב"ר טודרוס הלוי אבולעפיה (יד רמ"ה, סנהדרין שם). אך מאידך היו שנסתמכו על דרשת רבי אבהו למקרא 'וכל אשר לא יבוא באש...' ועל מסקנתו. ראה ספר גימטריאות לרבינו יהודה החסיד, א, אות קיד, מהדורת, ירושלים תשס"ה, עמ' קכו: "...והאש מטהר כמקוה, וכתוב 'וכל אשר לא יבוא באש תעבירו במים'".

8 ראה דעת זקנים מבעלי התוספות, שמות יד, ב: "תימה להרב רבי יהודה: היאך אמר לו שיחנו על הים 'לפני בעל צפון', והא אמרינן אסור לאדם לומר לחבירו המתן לי בצד עבודה זרה פלונית. צ"ע. ועי' להלן, הערה 13.

9 היעב"ץ דן אם יש איסור סירוס בדגים, ורוצה להתיר מכך "שסירס הקב"ה ללוייתן ובת זוגו, וידוע במדרש, שהקב"ה מקיים התורה. אבל באמת אין למדין הלכה מאגדה... ועוד, שהרי אמרו שם גם כן, שסירס לבהמות בהררי אלף. אלא על כרחך ליכא למילף מינה. ויש לומר גם כן, כיון דבידי שמים הוא, מישרי שרי". ראה: שו"ת שאילת יעבץ, ח"א, סי' קיא.

10 ראה: ר' ישראל רבינובץ, ישמח ישראל, פרשת כי תשא, פלורידה תשכ"ו, דף עח ע"ב. וגוף העניין כבר נאמר בפסיקתא רבתי, פיסקא מד, מהדורת מ' איש-שלוס, וינה תר"מ, דף קפד ע"א.

11 עי' משנה, ביצה ה, ב. וראה גם ירושלמי שבת ז, ב: "ללמד על בתי דינים שלא יהו דנין בשבת"; משנת ר' אליעזר, פרשה כ, מהדורת ענלאו, ניו-יורק תרצ"ד, עמ' 368: "מניין לדינין ולטענות ולערעורין וכל מעשה בית דין שנקראו 'מלאכה'? שנאמר (דהי"א כו, כט): 'כנניהו ובניו למלאכה החיצונה על ישראל, לשוטרים ולשופטים'".

12 תוספתא, עבודה זרה ו, יא.

13 דעת זקנים מבעלי התוספות שמות יד, ב. וכך בפרושי התורה לר' חיים פלטיאל, שמות שם, מהדורת י"ש לנגה, ירושלים תשמ"א, עמ' 235. תמיהה זו מצויה גם בקובץ פירושים אחר מבעלי התוספות, ראה תוספות השלם, ז, בשלח יד ב, אות ז, ירושלים תשמ"ח, עמ' קעט: "לפני בעל צפון. וקשה, אמאי הזכיר להם שם עבודה זרה, והתניא, אל יאמר אדם לחבירו שמור לי בצד עבודה זרה פלונית... ויש לומר, על פי הדיבור מותר. [ועוד], כדי להטעות המצרים..." (הוספתי את התיבה 'ועוד' כי נראה שנאמרו כאן שני תירוצים שונים).

התרצן האנונימי סובר, כי בניגוד למפורש בדברי חז"ל¹⁴ אין הקב"ה מקיים את מצוות התורה, ואת העניין שלפנינו 'שהקב"ה יושב ודן את כל העולם... אפילו בראש השנה' הוא נוטל כסיוע לשיטתו! אמנם כאמור, לדעת רל"י מברדיטשוב גם דינו של הקב"ה בראש השנה כפוף לחוקי התורה, ולפיכך בזמן שיום הדין חל בשבת הוא כביכול 'מוכרח' לדון את ישראל לחיים.

והנה, למרבית הפלא, הרעיון הזה קדום ביותר; כבר מצאנוהו בפיוט הקדושתא 'אדיר בעוז שבעה' המיוחס לר' אלעזר בירבי קליר, גדול פייטני ארץ ישראל בתחילת המאה השביעית, שנועד לראש השנה שחל בשבת. ביצירה זו 'משכנע' הפייטן את בוראו ב'הכרחו' לדון את ישראל לחיים בעקבות 'קשיים משפטיים' המונעים פסיקה הפוכה:

6 יָהּ אִם שֶׁפֶט / יִצְדִּיק עִם זֶה בְּמִשְׁפָּט / כִּי אֵין שְׁפֹט בְּשַׁבָּת
 כְּעֶרְכָּךְ דִּינָם / תִּצְדִּיק מִדִּינָם / כִּי אֵין דִּין בְּשַׁבָּת
 לְבַל בּוֹא חֶשְׁבוֹן / חָאט וְכָל עוֹן / כִּי אֵין לְשֹׁפֹט בְּשַׁבָּת
 מְעִילוֹת יִכְפְּרוּ / זְדוֹנוֹת יוֹפְרוּ / בְּשַׁבָּתוֹן וְשַׁבָּת
 10 נָאק אַעֲתִיר / וְתַחַן אַכְתִּיר / בְּכַתֵּר שַׁבָּת
 סוֹטֵן אִם הִרְתִּיק / סִיחוּ תִשְׁתִּיק / כִּי אֵין לְהַרְבוֹת סִיחַ בְּשַׁבָּת
 עֲמִים תִּשְׁכַּח / וְעַמָּךְ בַּל יוֹכַח / כִּי אֵין לְהוֹכִיחַ בְּשַׁבָּת¹⁵.

בשונה מר' לוי יצחק מברדיטשוב המשתמש בטיעון אחד בלבד: איסור הכתיבה בשבת¹⁶, נוקט פייטננו צרור טיעונים מרשים מדוע אין לדון לחובה את ישראל בראש השנה שחל בשבת: הדין עצמו אסור – 'אין דין בְּשַׁבָּת' ו'אין לְשֹׁפֹט בְּשַׁבָּת'¹⁷,

14 עי' לעיל, הערה 2.

15 ש' פליישר, 'מבנים סטרופיים מעין אזוריים בפיוט הקדום', השירה העברית בספרד ובשלוותיה, א, בעריכת ש' אליצור וט' בארי, ירושלים תש"ע, עמ' 130. מספור הטורים כבמקור. פליישר הדפיס חלק קטן מהקדושתא, וכולה מופיעה אצל: ש' אליצור ומ' רנד (מהדירים), פיוטי ר' אלעזר בירבי קליר לראש השנה (עומד להופיע). בנוגע לטור 8 קיים נוסח אחר: "לְבַל בּוֹא חֶשְׁבוֹן / וְכָל חָטָא וְעוֹן / כִּי אֵין לְחַשֵּׁב בְּשַׁבָּת" (מתוך מהדורת אליצור-רנד, הנזכרת, ש' 115-117). **ביאור** (בעיקר ע"פ פליישר, שם): 6 **אם שפט**: כשישפוט. **עם זו**: ישראל. 7 **מדיינים**: ריבם. 8 **חאט**: חטא, הכתיב הזה מצוי בטקסטים ארצישראלים. 9 **בשבתון ושבת**: בראש השנה שחל להיות בשבת. 10 **נאק**: זעקת תפילה. **אעתייר**: אתפלל. **ותחן**: תחינה. 11 **הרתיק**: התדפק על דלתך להשטין. **סיחו**: את דיבורו. 12 **עמים תשכח**: אל תזכור לטובה. **בל יוכח**: בל יווסר.

16 והשווה לאמרת הכנף שהביא ד' סדן (להלן, הערה 26). וראה גם: מ"א גינצבורג, וידויו של משכיל: אביעזר, מהדורת ש' ורסס, ירושלים תשס"ט, עמ' 77.

17 טענה זו מופיעה, **בנפרד**, גם בתחילת הקדושתא המדוברת כאן ('אדיר בעוז שבעה'): סְגְלִימוּ אָנָּא בְּרַחֲמִים תְּדִין וְעַדִּי עַד כִּי אֵין בְּשַׁבָּת דִּין. ראה: אליצור-רנד, פיוטי ר"א בירבי קליר לר"ה (לעיל, הערה 15), 'אדיר בעוז שבעה', ש' 15-16. כלומר: את 'סְגְלִימוּ' צאצאי שלושת האבות (בהם דיבר הפייטן בטור הקודם) שבחרת ל'עם סגולה' (דברים ז ו), 'אָנָּא בְּרַחֲמִים

בנוסף לכך 'אין להזכיר בשבת', וגם אסור לחשב את העוונות 'כי אין לחשב בשבת'¹⁸, ויש אף להשתיק את המקטרג 'כי אין להרבות סיח בשבת'. והטעון האחרון חוזר בקדושתא אחרת המיוחסת לקלירי, שאף היא נתחברה לראש השנה שחל בשבת:

כבוא סוֹטֶן לְהַסְטִין יְדִידִים
כְּבוֹד נַחַת אוֹתוֹ יְדִים
לְבַל יִרְבֶּה שִׁיחַ בְּרֹאשׁ כָּל מוֹעֲדִים¹⁹.

הפייטן מבקש מריבונו: בשעה שיבוא השטן לקטרג על ישראל ('ידידים'), כבודה של השבת ('נחת') ידמים וישתיק אותו מלהרבות שיח קטרוגו בשבת (הרשומה 'בראש כל מועדים'²⁰), כי אסור להרבות בדיבור ביום השבת משום כבודה. ובנוגע לחובת השתקת המקטרג מפני שמעשיו נוגדים את ההלכה, נשמעת טענה נוספת:

שׁוֹפֵר קֶרֶן הַיּוֹם כְּהַשְׁבֵּת
שֶׁכֶּךָ וְיֹכַח כְּנִגְדּוֹ יוֹשֶׁבֶת²¹.

המתפלל תובע מהקב"ה: כפי שאנו שובתים ונמנעים מתקיעת השופר בשבת כחובת ההלכה, כן 'כנגדו' תשכך תוכחת המקטרג, שגם היא אסורה בשבת. ברם עם כל זאת אין הפייטן חושש מ'להמליץ' להקב"ה שלא יזכור לטובה את אומות העולם ('עמים תשפח') וידונם לחובה ולאבדון: "צָרִים תִּתְחַבֵּל / פּוֹרְעֵי לֵבָל / עַד רְדוּתָם בְּאֵף בְּשַׁבָּת"²². נראה כי סבר, שכל טיעוניו קבילים רק כלפי ישראל

תְּדִין מִפְּנֵי שֶׁאִסּוּר לְדוֹן בִּשְׁבַת ('אין בשבת דין'). כיוצא בכך בקדושתא אחרת המיוחסת מספק לקלירי, 'אב מצא הנחה', שאף היא לראש השנה שחל בשבת (אליצור-רנד, שם, 'אב מצא הנחה', שו' 65-68): הִנָּחָה בְּחִבְרָם לְיוֹם הַדִּין / צִדְקָה וְחִיִּים הַמְצִיא לְמוֹ בְּדִין / וְלִפִּי מַעֲשֵׂימוֹ עִמָּם בֶּל תְּדִין / פְּדָם מִשְׁחַת כִּי אֵין בְּנַחַת דִּין. שוב הפייטן מבקש מריבונו: פדה את ישראל מדיון מות ('משחת') כי אסור לדון 'בנחת' = ביום השבת.

18 ע"פ הנוסח המובא לעיל, הערה 15. על איסור החישוב בשבת, ראה תוספתא, שבת יז, ט: "כל חשבונות שהו צריך להן... אין מחשבין אותן בשבת". ובנוגע ליום טוב, ראה משנה, שבת כג, א. והשווה משנת ר' אליעזר, פרשה כ, עמ' 368: "מניין לחשבונות שנקראו 'מלאכה'? שנאמר (בראשית לט, יא): 'ויבוא הביתה לעשות מלאכתו', לחשב חשבונותיו". ואם כי שדבריו נאמרו בנוגע לשבת, מסתבר מכח דרשתו שהדבר אסור גם ביום טוב, שכן כל המלאכות האסורות בשבת נאסרו גם ביו"ט פרט לאוכל נפש. וכן הבין ר' מנחם ב"ר שלמה, מדרש שכל טוב, בראשית לט, יא, מהדורת מ' בובר, ברלין תר"ס, עמ' 240: "'ויבוא הביתה...' לעשות מלאכתו, לחשוב חשבונות של רבו... ונקראת 'מלאכה' ואסורה היא לבני ברית בשבת ויו"ט לחשב חשבונות שאינם של דבר מצוה".

19 אליצור-רנד, פיוטי ר"א בירבי קליר לר"ה (ולעיל, הערה 15), 'אב מצא הנחה', שו' 77-79.
20 יום השבת וקרבנותיו הוא הראשון בענין המועדות שבפרשת פינחס. עי' במדבר כח, א ואילך.
21 אליצור-רנד, פיוטי ר"א בירבי קליר לר"ה (ולעיל, הערה 15), 'אדיר בעוז שבעה', שו' 21-22.
22 פליישר, מבנים סטרופיים (ולעיל, הערה 15), עמ' 131, שו' 14. **ביאור** (ע"פ פליישר, שם): צרים: אומות העולם. לבל: לאלילים.

המקפידים על אותם איסורי שבת, אך כלפי אומות העולם אין להחילם, שכן הם אינם שומרים איסורים אלו, כרמיזתו בשורה הבאה בפיוטו: "קֹרְבִים הַיּוֹם עֶכּוֹר / חֲתָמִים לְשָׁאוֹן בּוֹר / בְּבִצֵּעַ שֶׁבֶת"²³. כלומר: את הרשעים הנלחמים בישראל או עם הקב"ה ('קֹרְבִים', מלשון קרב ומלחמה), תחתום היום 'לְשָׁאוֹן בּוֹר', לאבדון, **בעוון חילול שבת** ('בְּבִצֵּעַ שֶׁבֶת'). כי מחמת שאותם רשעים מחללים את השבת אין כל מניעה מלדונם לחובה למרות חילול השבת הכרוך בכך, בחינת 'מדה כנגד מדה'²⁴. אך עדיין נראה שדברי פייטננו נאמרו כמליצה, שהרי בכל טיעוניו הוא בא לשלול את הכרעת דינם של ישראל **לחובה**, בעוד שהוא מתחנן להכריעם **לזכות** למרות שגם בכך יש לבצע את סדר המשפט האסור לדברי הפייטן.

★ ★ ★

אין לתמוה כיצד רל"י מברדיטשוב, שלא הכיר את פיוטינו, כיון מדעתו לרעיונו של ר' אלעזר בירבי קליר, שקדם לו בלמעלה מאלף ושלוש מאות שנה; מסתבר ש'כשהולכים בדרך נכונה - פוגשים אנשים נוספים'²⁵. אך עדיין לא נתברר לנו מדוע שניהם התייחסו בדווקא לראש השנה שחל בשבת, בשעה שטיעוניהם קיימים גם כלפי ראש השנה החל בימות החול²⁶. אף אין מחוור מדוע פייטננו נקט בטיעונים

23 פליישר, שם, עמ' 131, שו' 15.

24 עי' בר"ר ט, יא ועוד הרבה.

25 כן כותב ר' חיים יונתן מרגולין בהקדמה לספרו של אביו, ר' יעקב משה: "חלק שני כולל הגהות, הערות והארות בש"ס ופוסקים... והרבה מהן מפליאות בפשטותן הבהירה... אם תמצא אחת ההגהות מאלה באחד הספרים - אל תתמה על החפץ, כבר מליץ על כגון זה הגאון המובהק הרי"ד סלוייצקי ז"ל, שבדרך המלך הישרה פוגשים בעוברים ושבים שמגמת פניהם אל עבר אחד; לא כן בדרך עקלתון, שם ילך המהלך בדרך יחידי. ואמנם דבר זה מפורש בתלמודנו בבא בתרא יב, ב: 'דאמר גברא רבה מילתא ומתאמרא משמיה דגברא רבה אחרניה כותיה, ומסיק: 'דתרוויהו בני חד מזלא נינהו'. 'מזל' מובנו: שכל, דעת, סברא..." (מרגליות הים, חלק ראשון, 'על סף השער', ווארשא תרצ"ג, בלא ספרור עמודים).

26 פרט לאיסור הדיבור, הקיים בשבת ולא בימים טובים (לדעת המקורות הקדומים; אמנם יש אחרונים האוסרים דיבור ביו"ט, ראה: אנציקלופדיה תלמודית, כרך כב, ערך 'יום טוב', עמ' תקפד והערה 69). ואכן כגישה האחרונה, המתייחסת לראש השנה שחל **בימות החול**, נקט אחד מבעלי התוספות המוכיח מקיים הדין בראש השנה **רגיל** שאין הקב"ה שומר על איסורי התורה: "...שהרי מצינו שהקב"ה יושב ודן את כל העולם אפילו **בשבת**, ואפילו **בראש השנה** ויום הכפורים" (לעיל, ליד הערה 113). וראה גם ר' יחזקאל לאנדא, צל"ח, ג, ראש השנה כט, ב, ירושלים תשנ"ה, עמ' קפ: "...ולפי זה אני מקשה על הבית דין של מעלה, איד דנין **ביום-טוב** של ראש השנה? הא לדידהו, בין לרש"י ובין לרבינו תם - אסור...". והוא מתייחס גם לראש השנה שחל להיות בימות החול. [אמרת כנף שהתהלכה במזרח אירופה שלפני המלחמה העולמית האחרונה, עסקה בבדיחותא בתמיהה כיצד הקב"ה כותב בראש השנה **רגיל**: "מעשה בראובן ששאל: אנו אומרים בתפילה על כביכול: 'וכותב וחותם וסופר ומונה', והרי ראש השנה הוא, כיצד כביכול יושב לו ברקיע השביעי ועובר על לאויו? השיב שמעון: ודאי גם שם יש גוי'ש'שבת!..." (וד' סדן, קערת צימוקים, ת"א תש"י, עמ' 400-401, סעיף 756)].

המבוססים על איסורים שמגזירת חכמים²⁷, ולא התייחס לאיסור הכתיבה שמן התורה²⁸, כפי שיטען לימים רל"י מברדיטשוב²⁹. הצד השווה שבהם שניהם מצאו מקום 'לשכנע' את ריבונו של עולם שעל פי כלליו הוא אין לו ברירה כביכול אלא להוציא את בני ישראל זכאים בדין. כן יהי רצון.

27 על איסור הדין בשבת, ע"י לעיל, הערה 11. גם 'אין להרבות סיח בשבת' הוא מגזירת חכמים, ראה ירושלמי, שבת טו, ג: "מה הקב"ה שבת ממאמר, אף את שבות ממאמר"; ובהמשך שם: "מדוחק התיירו לשאול שלום בשבת... רבי שמעון בן יוחי, כד הוה חמי לאימיה משתעיא סגין, הוה אמר לה: אימא שובתא היא!". וכנראה גם 'אין להוכיח (לייסר) בשבת' הוא מדרבנן, כי הוא נוגד את מצוות עונג שבת; וגם איסור החישוב בשבת הוא מגזירת חכמים, מחשש שמא יכתוב או כדי שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול (כן משמע מהקשרה של ההלכה בתוספתא [לעיל, הערה 18], שבסמוך לה נרשמו פרטים שנאסרו כדי שלא יעשה 'כדרך' שעושה בחול, והשווה: מדרש הגדול, ד, שמות כ, י, מהדורת מ' מרגליות, ירושלים תשנז, עמ' תטז). אמנם יש סוברים, שאיסור החשבונות בשבת הוא מדאורייתא (ראה: רמ"מ כשר, תורה שלמה, כרך ו, פרשת וישב, פרק לט סעיף צח, עמ' 1500-1501; ספר המצות לרס"ג [...] עם ביאורי ר' ירוחם פישל פערלא, ג, וארשא תרע"ז, עמ' 11), וכך גם איסור הדיבור (ע"י ביאורי ר"פ פערלא, שם). אך כמובן, אין דעות אלו מפורשות בחז"ל וקשה לומר כי פייטננו הכירן. דרך, אגב, האיסור להרבות בדיבור בשבת נזכר בפיסטים ארצישראלים נוספים, כמו בברכת מזון מפייתת לשבת: "מלאכות שלושין ותשע עונש שבת / [...] / סיח דברים אין להרבות בשבת" (א' שמידמן, ברכות המזון המפויטות מן הגניזה הקהירית: מבוא ומהדורה מדעית, ע"ד, פיוט מב, רמת-גן תשס"ט, עמ' 346, שו' 13-15). וראה גם ע' הכהן, קדושתאותיו של ר' שלמה סולימן אלסנארי למועדי השנה, ב, ע"ד, ירושלים תשס"ד, עמ' 172, שו' 82: "זכור קדושת שבת לשבות בה מלעמול בדיבור. ובקדושתא... לעד כפצח מזמור' לראש השנה שחל בשבת שכתב פייטן אנונימי בן זמנו של הקלירי, כורך הפייטן את הצקותיו של השלטון הזר באי הקפדה על מיעוט דיבור בשבת: "קוראי מנוח וריע זינבום שעירים / רק כי ריבינו בנחת דברים" (אליצור-רנד, פיוטי ר"א בירבי קליר לר"ה [לעיל, הערה 15], נספח א, שו' 215-216; ועל-פיהם הביאור דלהלן). כלומר: את ישראל המקדשים 'קוראי, לשון קריאת מקרא קודש) את השבת (מנוח') וראש השנה (ריע, יום תרועה) הכו ('זינבום') בני עשוי ('שעירים'), הם ממלכת רומי-ביזנטין המזוהה עם אדום, כגמול על ש'ריבינו בנחת דברים', שהרבינו לדבר בשבת ('נחת') דיבורי חול. והרבה יש ללמוד מדברי הפייטן על חומרת איסור דיבור דברים בטלים בשבת. וראה עוד: מחזור שבעות, מהדורת י' פרנקל, ירושלים תש"ס, עמ' 464, שו' 25.

28 משנה, שבת ז, ב.

29 מסתבר שהפייטן הכיר לתיאור הדין השמימי ש"בראש השנה שכותב גזר דינם לחיים, וביום הכפורים חותם אותן" (מדרש תהלים טז, יב). וראה גם: בבלי, ראש השנה טז, ב. וכך משמע מהקדושתא הקלירית 'אופד מאז' (אליצור-רנד, פיוטי ר"א בירבי קליר לר"ה [לעיל, הערה 15], שו' 477-478): וְאֶקְפִּיל סְפָרִים וְאֶדְמִים סוּפְרִים דִּין מְלֻשְׁנָה / עַד יְגַמְרוּ לְמִטָּה קְרִיאת ראש השנה. והכוונה ל'ספרים' בהם, כביכול, 'סופרי' בית הדין של מעלה כותבים את פסק הדין. וכאן הקב"ה אומר: כל זמן שבית הדין של מטה לא קבעו את ראש השנה איני דן את העולם, ו'אקפל' את הספרים ואדמים את הסופרים.

אגרת חדשה מפולמוס רמח"ל: רבני ויניציאה לר"מ חאגיז

רוב ידיעותינו על הפולמוס שהתנהל בין החכמים סביב פעולותיו וכתביו של ר' משה חיים לוצאטו זצ"ל (רמח"ל) נשען על האוסף הגדול של אגרות ותעודות שפרסם ד"ר שמעון גינצבורג מכתבי יד¹. מקבץ האוסף הזה, שהחוקרים נחלקו בדבר זהותו², כינס כמאה ושלושים מסמכים, שהם הבסיס החשוב ביותר להבנת השתלשלות העניינים ולהכרת הדמויות שהשתתפו בפולמוס. פרופ' מאיר בניהו ציין אחד לאחד את כל חלקי החומר שהגיע לידינו בפולמוס זה, וקבע כי "ברי שמכתבים הרבה של חכמי ויניציאה אבדו", וכן אבדו אגרות נוספות של חכמי איטליה³. אציין בקצרה כמה מפרטי הפולמוס החשובים לענייננו⁴. בשנים תפ"ז-תפ"ט, בהיות רמח"ל הצעיר בעיר פדובה (רמח"ל נולד בשנת תס"ז), הוא זכה לגילוי של מגיד, וחיבר כמה חיבורים בלשון הזוהר. הדבר נעשה בצנעה, ונודע רק לבני חברתו. בין האנשים שבאו להסתופף בצלו של רמח"ל באותה העת היה גם ר' יקותיאל גורדון, שבא מוויילנא לאוניברסיטת פדובה ללמוד רפואה, והפך להיות אחד מתלמידיו המובהקים של רמח"ל. ר' יקותיאל כתב בפרשת ראה (וי"ט-כ"ד באב) שנת תפ"ט אגרת לר' מרדכי יפה שישב אז בווינה, ובה הודיע את טיבו של רמח"ל. אגרת זו הגיעה גם לרבי משה חאגיז, שישב באותה העת באלטונה שבגרמניה. ר"מ חאגיז, הידוע במלחמתו העזה נגד שבתי צבי ותלמידיו, הגיע למסקנה שגם רמח"ל מפיץ את תורת השבתאות, ולכן הוא שיגר בט' במרחשון ת"ץ אגרת לרבני ויניציאה, שהייתה אז הקהילה החשובה ביותר באיטליה, בבקשה

- 1 ד"ר ש' גינצבורג במבוא לספרו ר' משה חיים לוצאטו ובני דורו, אוסף אגרות ותעודות, תל אביב, תרצ"ז. אוסף זה נדפס שנית, עם תוספת של כמה אגרות ותעודות ממקורות נוספים, על ידי ר"מ שריקי, אגרות רמח"ל ובני דורו, ירושלים, תשס"א (מהדורה ובה חלק מהמכתבים עם תוספות אחרות נדפסה ע"י ר' פנחס דוד וברמן בשם 'ירם משה', ירושלים, תשכ"ב).
- 2 לדעת גינצבורג המאסף הוא י' אלמנצי, ולדעת מ' בניהו, כתבי הקבלה של רמח"ל, ירושלים, תשל"ט, עמ' 201, המאסף הוא ר' ישעיהו באסאן.
- 3 בספרו הנ"ל (הע' 2) עמ' 207.
- 4 הסתייעתי בעיקר במקורות הללו: י' אלמנצי, 'תולדות ר' משה חיים לוצאטו מפאדובה', כרם חמד, ג (תקצ"ח), עמ' 112-169, ובספרים של גינצבורג ושריקי (לעיל הערה 1). לפיכך איני מציין במקורות. מכאן ואילך הפניה ראשונה לאגרות היא למהדורת גינצבורג, וההפניה אחריה היא למהד' שריקי.

שינקטו פעולה נגד רמח"ל. בשבוע של פרשת ויצא, השבוע השני של חודש כסלו ת"ץ, משגרים רבני ויניציאה אגרת לר' ישעיהו באסאן, שהיה מורו של רמח"ל בהיותו בפדובה והתגורר באותה עת בעיר ריג'יו, בבקשה לקבל ממנו פרטים על תלמידו והסבר על מעשיו בעקבות החשדות נגדו. באגרת זו הם מזכירים את האגרת של ר' יקותיאל, ומצרפים את העתק האגרת שקבלו מר"מ חאגיז. מכתבם של רבני ויניציאה כתוב בצורה עדינה מאוד, ובין השאר הם מפרטים בו את הסיבות שבגללן העדיפו לפנות לר' ישעיהו ולא ישירות לרמח"ל⁵, והן:

שהוא רבו מובהק וכאב את בן ירצהו, ולו שם בידועים בנסתרות לה' אלדינו, ועל ידו נדע הדבר בהצנע לכת ולא יתפרסם אצל עמי הארץ המלעיגים [על] דברים כאלה, וקרוב הדבר שיתגלו הדברים לנכרים באים בשערינו אלה להתגולל עלינו ולהתנפל עלינו ולהבאיש את ריחינו בעיניהם.

דהיינו, ר"י באסאן הוא רבו המובהק של רמח"ל, ויוכל להעיד על אופיו וטיבו. הוא גם מצוי בענייני תורת הסוד, ויוכל לחוות דעתו על תוכן דבריו ומעשיו של תלמידו. כן אנו שומעים פרט נוסף חשוב – פנייתם לר"י באסאן ולא לרמח"ל באה כדי לשמור את הדבר בסוד; רבני ויניציאה חששו מאוד מפרסום הפרשה, הואיל והיא עלולה לשמש ככלי ניגוח נגד הדת היהודית לא רק מצד עמי הארץ שבקהילה אלא גם מצד אומות העולם, שאף עלולים להשתמש בה כעילה לגרימת נזקים ליהודי איטליה.

בסוף המכתב נמצאת פנייה נוספת: "לידיד ה' מעלת הרב מר קשישא הכהן הגדול חמיו נר"ו שלום רב, ובמטותא מיניה יחווה דעתו בזה בעצה טובה קמל", ומניה ומינן תסתניי שמעתתא ויתקלס עילאה". 'הכהן הגדול' הוא ר' בנימין הכהן (רב"ד) תלמידו של ר"מ זכות, שהיה רבה של ריג'יו וחמיו של ר"י באסאן, וגם את חוות דעתו ועצתו הטובה בעניין רמח"ל מבקשים רבני ויניציאה. גינצבורג כתב שהחתימה על המכתב היא מסולסלת ואין הוא יכול לקוראה, אולם בניהו זיהה⁶ כי החותם הוא 'משה בכמוהר"ר מיכאל הכהן זלה"ה', אחד מרבני ויניציאה. ר"י באסאן משגר אגרת תשובה לרבני ויניציאה בתאריך ו' בשבט⁷, בה הוא משבח אותם על סבלנותם ורגישותם בבירור הפרשה:

5 אגרת ה-ז, עמ' טז-יח; מהד' שריקי עמ' יח-כ.
6 כתבי (לעיל הערה 2) עמ' 205. שריקי עמ' כ, הערה 19, כתב: "אחרי עיון התברר לנו השם של החותם והוא משה בכמוהר"ר מיכאל הכהן זלה"ה", והקדימו כבר בניהו (אגב, ספרו של בניהו נזכר כמה וכמה פעמים בספר). קצת תמוה בעיניי שר"מ כהן יחתום בשם רבני הישיבה. בניהו ציין לעוד שתי אגרות שהעתיקן, אבל לא חתם בהן; אדרבה, באגרת השנייה שציין בניהו הוסיף בניהו כי החתימה בשם רבני הישיבה נעשתה בידי ר"י פאציפיקו. ראה לקמן הערות 18, 27.
7 אגרת כו-כז, עמ' נז-סב; מהד' שריקי, עמ' עג-עט.

ואפירייה⁸ נמטיה לרבנן כי לא בחפזון יצאו לעלות בפרצות, לשום כל אבני מזבח כאבני גיר מנופצות, לקיים מקרא שכתוב (שמות כח, ז) אל שני קצותיו וחבר⁹, כבוד אלקים הסד"ר דבר¹⁰ וכבוד מלכים חקור דבר.

לאחר מכן הוא מאריך להסביר כי לא כל מי שרואה מלאך, או שמלאך מדבר עמו, נקרא בשם נביא, מה עוד שלא יתכן שיהיה נביא על אדמה טמאה. אבל להתגלות השכינה יש מדרגות שונות, וגילויים של מגיד היו מאז ומתמיד גם בחוץ לארץ, והוא מונה לכך כמה דוגמאות. לאחר מכן הוא מאריך באופן נפלא להודיע את טהרתו, צדקתו, ומעלתו הגבוהה של רמח"ל.

לאחר שרבני ויניציאה קבלו את תשובתו של ר"י באסאן מן הדין היה שיחזירו תשובה לר"מ חאגיז, ברם באגרות שלפנינו לא נמצאת תשובתם. אנו יודעים כי ר"מ חאגיז שלח אליהם לפחות עוד אגרת אחת, ושכ"ה באדר ת"ץ הוא התרעם על כך ששתי פעמים שלח להם אגרת ועדיין לא השיבו לו¹¹. האמנם רבני ויניציאה נמנעו מלהשיב לו? הדבר אינו מתקבל על הדעת.

והנה בתאריך "י"ג [=יום ג'] בסדר קרבן מנחה לה"י היא פרשת ויקרא, ג' בניסן ת"ץ, כתב ר"מ חאגיז אגרת לרבני ויניציאה¹² כמענה על תשובתם אליו. אגרת זו של ר"מ חאגיז דומה שהיא הארוכה ביותר מבין האגרות שנכתבו על ידו בפרשת הפולמוס, ובה הוא מאריך לענות על דבריהם במכתבם. אלא שכאמור אגרת רבני ויניציאה עליה הגיב לא הייתה לפנינו, ולא ידענו מה גרם לו להאריך כל כך; בין השיטין של דבריו יכולים היינו לעמוד על תורף דבריהם, אבל העיקר חסר היה מהספר.

מאמר זה בא להשלים את החסר, ובו מתפרסמת לראשונה אגרת התשובה מאת רבני ויניציאה לר"מ חאגיז, האגרת שהתגובה הארוכה של ר"מ חאגיז עליה היא זו שהבעירה את המחלוקת, וגרמה לפסילת ספריו של רמח"ל ולהרחקתו מתלמידיו. נקדים אפוא פרטים על מקורה של אגרת רבני ויניציאה שנתגלתה עתה, ועל טיבה.

8 במהד' שריקי: ואפריון.

9 שריקי מסביר כי הכוונה שרבני ויניציאה ביקשו הן מר' ישעיה והן מרב"ד שיבררו את העניין. אבל אפשר שהכוונה היא לחבר את שתי הפעולות, מצד אחד: הסתרה, ומצד שני: חקירה, כפי שנמצא בפסוק. לפי זה עדיף הנוסח הסתר, ראה הערה הבאה.

10 גינצבורג מעיר שכך בכתב היד, אבל מעדיף את הנוסח שנדפס בראשונה בכרם חמד: הסתר. הוא העדיף זאת משם שכך הוא בכתוב (משלי כה, ב). אבל במהד' שריקי נדפסו גרשיים על המלה, וכמו שהעתקתי בפנים. אם אכן כך נמצא בכתב היד אזי זו מליצה, ולכן יתכן הנוסח: הסדר. אלא שלא ברור מה בין 'הסדר' ל'חקור'. ראה הערה קודמת. ראה גם לקמן ליד הערה 57.

11 באגרת נה, ששלח ר"מ חאגיז לר"ש מורפורגו ביום ג' פרשת ויקהל [כ"ה באדר] נאמר בעמ' קכו, מהד' שריקי עמ' קפב: "וכבר כתבנו שני פעמים לרבני ויניציאה ויהי כמשיב על הדבר, והרבנים לא ענו, הן עוד היום לא ידענו מה היה להם".

12 אגרת עא, עמ' קנז-קסה, מהד' שריקי, עמ' קמז-קנז.

בין החכמים הבולטים שהשתתפו בפולמוס הרמח"ל היה ר' יצחק פאציפיקו, ראש רבני ויניציאה באותה העת. ר"י פאציפיקו כתב ספר תשובות בן חמישה כרכים בשם 'משפט שלום' שנותר בכת"י, ונמצא כיום בספריית האוניברסיטה של פרנקפורט (Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg, Frankfurt am main), ומספרו הוא: Ms. Hebr. Oct. 107. כשנגלה לפניי כתה"י חשבתי שסביר להניח כי תהיה בו התייחסות לפולמוס הרמח"ל, ואכן יגעתי ומצאתי: נמצאות בספר זה כמה תשובות הקשורות לפולמוס, ואני עתיד אי"ה לפרסם את כולן. כאן מתפרסמת לראשונה התשובה החסרה של רבני ויניציאה לר"מ חאגיז (שהעתק שלה נמצאת בכרך השלישי, סי' סב, בדפים 124 ע"א - 125 ע"א). אני מודה למנהלי הספרייה על הרשות לפרסם אגרת זו.

בתשובה זו לא מפורש מיהו הנמען. בתוכן התשובות הנמצא בסוף הכרך, דף 314 ע"ב (או 317 ע"ב)¹³, אנו קוראים על התשובה שבסי' סב כך: "משא ומתן על פלוני החכם שנתפרסם לדרגה גדולה, דאולי שפע אלדי¹⁴ ע"י מגיד אינו נמנע". יש כאן רמז מסויים לנושא שלפנינו אבל אין הוא מספיק, וגם המעיין בתשובה עצמה אינו יודע למי נשלחה. אמנם בסופה, לאחר חתימתו של ר"י פאציפיקו, נמצאות עוד מספר שורות, ושיעירתי כי שורות אלו הן למעשה הפנייה לנמען. דברים אלו נקראים לעיתים בשם "שעל הכתב", לאמור, הם לא נכתבו בראש האגרת אלא על גב המעטפה וכדומה, ולפעמים המעתיק כתבם בסוף העניין¹⁵. לאור ההנחה ששורות אלו הן הפנייה לנמען, עולה כי הנמען הוא ר"מ חאגיז; אלא שהנחה זו צריכה לקבל אישור נוסף, וכפי שיובהר להלן. אך אין צורך לדקדק ברמזים הנ"ל כדי להגיע למסקנה ברורה: ההשערה שהנמען הוא ר"מ חאגיז מקויימת על פי אגרת התשובה שלו, שבה הוא מתייחס ללא-ספק לאמור באגרת שלפנינו. כדי להראות זאת בבירור אביא לכך שתי ראיות.

בראשית האגרת כתב ר"מ חאגיז¹⁶:

קבלתי מכתב ידם הרמה, הרי הם אלופי לראש הרב הגדול גאון ישראל והדרו נאה דורש ונאה מקיים בתורת אלהים פה מפיק מרגליות בנויות לתלפיות אהובינו כבוד מורנו הרב ר' יצחק פאציפיקו נר"ו, מסדר לתת עליכם היום ברכה, משנתנו זאת תמים יהיה לרצון.

התאריך באופן שבו הוא נכתב כאן, עם הסימון לסדר פרשת השבוע ולשנת

13 כיום מסומנים בכתב היד שני מספרים, ואין לכך חשיבות לענייננו.

14 מכאן נראה כי התוכן לא נכתב על ידי כותב התשובה, הואיל ובתשובה שם אלקים נכתב תמיד באות ק', ולא באות ד'.

15 ראה לדוגמה, בעי חיי לר"ח בנבנשת על יו"ד ואה"ע, שאלוניקי, תקמ"ח, סוף ס' מא, דף ל סע"ב. על חו"מ, ח"א, שאלוניקי, תקנ"א, סוף סי' קסד, דף קצח סע"ד.

16 עמ' קנז, מהד' שריקי, עמ' קמח.

תמי"ם, נמצא אצלנו בסוף האגרת (אמנם שם מצוטט פסוק אחר - 'ואהיה תמים עמו', עי' בהערה שם).
הציטוט השני הוא:

אמנם על מה שכתבו רוס מעלת מורי ורבותי טופס ותמצית דברי הסניגור שלו¹⁷, דאין להקשות מה זה ועל מה זה הושפע עליו ממרום כחו וראשית אונו, ושאדון הכל יכול לעשות כרצונו בכל מכל כל, כי ידענו כל יכול והוא באחד ומי ישיבנו, כי באחד ידבר אל ושתים מי ישורנו, ושאין לנו לשאול מה זה היה לבן קיש הגם שאול בנביאים, כי הוא היודע ועד, ה' ימלוך לעולם ועד...

דברי הסנגוריה הללו על רמח"ל שכתב ר"י באסאן באגרתו לרבני ויניציאה, נמצאים באגרת שלפנינו בלשון זו (להלן ליד הע' 52).

העולה מהאמור הוא, שתשובתם של רבני ויניציאה לאגרתו הראשונה של ר"מ חאגיז, שפתחה למעשה את פולמוס רמח"ל, לא ניתנה מיד. הם שלחו בראשונה אגרת לר"י באסאן כדי שיבדוק את הנושא ויענה להם. תשובתו נשלחה כאמור בו' בשבט. לאחר קבלת התשובה ענה ר' יצחק פאציפיקו בשם רבני ויניציאה¹⁸ לר"מ חאגיז, וזו היא האגרת שלפנינו, שנשלחה מויניציאה לאלטונה בשבוע שבין ט"ז לכ"ב באדר¹⁹. מהאגרת אנו למדים כי בשלב זה רבני ויניציאה אינם נוקטים שום פעולה כנגד רמח"ל. הם מקבלים את דברי הסנגוריה של ר"י באסאן ושל חותנו רב"ד, ולכן לפי דעתם אין עליהם להתערב בעניין זה; אדרבה, עדיפה לדעתם השתיקה, מאותם טעמים שהם כתבו לר"י באסאן בתחילה - פרסום העניין יביא את הדבר לידיעת הציבור, ויותר גרוע מזה - הוא יביא את הדבר לידיעת אומות העולם, ובכך עלול להיגרם נזק חמור לקהילה. כמו כן דומה שיש בדבריהם טענה נוספת כנגד ר"מ חאגיז, וכדבריהם באגרת "אמרנו וגמרנו שלא לדבר קשות ולהתעבר על ריב לא לנו". מעניין כי טענה זו השמיע רמח"ל כנגד רבני ויניציאה בהמשך הפולמוס²⁰.

מעניין לציין שלפחות בנקודה אחת "שיפרו" רבני ויניציאה מעט את תשובת ר"י באסאן, שהרי הם כתבו בתשובתם: "והרב באסן בתשובה כתב, איני מאמין שיהיה בו לא נבואה ולא רוח הקודש, עובר אותו מדי יום ביום ומדי חודש בחודש, שלא

17 כלומר, דברי ר' ישעיהו באסאן.

18 דומה שעובדה זו מוסיפה חיזוק לתמיהתי לעיל בהערה 6.

19 לא ברור מדוע נתעכב משלוח התשובה למעלה מחודש ימים; אך ראה להלן בפנים (ליד הע' 26). בכל אופן בכ"ה באדר התלונן ר"מ חאגיז כי עדיין לא קיבל תשובה מרבני ויניציאה, כמו שכתבנו לעיל בהערה 11.

20 אגרת קמה, עמ' שנד, מהד' שריקי עמ' שצא: "ויכתבו למרחוק לכל מקום להקיפו כברקים, ולפי שלא שת לבו אליהם, באמרו שאינו כפוף להם, ועל אמרתו צרופה כי אין ישיבת גאוני פאדובה לישיבתם כפופה"...

ניתנו מעולם בארץ הטמאה ובגלילות העמים", ואילו המעיין בדברי ר"י באסאן עצמו ימצא דברים שונים מעט²¹:

כי הנה זאת חקרנוה כן היא, כי לא כל מי שיגלה ה' עפר מעיניו, ויביאהו חדרי מצפוניו, לנביא היום יקרא, או לפנים הרואה, ואין זה ענין לנבואה, העולה היא למעלה גבוהה גבוהה, כי יתן ה' את רוחו על הזוכים לראות באספקלריא, על אדמת הקודש ולא בארץ מאפליה, וגם לא לרוח הקודש היושבת ברמה, ולזו ולזו מדרגות רבות כמה וכמה.

לאמור, ר"י באסאן כתב כי נבואה תיתכן רק בארץ ישראל ולא באדמת נכר, אבל להתגלות השכינה יש כמה וכמה מדרגות, וכבר כתבנו זאת לעיל. הוא לא התייחס בדבריו במפורש לרמח"ל, וגם לא השתמש לגביו באופן נחרץ בביטוי "איני מאמין", אבל מכלל הדברים ניתן להבין שזו עמדתו. לכן כפי שאמרתי אין כאן שינוי משמעותי של דבריו אלא "שיפורם" בלבד, בתקווה שהדברים בניסוחם כך יניחו יותר את דעתו של ר"מ חאגיז.

יש לציין עוד כי בסוף אגרת זו פונים רבני ויניציאה גם אל "המאור הגדול הגאון המפורסם כמהר"ר יחזקאל נר"ו מופת הדור והדרו, ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו, פריכם תשאו, כי חכמת אלקים בקרבכם לעשות משפט, ולא יארע תקלה על ידכם". הכוונה כאן לר' יחזקאל קצנלבוגן שהיה הרב ואב"ד של קהילות אה"ו, בעל ספר כנסת יחזקאל. ר"מ חגיז שישב בהמבורג ובאלטונה בין השנים ת"פ-תצ"ח, והדפיס שם כמה מספריו, קיבל הסכמות מר' יחזקאל שכתב עליו שבחים²², וגם ר"מ חאגיז שיבחו בספריו²³. אגרתו הראשונה של ר' יחזקאל בעניין זה נכתבה לרבני פאדובה סביב ר"ח אדר²⁴, וממנה אתה למד שהוא הושפע מר"מ חאגיז לקחת חלק בפולמוס. נמצא כי בעת שרבני ויניציאה כתבו אגרת זו הם לא ידעו מה עמדתו של ר' יחזקאל בעניין, וכך עולה גם מפנייתם אליו בבקשתם כי יראה לחרוץ משפט צדק. והנה בעוד שהיינו מצפים כי לאחר שרבני ויניציאה כתבו אגרת זו יבוא שלום על ישראל, ועניין רמח"ל ירד מסדר היום, הרי שכמעשה שטן אירע ההיפך הגמור. האמור באגרת זו לא מצא חן, בלשון המעטה, בעיני ר"מ חאגיז, ואש המחלוקת לא

21 אגרות, עמ' נז; מה' שריקי, עמ' עה.

22 שריקי, אגרות, עמ' כג, הערה 22, כתב שר"מ חאגיז היה מחותנו של ר"י קצנלבוגן, וכמקור לדבריו ציין לרא"ל פרומקין, תולדות חכמי ירושלים, ח"ב, עמ' 124-134. לא מצאתי זאת בתולדות חכמי ירושלים, לבד מה שכתב שם בעמ' 133: "ונשוב לזכרון תולדות הרב ר' משה חאגיז ז"ל, כל הימים אשר ישב הרב חאגיז בעיר אלטונה היה ידיד יקר ומודע נאמן להגאון הרב בעל כנסת יחזקאל אשר קדם פניו באהבה".

23 ראה מ' בניהו, 'ספרים שחיברם ר' משה חאגיז וספרים שהוציאם לאור', עלי ספר, ג (תשל"ז), עמ' 104-108.

24 אגרת זו, היא אגרת לה-לז, עמ' עט-פד; מהד' שריקי אגרת לו, עמ' קי-קיג, שבשוליה נספחת אגרת רמח"ל ותאריכה הוא ט' באדר (עמ' פד, מהד' שריקי אגרת לח, עמ' קטז).

רק שלא שככה, אלא אף התגברה מאוד. תשובתו הארוכה והחריפה של ר"מ חאגיז לאגרת זו היא זו שככל הנראה הביאה את רבני ויניציאה להתערב בפרשה, ומכאן והלאה התגלגלו הדברים כפי שהתגלגלו. לולא תגובה זו ועוצמתה ספק רב בעיניי אם היה המשך לפולמוס זה, ויתכן מאוד שהוא היה גווע מאליו לאחר זמן מה.

נשוב לתיאור תשובת רבני ויניציאה לר"מ חאגיז כפי שהיא מועתקת בכתה"י של הספר 'משפט שלום', כיון שלמרות האמור עד הנה קיים קושי מסויים במה שמצוי לפנינו בכתב היד. שני העמודים הראשונים כתובים בכתב יד אחד, והם מהווים אגרת העומדת בפני עצמה, אלא שאין בה חתימה. הקטע האחרון שבה מוקף בקו כמסגרת כמצויין להלן שם בהערה, ואין לדעת מה פשרו. העמוד השלישי כתוב בכתובה אחרת, אין בו פיסוק כל עיקר, והקטע הראשון שבו גם הוא מוקף בקו כמסגרת (גם זה מצויין להלן בהערה). לכאורה היה מקום לומר כי מסגרות אלו מסמנות מחיקה, אף שבכתב היד בדרך כלל מחיקה נעשית בהעברת קולמוס על הכתוב. קצת ראייה לכך היא העובדה כי אכן חלק מהקטע בעמוד השלישי יש למחוק, הואיל והוא נכפל בהמשך, וכן צויין שם בהערה.

מכל מקום, בין אם זו מחיקה או שאין זו מחיקה, הרי המשך האגרת הוא בדף השלישי, שבו נמצא גם הקטע: "אגרת מעכ"ל"ת שלחנו" וכו'. כלומר, רבני ויניציאה ממשיכים לכתוב לר"מ חאגיז. אלא שתמוה הוא שהם משתמשים כאן בכינוי "למורה שבפדובה" כשהכוונה לר"י באסאן, בעוד שבתחילת האגרת הם כתבו עליו באופן מכובד יותר, וכינו אותו בשם "הרב המובהק"²⁵. כמו כן תמוהים דבריהם, שהם כותבים באגרת כי לא קיבלו מענה מר"י באסאן על אגרתם, והרי לא כך הדבר, אלא הם קיבלו מענה, שהרי על יסוד זה הם כותבים את האגרת הנוכחית, ואף מציינים במפורש כי היא מיוסדת על תשובת ר"י באסאן.

לפי זה לכאורה היה עלינו לומר כי כל הכתוב בעמוד השלישי אינו שייך לאגרת; אלא שנוכחנו לראות כי ציון התאריך הכתוב בעמוד זה סמוך לחתימת ר"י פאציפיקו תואם את מה שהעתיק ר"מ חאגיז מאגרת זו, ונמצא שהוא חלק מהאגרת. אם כן כיצד נפרנס קושי זה?

אולי ניתן לומר כי שני העמודים הראשונים מציינים את האגרת המקורית, החותמת במילה: ירושלים, והיא היתה מיועדת למשלוח לר"מ חאגיז סמוך לקבלת אגרתו. מסיבה שאינה ידוע לנו האגרת לא נשלחה מיד, ובמשך זמן ההמתנה נוסף בה הקטע "אגרת מעכ"ל"ת שלחנו וכו', עם החתימה והתאריך. יכול להיות שתוספת זו באה בעקבות אגרתו השנייה של ר"מ חאגיז שנשלחה לרבני ויניציאה²⁶, ושמא

25 כמו כן אין הוא יושב בפדובה אלא בריג'ו; אבל זאת אפשר ליישב בדוחק ולומר שכוונתם היא לזה שהיה מורו של רמח"ל בפדובה.

26 ראה לעיל הערה 11.

ניתן לומר שהתוספת נכתבה רק על דעתו של ר"י פאציפיקו ולא על דעת חבריו בבית הדין.²⁷

ועתה לדרך עבודתנו בפרסום האגרת. אגרת זו, כרוב האגרות שנכתבו במהלך הפולמוס, משופעת במליצות רבות מפסוקים ומדברי חז"ל. אם באנו לכתוב את כל המקורות הללו הדבר יאריך את המאמר יתר על המידה, מה עוד שיש להודות כי לעיתים קשה להבין את פשר המליצה ואם יש בה רמז מוצנע, ונמצא שעשינו את עבודתנו למחצה לשליש ולרביע. לכן הערתי רק על מקומות הנראים לי כחשובים להבנת העניין.

שני העמודים הראשונים של האגרת, שמרובים בה המשפטים המחורזים, מפוסקים בכתב היד, והדבר נועד כמובן להקל על הקריאה בה ועל הבנתה. לפיכך הבאתי את הפיסוק כפי שהוא בכתב היד, והוספתי רק מעט סימני פיסוק במקומות המתאימים. בעמוד השלישי הפיסוק כולו ממני, וכן החלוקה לקטעים של כל האגרת היא שלי. הוספות קלות והגהות נרשמו בסוגריים מרובעים כמקובל. בהערות הבאתי הסברים קצרים והפניות לאגרתו של ר"מ חאגיז, כדי להקל על המעיין, ולתת לפניו תמונה שלמה ככל האפשר.

[אגרת רבני ויניציאה לר"מ חאגיז]

[125 סוף ע"א] אילנא²⁸ כי רבא ותקיף ורמיה מטי לשמיא, וחזותיה לסוף ארעה לחבוש פצע וחבורה ומכה טריה, מעם אלקי אברהם ומהאומה העבריה, תקיף חליה לאוריתא ואור לו כבן בתיה, בר אוריין ובר אבהן יעקב²⁹ בחר לו יה, תנא דארעא דישראל והינו מבני עליה, הרב הכולל והמובהק כמהר"ר משה חאגיז נרו יאיר וזרח כשלהבת יה, אלקים יחוננהו ויברכהו בברכת הטוב והמטיב ויראה בית המקדש בנוי על הר המוריה, אנס"י³⁰.

[124 ע"א] המכתב מכתב אלוקים הוא, אין אלוקים אלא דיין המצויין בהלכה³¹, רוחות בכל מקום שמורה וערוכה, חרות על הלוחות, לוחת כתיב ומסכת מנחות, באה לידנו ולא פטרנוה בלא לזית חן וכבוד ינחלו חכמים, בקריאה אחר קריאה נאמנה בלב תמים, כי קראנוה מנחת קנאות, קנאת ה' צבאות, לסעף פארה במערצה, אך יצא יצא, מן הכלל ללמד לא ללמד על עצמו בלבד יצא, אלא ללמד על הכלל כולו יצא, כי הדברים עתיקים נעתקים ומפיקים מזן אל זן ובפרק אין דורשין, מוס"י[פין]

27 אולי בזה תתישב התמיהה שלנו בהערה 6.
28 כתבנו לעיל, וכן ציינתי כאן בסוגריים מרובעים את מספר העמוד, כי בכתב היד הקטע הזה נמצא בסוף, והעברתי לכאן לנוחיות הקריאה.
29 "בר אבהן יעקב", רמז שר' משה חאגיז הוא בנו של ר' יעקב.
30 אמן נצח סלה ועד.
31 הכוונה לר"מ חאגיז ולאגרתו אליהם, והם כותבים כאן כי התייחסו לדבריו בכל הכבוד הראוי. לאחר מכן הם עוברים לכתוב על רמח"ל ומעשיו, שהם אינם לרצון להם.

ודורשין, דרישה וחקירה במופלא ובמכוסה, וסדרי³² תורה ישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא, מתלמיד ועמית, רצה לקיים דברים של תהו בדבר שאינו מעמיד, סכל את ידיו, בגאווה ועברתו לא כן בדיו, וסוף סוף רצה להגיד דברים קשים כגידים, דברים שלא ניתנו ליכתב כי הם אותות בדים, כמעט שלא עמדו על הר סיני לפנים ולפני, יש דורשים אותו לגנאי, אלה הדברים המכעיסים אלקים ואדם הביאו אל אפו הזמורה, ועל אפינו ועל חמתינו הדלק האש הרבה המדורה, מנפש ועד בשר יכלה, כלל העולה, כך עלה במחשבה לדבר אתו משפטים, להפיל מעל מזבח ה' את האבות ואת האישים, ולחבר דברי ריבות, לא במילי דאבות רק במילי דנזיקין ואיבות.

אכן בזכרנו את דברי רבותינו הקדושים הנקדשים לה'³³ מתון מתון ד' מאות זוזי שויה, גמרנו בדעתנו כי לו נאה ולו יאה³⁴ לצווח ככרוכיא, בייא בייא³⁵, אלא אמירה לשון³⁶ רכה בבתי הנפש והלחשים, לבני דן חושים³⁷, שלא להוסיף הרווה על הצמאה, גם אין לא ראינו ראייה לדבר אתו, עמו, כלומר אליו³⁸, לבלתי לנבל כבוד התורה, כי מי שמיו לאיש שר ושופט והוא עודנו נער ורך, נתן אלקים אל לבנו לכתוב אגרת שלומים לחכמים מחוכמים, שתי גולות הכותרות ושני המאורות הגדולים, אלוקים ראינו עולים, אחד המיוחד הכהן הגדול מאחיו כמהר"ר בנימין הכהן נר"ו ר"מ ור"מ דעיר ריגיון בהלו נרו עלי ראשם³⁹, והשני לו הרב המובהק כמהר"ר ישעיה באסן נר"ו יאיר וזרח, על פני כל המזרח, כי הראשון שבקדושה היה לו עסק בנסתרות לה' אלוקיני, והשני גדלהו כאב את בן ירצה והורהו בלימודים, ובעמק הסודים⁴⁰, על כי הלא הם יורו ויאמרו לנו ומליבם יוציאו מלין על דבר אמת וענות צדק, להחזיק הבדק, ולסתום הסדק, ולרפות הנתק.

32 לכאורה עדיף: וסתרי.

33 על פי ברכות כ ע"א.

34 לכאורה צ"ל: כי לא נאה ולא יאה, כי קשה בעיני לומר שהתכוונו במלים אלה לצאת כנגד ר"מ חאגיז, אם כי אין להוציא זאת מכלל אפשרות. אם נגיה כהצעתו אפשר גם לומר כי חכמי ויניציאה מדברים כאן על עצמם.

35 על פי יומא סט, ב: בייא, בייא, וכתב שם רש"י: לשון זעקה וקובלנא. וכן מצינו לשון זה במקומות נוספים בדברי חז"ל.

36 האות ש' מנוקדת בכתב היד בניקוד שאינו ברור.

37 מכאן ואילך חסר פיסוק בכתב היד (עד: והורהו בלימודים) והפיסוק הוא שלי.

38 הכפילות כאן היא מליצה על פי דברי רש"י בבראשית לז, יח, בעניין אחי יוסף: ויתנכלו אתו להמיתו, כתב רש"י: אתו - כמו אתו, עמו, כלומר אליו. כאן חוזרים רבני ויניציאה על עמדתם שלא ראוי היה לדבר עם רמח"ל בראשונה, אלא עם רבו.

39 הם כתבו לשון זו משום שר"ב נפטר כמה שבועות קודם - בליל שבת קודש פרשת בשלח, י"ז בשבט.

40 כלומר בעמקי הסודות ותורת הנסתר, וזו מליצה על פי הכתוב: בעמק השידים (בראשית יד, ח). ומליצה זו עצמה כתב להם ר' ישעיהו בתשובתו הנזכרת לעיל (הערה 7), עמ' נט, מהד' שריקי, עמ' עו.

והרב באסן בתשובה כתב⁴¹ איני מאמין שיהיה בו לא נבואה ולא רוח הקודש, עובר⁴² אותו מדי יום ביום ומדי חודש בחודש, שלא ניתנו מעולם בארץ הטמאה ובגלילות העמים, טמאים ובעלי מומים, אמנם איזה הארה ושפע האלוקי על ידי מגיד משנה אינו מכת הנמנעות אלא דבר שבאפשרות, ואין בו זרות, והביא כמה ראיות מחכמי הגמרא, אשר נפתחו להם שערי אורה, אפילו בארץ גזרה, ושהוא ראה מקצת מכתביו [124 ע"ב] שכולם דברי אלוקים חיים, קול על שפיניס, ערבים ונאים, אין בהם נפתל ועקש, ולא מכשול ומוקש, וכי דרך קשתו⁴³ באוהב טהר לב⁴⁴ חן שפתיו, ישא מדברותיו, אריא דבי עילאי האר"י שבחבורה⁴⁵ הגדול והנורא, ושהוא הוסיף תוספת מרובה על העיקר, ודבר יקר, וחכמת המחקר, ...⁴⁶ נגעו בלשון הזהרה, כעצם השמים לטוהר, ושכל ימיו יגע בעשר אצבעות שלו, ובהיכלו כבוד אומר כ[ו]לו, ונפשו חשקה ודבקה בתורת ה' תמימה משיבת נפש ומחכימת פתי וזורחת בחושך אור לישרים כתומים ואורים, ומנסתרות לה' נכספה וגם כלתה נפשו, לאסוף בחופניו את רוח קדשו, ושפרקו נאה ולא נמצא בו דופי...⁴⁷ כן אינו מכת הבלתי אפשר שיהיה הוא מאושר על כל בני גילו ומזלו...⁴⁸ כל יגיעיו להורות את בני ישראל את אשר יצוה, מגיד נגיד ומצוה, ידו פשוטה לקבל עובר"ם ושב"ים⁴⁹, מעלות השחר עד צאת הכוכבים, ולפושעים יפגיע, ומרגוע ירגיע, והוא ישקט ומי ירשיע, התחיל רוח ה' לפעמו, לתועלת עמו ולאומו, בכל דרכיו משכיל וה' עמו, וכהנה רבות עמו, ושדעתו כיוון לדעת הכהן גדול בענקים, אפסי ארץ הוא מקים, חמיו נר"ץ⁵⁰, ושמלבו

41 על דברים אלו עמדנו לעיל, ראה ליד הערה 211.

42 מילה זו קשה לקריאה, וכך נראה לקוראה.

43 ר"מ חאגיז דרך קשתו.

44 כך חתם רמח"ל עצמו בסוף אגרת לב, עמ' עא; מהד' שריקי, עמ' צג. אגרת זו נשלחה בר"ח אדר כליוורנו, ולא נמצאו ביטוי זה קודם לכן באגרות, ואין הוא נמצא גם באגרתו של ר"י באסאן. יש לעיין אפוא מניין לחכמי ויניציאה ביטוי זה. אגב, רמח"ל חתם כן גם בסוף אגרות נד, קסה. גם רב"ד חתם כן בסוף אגרת ג. ואכן חתימה זו נמצאה לחכמים נוספים בתקופות שונות, והיא על יסוד הכתוב במשלי כב, יא: אוהב טהר לב חן שפתיו. לכן הואיל ובמליצות עסקינן אפשר שגם חכמי ויניציאה השתמשו כאן בלשון הכתוב, ותו לא.

45 לשון זה מטעה במקצת. ברור שהם לא כיוונו לומר זאת על רמח"ל, שהרי ר' ישעיהו כתב באגרתו, עמ' סז, מהד' שריקי, עמ' עט: "הלא לנו הרב בעצמו הודה, שעדיין לא הגיע למחצית ההריא"ל"; אלא כוונתם שהוא נשא מדברותיו על דברי האר"י, והוסיף עליו תוספת מרובה.

46 כאן כתובות שתי מילים שאיני יכול לקרוא.

47 כאן כתובות כארבע מילים שאיני יכול לקרוא.

48 כאן כתובה מילה שאיני יכול לקרוא.

49 הגרשיים מסמנים שיש כאן מליצה, שכוונתה לומר עוברי עבירה ושבים בתשובה. רמז לפעולותיו של רמח"ל בנידון זה. גם ר' ישעיהו, באגרות עמ' סא, מהד' שריקי עמ' עט: "וה' מצליח בידו אותם לימין להוליד, ואיש גילולי עיניו משליך, ומתחרט על מעלו, ושב ורפא לו".

50 כלומר דברי ר' ישעיהו מגובים גם על ידי דברי רב"ד, כמו שכתב בסוף אגרתו. [ניתכן שיש כאן רמז לקשרים המיוחדים בקבלה שהיו ביו רב"ד לבין רמח"ל, עי' באגרת כ ובאגרת כב; אך מניין ידעו זאת חכמי וניציאה? העורך י"ק.]

כל זה הבטיח לו⁵¹, כי הנה הסתיו עבר הגשם חלף הלך לו, יצא מאהלו בגילה ברינה, וידעו נאמנה, כי בא עת לחננה, ואז מפיו ולא מפיו כתביו יבואו עד תכונתו, להשיג יותר האמת על אמיתתו, ובין כך ובין כך אינו⁵² מן הראוי לטרדו מעסקו עסק שמים, לשוט בוימי אפסים, ושאיין⁵³ להקשות מה זה ועל מה זה, גם הושפע עליו ממרום כוחו וראשית אוננו, ושאדון הכל יכול לעשות כרצונו, בכל מכל כל, כי ידענו כי כל יכול, והוא בא' [חד] ומי ישיבנו, כי באחד ידבר אלי ושתים מי ישורנו, ושאיין לנו לשאול מה זה היה לבן קיש, הגם שאול בנביאים, כי הוא היודע ועד, ה' ימלוך לעולם ועד. הן אלה קצות דרכיו, ונתיבות מהלכיו, ושאיין דבר נשמע בו, ובקרבו ישים ארבו.

ואחרי הדברים האלו לא נשמע ממנו דבר חדש, כיון דדש דש, אלא שבכל הלילות רבים מתאספים אל ביתו לשמוע דברי חכמתו, דרושיו וחדושי, על דרך הנגלה, בידו ימלא, ומעלות יעלה. ועל פי הדברים האלה אמרנו וגמרנו, שלא טוב לדבר קשות ולהתעבר על ריב לא לנו, לעשות יש מאין כאשר נעשה בהרבה זמנים, נתן⁵⁴ ליעף כח ועצמה [י]רבו לאין אונים, אלא להניחו על מקומו, עד כי יבוא יומו, ויבוא בעל הכרם לבנות מגדל בתוכו, ויבוא שלום הולך נכחו, או לכלות את קוציו, צו לצו צו לצו, ושבקיה לרויה דמנפשיה נפיל⁵⁵, ואורו יאפיל, וקומתו ישפיל, כי אדון הכל כל יוכל ולא יבצר ממנו, ...⁵⁶ השמור עלינו, מהרבה המכשולות ח"ו, כזה ראינו לקדש כי כבוד אלוקים הסתר⁵⁷ דבר, והכל הולך אחר הכוונה, כ"ש שדבר זה נשמע בערי איטליא ואין דורש ואין מבקש, אין מערער ואין מתעקש, אולי כווננו לדעת גדולים חקרי לב.

ואל⁵⁸ אלקים ה' יצילנו משגיאות ומנסתרות ינקנו, גם מזדים יחשוך עבדיו ויתן בלבנו לאהבה אותו באמת ובלב שלם, נהיה תמים עמו עד ישוב[ו] אהלי יהודא כבראשונה ותל על משפטו ישב ויורנו מדרכיו ונלכה באורחותיו, כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים.

51 גם ר' ישעיהו כתב כן בסוף אגרתו: "ועוד אומר שהוא מחכה ואנו מחכים, להשיג מן החלונות מציץ מן החרכים, כי יקם את דברו, כשאל יעקב יהיה בעזרו, וישר אורחותיו, בעבור הסתו". לדעתי מכאן משמע קצת כי המובן של משפט זה הוא שרמח"ל הבטיח לר' ישעיהו כי במהרה יתגלה לציבור.

52 מילה זו כתובה בשולי הדף שהם מקופלים, והקריאה אינה ודאית.

53 מכאן ועד המילים 'לעולם ועד' העתיק ר"מ חאגיז באגרתו, וכמו שכתבנו לעיל ליד הערה 17.

54 כך מנוקד בכתב היד, וכן גם בהמשך. כלומר, לדעת רבני ויניציאה אם הם יריבו עמו, הרי בזה ינתן לו כח, ועצמה ירבו לו.

55 על פי שבת לב, א; וכתב רש"י: שבקיה לרויה - לשיכור, אינך צריך להפילו שהוא יפול מאליו.

56 המילה כתובה בשולי הדף שהם מקופלים, ואי אפשר לקוראה.

57 ראה הערה 10.

58 מכאן ועד סוף הקטע הכל מוקף בקו כמסגרת, ואין סימון נוסף.

[125 ע"א] אמרי⁵⁹ פינו והגיון לבנו אלה יעלו על מזבח הפנימי ושלחן הטהור⁶⁰, כי נכנס לפנים לפני אל הק[ו]ן דש המאור הגדול הגאון המפורסם כמהר"ר יחזקאל נר"ו מופת הדור והדרו⁶¹, כי יועץ וחכם חרשים הוא ולא יבצר ממנו מזימה להיות לנו למחסה ול...⁶², ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו כי חכמת אלקים בקרבכם לעשות משפט, ולא יארע תקלה על ידכם, בזכרכם כי אנחנו בתוך העמים ושנאת הדת מרובה, וחושבים תמיד עלינו תועה, (להגולל) [להתגולל] עלינו (ולפיל) [ולהפיל] עלינו את הרעה ח"ו.

אגרת מעכ[ו]ת שלחנו למורה שבפדובה, ולבחור הנודע, ואין קול ואין עונה. לשאר ערי איטליא לא שלחנו, כי כללא בידינו דאפוש במחלוקת לא מפשינן. [אמרי⁶³ פינו והגיון לבנו אלה יעלו על מזבח הפנימי, ועל שלחן הטהור אשר לפני ה' נכנס לפנים לפני אל הקדש, המאור הגדול הגאון המפורסם כמהר"ר יחזקאל נר"ו מופת הדור והדרו, ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו, פריכם תשאו, כי חכמת אלקים בקרבכם לעשות משפט, ולא יארע תקלה על ידכם, בזכרכם כי אנחנו בתוך העמים, ושנאת הדת מרובה, וחושבים תמיד עלינו תועה להתגולל עלינו ולהפיל עלינו את הרעה ח"ו]].

ואל אלקים ה' יצילנו משגיאות, ומנסתרות ינקנו, גם מזדים יחשוד עבדיו, ובעוד אנחנו מרבים בתפילה לשוכן מעלה, יעלהו על גב מעלה, בהר הבית בקול רנה וצחלה.

נאם החותם פה ויניציאה בשם מעלת רבני הישיבה הכללית יע"א, בס' [דר] לתת עליכם היום ברכה⁶⁴, שנת ואהיה תמים עמו⁶⁵.
זעירא דמן חבריא, הצעיר יצחק בכמ"ר אשר פאציפקו זלה"ה.

59 כל קטע זה מוקף בקו כמסגרת, ואין סימון נוסף. אכן קטע זה נראה כמיותר כי הוא נמצא גם בקטע הבא, וכפי שכתבנו במבוא.
60 שתי מילים אלו כתובות מעל המסגרת המקיפה את הקטע. אפשר שכתובה אחריהן מילה נוספת, שאינה ניתנת לקריאה.
61 הכוונה לר' יחזקאל קצנלבוגן, בעל כנסת יחזקאל, שהיה אב"ד של קהילות אה"ו. ראה לעיל (ליד הע' 22) על משמעות הדברים הללו.
62 קשה לקרוא את סוף המילה, וניתן להשלים באופנים שונים (מכל מקום קשה לומר שכתוב שם: ולמסגרת), ואין זה משמעותי.
63 הסגרתי בסוגריים כפולים את הקטע שנכפל, עי' לעיל הע' 59.
64 שמות לב, כט. פרשת כי תשא, ט"ז-כ"ב אדר. התאריך הובא כפי שהוא מצויין כאן באגרת התשובה של ר"מ חאגיז, ראה לעיל ליד הע' 16.
65 תמי"ם=ת"ץ, ע"פ הפסוק 'ואהי תמים עמו' (תהלים יח, כד). אולם ראה לעיל שם שר"מ חאגיז ציטט פסוק אחר - 'תמים יהיה לרצון' (ויקרא כב, כא) ויתכן שר"מ חאגיז ציטט מזיכרונו, ועלה על לשונו פסוק אחר. ועדיין צ"ע.

המניינים לבריאת העולם וסדר העיבורים בהם

- א. הברייתא "סדר עולם" – המקור למניין השנים לבריאת העולם
- ב. "סדר עולם זוטא"
- ג. שלושת המניינים לבריאת העולם והשוואתם למניין שטרות
- ד. סדרן של השנים המעוברות במחזור במניינים השונים לבריאת העולם
- ה. גב-גג-בג: סדר העיבורים המשותף לכל המניינים לבריאת העולם
- ו. קביעת המניין לבריאת העולם המקובל כמניין חוקי בלעדי

א. הברייתא "סדר עולם" – המקור למניין השנים לבריאת העולם

במהלך הדורות, בימי הבית השני וגם אחרי החורבן, היו ניסיונות שונים לחשב שנים לבריאת העולם. החוקרים תיעדו למעלה ממאתיים שיטות שונות למניין לבריאת העולם שנערכו ע"י היסטוריונים שאינם בני ברית במשך הדורות. אצלנו היהודים אנו מוצאים את יוסף בן מתתיהו¹, שבספרו "קדמוניות היהודים" חישב את זמנם של אירועים שונים וגם את מניין השנים מבריאת העולם ועד זמנו, אך חישוביו אינם תואמים למסורת. חז"ל קבלו ואמצו את חשבון השנים שב"סדר עולם", כי הוא נאמן לשנים שצוינו במקרא ולמסורת המובאת במדרשי חז"ל. ברייתת "סדר עולם" נזכרת בתלמוד במקומות אחדים (שבת פח, ב; מגילה יא, ב; יבמות פב, ב; נזיר ח, א; ע"ז ח, א; נידה מו, ב) והיא מיוחסת לתנא ר' יוסי בן חלפתא. "מאן תנא סדר עולם? ר' יוסי" (נידה שם). ר' יוסי בן חלפתא הוא מתלמידיו של ר' עקיבא ונסמך ע"י ר' יהודה בן בבא, והוא סתם ר' יוסי שבמשנה. מה הייתה שיטת עבודתו של ר' יוסי בחיבור הברייתא "סדר עולם"? עפ"י הנתונים שבמקרא ובמדרשים ערך ר' יוסי את המאורעות וחיי האישים שבמקרא מבריאת העולם ועד אלכסנדר מוקדון, בציון שנותיהם. הוא היה נאמן לנתונים שבמקורות, ולפי הצורך הסתמך על המדרשים ופרשנות חכמי ישראל שקדמו לו, ואף הוסיף מדרשים משלו. בסוף הברייתא הובאו הוספות על שנות מלכות בית חשמונאי והורדוס וגם על פולמוס אספסיינוס וטיטוס עד מרד בר-כוכבא. הנתונים על שנות

1 יוסף בן מתתיהו ידוע בכינויו: יוסף פלביוס. חי בתקופת חורבן בית שני והיה מראשי המורדים, ולבסוף התחבר לרומאים. שיטת בעל סדר עולם מבוארת ברש"י בביאורו לתלמוד הבבלי במסכת ע"ז בדף ט. תודה וברכה לידידי המלומד ר' ערן רביב על עזרתו בהגהת המאמר, ועל ההערות וההסברים שמסר לי ששוקעו בהערות.

האירועים ושנות חיי האישים שהובאו בברייתא זו שימשו את הדורות הבאים כמקור לחישוב שנות ההיסטוריה היהודית מבריאת העולם. מלאכתם של חז"ל לקביעת השנים מבריאת העולם הייתה אפוא פשוטה: הם קבצו וחברו את השנים שהובאו ב"סדר עולם", וכך נתקבל המניין הנזכר בתלמוד בעניינים עתידיים.²

לר' יוסי בן חלפתא שחיבר את "סדר עולם", וגם לאמוראים שחיברו וקיבצו את השנים שבסדר עולם, לא הייתה כוונה ליצור מניין שנים לשימוש מעשי. ברור בכל אופן שמכיוון שמניין השנים לבריאת העולם שאנו משתמשים בו היום מבוסס על הנתונים שבסדר עולם, לכן לא יכול היה מניין זה להימצא לפני שחיבר ר' יוסי את ספרו, כמאה שנים אחר חורבן בית שני.³

ספר "סדר עולם" שמצוי בידינו מחולק לשלושה בבות (שערים), ובכל בבא עשרה פרקים. מתברר שיש עניינים שהובאו בתלמוד כציטוט מתוך "סדר עולם", אבל אלה אינם נמצאים ב"סדר עולם" שבידינו. עוד מתברר שבסדר עולם שבידינו נזכרו גם תנאים שחיו ופעלו אחרי זמנו של ר' יוסי. על סמך גילויים אלה הגיעו החוקרים למסקנה ש"סדר עולם" שחיבר ר' יוסי בן חלפתא עבר במרוצת הדורות שינויים והשלמות בידי עורכים, מעתיקים ומגיהים, שהוסיפו והשמיטו ממנו קטעים, כך שלא כל מה שנמצא בספר שבידינו מיוחס בוודאות לתנא ר' יוסי.

ב. "סדר עולם זוטא"

בתקופת הגאונים נתחבר ספר שנשא את השם "סדר עולם זוטא", וכדי להבחין בינו לבין "סדר עולם" המיוחס לתנא ר' יוסי הנ"ל החלו לקרוא לספר המיוחס לר' יוסי "סדר עולם רבה". חשוב אפוא להבחין בין שני חיבורים אלה.

"סדר עולם זוטא" מורכב משני חלקים. בחלקו הראשון נמצאת כרונולוגיה של חמישים דורות מאדם הראשון עד יהויקים מלך יהודה, והוא משמש למעשה מעין הרחבה והשלמה ל"סדר עולם רבה". בחלקו השני של הספר מתוארות קורותיהם של שלושים ותשעה ראשי גולה. גם כאן לא הקפידו המעתיקים לעשות מלאכתם נאמנה, ובמרוצת הדורות הוכנסו בו הוספות ושינויים ונפלו בו שיבושים רבים.

ב"סדר עולם זוטא" מובאים תאריכים לחורבן בית שני ולבריאת העולם. מהשוואת התאריכים רואים שהמחבר מונה את השנים כשיטת "סדר עולם" (מניין השנים השלמות שחלפו עד המאורע - עד ולא "עד" בכלל), ולפיה יוצא ששנת החורבן היא שנת 3828 לבריאת העולם. להלן נצביע על שלוש השיטות למניין

2 עי' במאמרו של ידידי הרב ד"ר שי ואלטר, 'המניין לבריאת העולם והתחלת השימוש בו', 'המעין' גל' 204 (טבת תשע"ג) עמ' 19-5. מעניין שבדייק ארבעים שנה לפניו פרסם ר' שלמה במברגר ב'המעין' מאמר בנושא דומה בכותרת 'בענין חשבון השנים' - 'המעין' טבת תשל"ג (יג, ב) עמ' 43-52.

3 אלא אם כן נניח שר' יוסי בר חלפתא השתמש בחיבורים קודמים של מניית שנות הדורות, חיבורים שאף הידיעה על עצם קיומם לא הגיעה לידינו.

בריאת העולם אותם מביא רלב"ח - רבי לוי בן חביב, שחי בזמנו של רדב"ז שביטל את השימוש במניין שטרות (ראה להלן) - בפירושו להלכות קידוש החודש להרמב"ם (פ"ו ה"ח), עם הבהרה ש"כל אחד מאלו הדעות יש בידו האמת".

ג. שלושת המניינים לבריאת העולם והשוואתם למניין שטרות

בתקופת הגאונים היה נפוץ השימוש במניין שטרות, וכמניין לוואי או כקישוט מוצאים לפעמים גם את המניין לבריאת העולם, שבו קבעו את סדר השנים המעוברות במחזור. השנה הראשונה במניין שטרות היא, לפי מניין בריאת העולם הנהוג בימינו, שנת ג' ת"נ (=3450)⁴, ולפי זה ההבדל בין המניין לבריאת העולם לבין מניין השטרות הוא 3449; מחסירים מספר זה מהמניין לבריאת העולם כדי לקבל את מנין שטרות, או מוסיפים מספר זה למניין שטרות כדי לקבל את מניין השנה לבריאת העולם. לדוגמא: כדי לדעת את מניין השטרות בשנת ה'תשע"ד (5774) למניין בריאת העולם יש להפחית 3449 מ-5774, ונקבל ששנת ה'תשע"ד היא שנת ב'שכ"ה (2325) לשטרות.

בימינו הכל משתמשים אך ורק במניין בריאת העולם למולד בהר"ד (יוסבר להלן). סדר העיבורים בכל מחזור של 19 שנים על פי שיטה זו הוא ג"ח אדז"ט (כלומר שהשנים 3, 6, 8, 11, 14, 17, 19 בכל מחזור של 19 שנה הן שנים מעוברות), ואין בעיות ואין טעויות בזיהוייה של השנה המעוברת⁵. אך בתקופת הגאונים אנו מוצאים שהיו נהוגות למעשה שלוש שיטות של מניינים לבריאת העולם, ולכן היה לכל מניין סדר עיבורים שונה. כפי שנראה להלן כל שלוש השיטות מבוססות על "סדר עולם", וההבדל ביניהם הוא רק באיזו שנה מתחילים את מניין השנים. השימוש במניינים השונים גרר שיבושים במסורת מניין השנים, ולכן הוחלט לאחד את דרך הספירה כפי שיבואר להלן⁶. שלושת השיטות הן:

1. שיטת "סדר עולם" - מניין המצביע על השנים השלמות: ב"סדר עולם" לא מובא כאמור מניין שנים כללי, אבל כאשר אנו מחברים את השנים המנויות בו אנו מקבלים למעשה את השנים השלמות שחלפו מראשית קיום העולם ועד השנה בה אנו עוסקים (עד - ולא עד בכלל). לדוגמא: כאשר נסכם את השנים מן היום בו נברא אדם ועד השנה בה חרב הבית נמצא שחלפו 3828 שנים, ולפי שיטת מניין זו נקבע ששנת החורבן היא שנת ג' תתכ"ח (3828). אנו קוראים לשיטת מניין זו "שיטת סדר

4 הסימן שנתנו לזה הוא "גנת ביתן המלך", ג'נ"ת = 3450, "המלך" הוא אלכסנדר מוקדון שבטעות ייחסו לו את מנין שטרות (תחילת מניין שטרות היא שנת 312 לפני מניינם, 11 שנים אחרי מותו של אלכסנדר מוקדון). על כינויים נוספים למניין שטרות בפי חז"ל ראה מ"ש בספרי "שערים ללוח העברי" עמוד 164.

5 כפי שמבאר הרמב"ם בהלכות קידוש החודש.

6 גם בימינו אנו עדות ישראל השונות מונות מניין שונה לשנת חורבן בית שני, וזאת למרות שברור מעל לכל ספק שהבית חרב בשנת 70 לספירה.

עולם", משום שהשנים במניין זה הן השנים השלמות שחלפו עד שנת המאורע (ולא "עד" בכלל) על פי שיטת בעל "סדר עולם".

ניתן למצוא עדויות מתקופת הגאונים לשימוש מעשי במניין זה.⁷ גם ב"סדר עולם זוטא" התאריכים מובאים לפי שיטה זו. מולד תשרי של השנה הראשונה במניין זה⁸ סימנו הוא ג-כב-תתע"ז כלומר יום שלישי שעה כב ועוד 876 חלקים (מתוך 1080 חלקים הכלולים בשעה) וסדר העיבורים במניין זה הוא אדו"ט בה"ז.

קיימת לפנינו עדות בעניין זה בחיבורו של המלומד המוסלמי אלח'וארזמי, שחי בתקופת הגאונים, על הלוח היהודי¹⁰. עיון בחיבורו מגלה שמלומד זה למד והכיר היטב את "סדר עולם". בין השאר הוא מביא בחיבורו את השנה שהוא עומד בה: "ואשר מה שחלפו מן השנים מאז ברא אלקים את האדם עד שנתיים שנת 1135 לבעל הקרניים¹¹ 4582 שנים... לפי מה שבתורה ובספרי הנביאים ותולדות העיתים". לפי אלח'וארזמי שנת 4582 לאדם מקבילה לשנת 1135 לשטרות. נשים לב שאלח'וארזמי מגדיר את המניין לבריאת העולם "לפי מה שבתורה ובספרי הנביאים ותולדות העיתים", זוהי הגדרה מצוינת למקורות המניין שב"סדר עולם". ראינו לעיל שבהשוואת מניין השנים לבריאת העולם הנהוג היום (המניין למולד בהר"ד) עם מניין שטרות, נמצא תמיד הבדל של 1 בספרת היחידות (ספרת היחידות של השנה לשטרות גבוהה ב-1 מספרת היחידות במניין שלנו); להלן נראה שבהשוואת מניין השנים למולד אדם עם מניין שטרות, ההבדל בספרת היחידות הוא 2; ואילו בין המניין לשטרות לבין המניין לשיטת "סדר עולם" - ההבדל בספרת היחידות הוא 3, כפי שאכן אנו רואים בחיבורו של אלח'וארזמי (1135 לשטרות = 4582 לבריאת העולם). הרי לנו עדות מפורשת לשימוש במניין שנים לבריאת העולם לפי שיטת "סדר עולם". במניין זה שנת ה'תשע"ד שאנו עומדים בה תיחשב לשנת ה'תשע"ב, ובמניין זה שנת החורבן היא שנת ג'תתכ"ח (3828).

כעת נוכל להבין את המקור לטעות הנפוצה בשנת החורבן. במסורת יהודי ספרד ובני עדות המזרח, חורבן בית שני ארע בשנת ג'תתכ"ח. מספר זה נכון לפי מניין השנים ב"סדר עולם", אך ברור שזו טעות לקרוא לשנת החורבן 'שנת ג'תתכ"ח' לפי מניין השנים הנהוג בימינו, שהוא למניין בהר"ד. לפי המובא בתלמוד (ערכין יב, ב) החורבן אירע במוצאי שמיטה, כלומר בשנה הראשונה לשמיטה, והחשבון מראה

7 את התעודות המוכיחות זאת הבאתי במאמרי "מלומדים מוסלמים במאה ה-9 על הלוח העברי", "סיני" קמ תשס"ט; פורסם גם באתר "דעת" עם השלמות והוספות.

8 מולד זה מתחיל שנה אחרי מולד וי"ד, או שנתיים אחרי מולד בהר"ד (ראה להלן).

9 מולד זה מתקבל ע"י הוספת ד-ח-תתע"ז (יתרון שנה פשוטה) למולד וי"ד (ראה הסבר ב"שערים ללוח העברי" בעמ' 135).

10 פורסם ע"י פרופ' צבי לנגרמן במאמרו 'אימתי נוסד הלוח העברי? קדמותו על פי חיבורו של אל-כ'וארזמי'. אסופות א, ירושלים: יד הרב ניסים, תשמ"ז.

11 "בעל הקרניים" הוא הכינוי לאלכסנדר מוקדון בפי המוסלמים, ככל הנראה שיבוש של 'מוקדון' ל'מקרון'.

שהשנה הראשונה לשמיטה הייתה שנת ג'תת"ל - 3830 למניין בריאת העולם הנהוג בימינו (למולד בהר"ד), שהיא שנת ג'תתכ"ט - 3829 למולד אדם (מולד וי"ד) שהיה בשימוש הגאונים, שהיא שנת ג'תתכ"ח - 3828 לשיטת "סדר עולם". לפי זה ברור שאין שום מחלוקת במניין השנים לחורבן הבית, והיא מתאימה לדעת ההיסטוריונים שהבית השני נחרב בקיץ שנת 70 למנינם, כלומר בחודש אב של שנת ג'תת"ל לפי המניין לבריאת העולם הנהוג בימינו.

2. מניין בריאת העולם לשיטת התלמוד והגאונים - המניין למולד אדם: חז"ל שסיכמו את השנים לאירועים ולאישים שב"סדר עולם" הוסיפו שנה למספר השנים שיוצא לפי חישוב השנים שב"סדר עולם"; אם אנו אומרים שעד השנה בה ארע המאורע חלפו x שנים, אזי המאורע עצמו חל לפי חשבון חז"ל בשנת $x+1$ ¹². מניין זה נקרא גם "המניין לבראשית", או "המניין לישוב" - כי בו התחיל ישובו של עולם עם בריאת אדם הראשון, או "המניין לאדם" - לפי שמניין זה תחילתו ביום בו נברא לפי המסורת אדם הראשון¹³. כאשר קבעו על פיו את נקודת המוצא "המעוגלת" לחשבון המולדות של הלוח העברי, שחל ביום שישי - בו נברא אדם - בשעה י"ד, הוא נקרא גם "המניין למולד וי"ד" (= יום ו' שעה י"ד). כלומר המניין למולד אדם הוא מניין שתחילתו בתשרי שמולדו יום שישי בשעה י"ד¹⁴. היו שקראו למניין זה "מניין בני מזרח", שכן מניין זה היה בשימושם של יהודי בבל.

לצידו של מניין שטרות רשמו הגאונים לפעמים מניין זה של בריאת העולם; לדוגמא: באגרתו המפורסמת של ראש הגולה¹⁵ על קביעותה של שנת ד'תקצ"ו (4596) למניין בריאת העולם למנהגנו היום) נכתב שם שהשנה היא "שנת 1147 לשטרות שהיא שנת 4595 לבראשית". נמצא כאן הבדל של 2 בספרת היחידות בין שני המניינים, וזה הסימן לזה שבמניין "בראשית" שבראש האיגרת מתכוון הכותב למניין למולד אדם, ולא למניין למולד בהר"ד הנהוג היום. סדר השנים המעוברות במניין זה הוא בהז"י גו"ח (השנים המעוברות בכל מחזור של 19 שנים במניין שנים זה הן השנים 2, 5, 7, 10, 13, 16, 18). במניין זה שנת ה'תשע"ד שאנו עומדים בה נקראת שנת ה'תשע"ג, ושנת החורבן היא שנת ג'תתכ"ט (=3829)¹⁶.

12 כך משמע מדברי רש"י במסכת ע"ז ט, א ד"ה הכי גרסינן דכי מעיינת.

13 וראה בביאור בעלי התוספות במסכת ר"ה בדף ח, א בד"ה לתקופות.

14 בחשבון המולדות של הלוח העברי היממה מתחילה תמיד בשעה 6 בערב, ולפי זה שעה י"ד היא 8 בבוקר. היו שנהגו למנות את השעות ללילה וליום בנפרד. לדוגמא: בפירושו של מהר"ל בן חביב להלכות קידוש החודש שהזכרנו לעיל, הוא רושם את שעות היום והלילה בנפרד, ולכן במקום וי"ד הוא כותב ו-ב שפירושו יום שני סוף שעה שנייה מהבוקר, שזה כמו שעה י"ד למונים את שעות היממה מהערב (לפי שעוננו היום - שעה 8 בבוקר).

15 אגרת ראש הגולה נמצאת בספרי "שערים ללוח העברי" בעמ' 27, וכן במאמרו של ר"ש ואלטר בקובץ "יד יצחק" בעריכת ש' ולגר, כרם ביבנה תשס"ג.

16 לפי הרמב"ם חורבן בית שני ארע בשנת ג'תתכ"ט למניין הנהוג היום, וזה לא מתאים למה שידוע לנו; אמנם חשוב להדגיש שהרמב"ם מצא דרך להסביר שאין הוא חולק למעשה על

3. המניין לבריאת העולם למולד בהר"ד - המניין הנהוג היום: "המניין לבריאת העולם" הנהוג בימינו בכל תפוצות ישראל, מתחיל שנה אחת לפני המניין למולד אדם. מדוע הוסיפו שנה למניין למולד אדם? הנה ההסבר לפי המובא בספר העיבור לר' אברהם בר חייא הנשיא (מאמר שלישי שער שביעי): חכמי ארץ ישראל קיבלו את דעתו של ר' יהושע שהעולם נברא בניסן, ואילו חכמי בבל קיבלו את דעתו של ר' אליעזר שהעולם נברא בתשרי. להלכה נתקבלה מעין פשרה, שנתקופות אנו מונים מניסן, ואילו את השנים אנו מונים מתשרי. וכאן נחלקו חכמי העיבור מאיזה תשרי יתחיל מניין השנים: חכמי בבל והמזרח התחילו למנות את השנים מתשרי שמולדו וי"ד בו נברא אדם (כלומר מתשרי שבא אחרי ניסן בו התחיל מניין התקופות), ואילו חכמי ארץ ישראל והמערב לא היו מוכנים 'לוותר' על ששת החודשים שמניסן עד תשרי, ועמדו על כך שגם ששת חודשים אלה שהם מונים לתקופות יכנסו לחשבון מניין שנות עולם, ומניין השנים לדעתם צריך להתחיל מתשרי שלפני ניסן, כי יום אחד חשוב כשנה וכל שכן שישה חודשים; לפי זה בא' בתשרי בו נברא אדם תתחיל השנה השנייה לבריאת העולם. ע"י חישוב המולדות

חשבון השמיטות הנהוג היום כפי שהורו לנו הגאונים. ידידי ר' ערן רביב מצא יישוב לשית הרמב"ם בהלכות שמיטה ויובל: הרמב"ם נשאל על חישוב שנת השמיטה (התאריך המופיע בתשובה הוא שנה לפני כתיבת הלכות שמיטה ויובל: "...ולפי חשבון זה תהיה שנה זו שהיא שנת שש ושמונים וארבע מאות לשטרות ששית בשבוע והיא שנת עשרים ביובל"), והוא משיב: "...ועדיין הדבר אצלנו ספק בשמיטה, וחוששין אנו לדברי הגאון זצ"ל שאמר שחשבון זה ירושה בדיהם, עד שיתברר לנו יפה יפה היאך הם הדברים ויסתלק ספק זה ואשלח ואודיעכם בעזר האל ית'. משה ב"ר מימון זצ"ל". שנה לאחר מיכן חיבר הרמב"ם את הלכות שמיטה ויובל, ופשט את הספק כשיטת הגאונים. השאלה היחידה שנשארה פתוחה היא כיצד הרמב"ם חושב שהבית חרב בשמיטה (היא שנת 69 למניינם) ואעפ"כ קורא לשנה זו מוצאי שמיטה ומיישב את חשבון הגאונים? ונראה שהרמב"ם עצמו מוצא לכך יסוד בסוגיא במסכת ערכין. הגמרא מביאה מסורת שגם הבית הראשון וגם השני חרב במוצאי שמיטה (שנה א' בשמיטה). ושם בדף יב: 'וכן בשניה, ושניה במוצאי שביעית מי משכחת לה, מכדי בית שני כמה קם ארבע מאה ועשרים, ארבע מאה תמניא יובלי, ארבעי תרי שבוע, פשו להו שית, הוה ליה בשיתא בשבוע. הא מני רבי יהודה היא דאמר שנת חמשים עולה לכאן ולכאן, אייתי תמניא מתמניא יובלי והני שית הוי ארביסר, אישתכח דבמוצאי שביעית חרוב...'. והנה, בגמרא קיימת לכאורה חוסר עקביות: בהתחלה הגמ' אומרת שכאשר יש שארית של 6 זה נקרא "שיתא בשבוע", קרי בשנה שישית בשמיטה, ואילו בהמשך כאשר השארית היא 14 (מתחלק בשבע ללא שארית = שמיטה) - הגמרא אומרת 'אישתכח דבמוצאי שביעית, פעם הגמרא מוסיפה אחד על השארית ופעם לא: רש"י והרמב"ם יישבו את הסתירה כל אחד באופן אחר: רש"י הזיז שנה קדימה ונקט ששיתא הכוונה 'ובשביעית חרב' (מוסיפים תמיד אחד על השארית). הרמב"ם השאיר את שיתא על מכונה, והזיז שנה אחורה ונקט שמוצאי שביעית הכוונה שביעית ולא מוסיפים שנה על השארית). בכל אופן לאחר שקיבל את שיטת הגאונים מצא הרמב"ם מקור מפורש בגמרא שניתן לקרוא לאירוע שקרה בשביעית - מוצאי שביעית, ובכך פתר את הבעיה.

לאחר¹⁷ מצאו שהמולד התיאורטי של חודש תשרי של השנה שקדמה למולד אדם (כלומר למולד וי"ד) נופל ביום שני שעה חמישית ו-204 חלקים (בקיצור: בהר"ד), לכן קראו למניין זה "המניין לבהר"ד". שנה זו הייתה עדיין שנת "תוהו ובוהו", כי רק בסופה נברא העולם, לכן יש קוראים למניין זה "המניין למולד תוהו" או "המניין למולד בוהו", או "המניין לבני מזרח".

הסבר נוסף הובא אצל בעלי התוספות במסכת ר"ה (דף ח, ב בד"ה לתקופות)¹⁸: אומנם אדם הראשון נברא בא' בתשרי, אבל בריאת העולם החלה בכ"ה באלול של השנה הקודמת, ומדוע ייגרעו חמישה ימים אלה מחשבון השנים? לכן על פי הכלל ש"יום בשנה חשוב כשנה" הקדימו את תחילת מניין השנים למולד בהר"ד כנ"ל. בשני ההסברים שולט העיקרון של "יום בשנה נחשב כשנה". מן הראוי לציין כאן שרס"ג והגאונים הקפידו להשתמש בצד המניין לשטרות רק במניין למולד אדם¹⁹. היו שקראו למניין בהר"ד "מניין יצירה" כדי להבחין בינו לבין המניין למולד וי"ד (שנקרא "המניין לבריאת העולם"); היום אין איש מקפיד על הבחנה זו, שכן בימינו לא נמצא מי שמשמש במניין למולד אדם, ובימינו "מניין יצירה" הוא מושג נרדף ל"מניין בריאת העולם". לפי מניין זה שנת החורבן של בית שני היא שנת ג' תת"ל (=3830), היא שנת 70 למניינם.

ד. סדרן של השנים המעוברות במחזור במניינים השונים לבריאת העולם

ראינו לעיל שבתקופת הגאונים היה סדר השנים המעוברות בבבל בהז"י גו"ח. וכבר נמצא מלומד שלא ידע שסדר עיבורים זה הוא לשיטתם של אלה שמונים את השנים למולד וי"ד, ועל סמך זה בנה אותו מלומד תיאוריה שלמה, לפיה בימי הגאונים היה להם סדר עיבורים שונה מהנהוג היום, ורס"ג או הגאונים שבאו אחריו הם שתיקנו לנו את סדר העיבורים גו"ח אדז"ט הנהוג היום. נשוב ונבהיר: סדר העיבורים בהז"י גו"ח במניין למולד אדם זהה למעשה לסדר העיבורים גו"ח אדז"ט במניין הנהוג היום למולד בהר"ד, כי המניין למולד וי"ד מתחיל שנה אחרי מולד בהר"ד, לכן סדר השנים המעוברות במחזור של הגאונים בבבל מקדים את סדר השנים המעוברות של מחזורנו בשנה אחת. הנה לפנינו עדות מספר "חילופי המנהגים"²⁰ שמצביע על סדרן של השנים

17 מולד זה מתקבל ע"י הפחתה של יתרון שנה פשוטה ממולד וי"ד. ראה מקור להסבר בהערה 8.

18 בספרי "שערים ללוח העברי" עמ' 151, הביא אותו גם ר"ש ואלטר במאמרו הנ"ל.

19 ראב"ח מביא בספר העיבור שלו (מאמר שלישי שער שביעי) את התנגדותו של רב סעדיה גאון לשימוש במניין למולד בהר"ד, וזה מסביר מדוע אין מוצאים בתעודות ובחיבורים שמקורם בתקופת הגאונים בבבל את סדר העיבורים גו"ח אדז"ט - הגאונים השתמשו במניין למולד וי"ד בלבד, בו סדר השנים המעוברות בהז"י גו"ח.

20 הובא בספרו של בורנשטיין 'המחלוקת בין רס"ג ובן מאיר' בעמוד 95.

המעוברות במניינים השונים: "חילופים בין רב סעדיה ז"ל ובן מאיר: ד' תרפ"ב ליצירה - תתנ"ג לחורבן²¹ - במחזור רמ"ז²²: באדו"ט בה"ז - שישית; בבהז"י גו"ח - שביעית; בגו"ח אדז"ט - שמינית".

הקורא שאינו יודע על המניינים השונים לבריאת העולם יקשה עליו להבין מה פשר הדברים. אבל לאחר שהבהרנו שלכל מניין שנים היה סדר עיבורים אחר, נוכל להבין את הקטע הנ"ל: לאלה שמונים את השנים לשיטת "סדר עולם" - שנת ד'תרפ"ב היא שנה שישית במחזור 247 ובמניין זה השנים המעוברות הן אדו"ט בה"ז. לאלה שמונים למולד וי"ד זו שנה שביעית במחזור 247, והשנים המעוברות במניין זה הן בהז"י גו"ח. לאלה שמונים למולד בהר"ד זו שנה שמינית במחזור 247, והשנים המעוברות במניין זה הן גו"ח אדז"ט. בכל המניינים זו שנה מעוברת.

ה. גב-גג-בג: סדר העיבורים המשותף לכל המניינים לבריאת העולם

בימינו משתמש כל עם ישראל במניין השנים לבריאת העולם למולד בהר"ד, והשנים המעוברות במחזור הן השנים גו"ח-אדז"ט, אין חולק בדבר. לעומת זאת ראינו לעיל שבתקופת הגאונים היה נהוג בבבל במניין השנים למולד וי"ד, לכן סדר השנים המעוברות במחזור היה בהז"י גו"ח. סדר עיבורים זה בו מעברים את השנה השנייה במחזור זה למעשה לסדר העיבורים הנהוג היום, אבל הוא נראה בעיית, משום שההסבר המקובל לעיבור שנים היה, שאנו מעברים את השנה כאשר עודף הימים של שנות חמה על שנות לבנה מצטבר לשיעור של 30 יום בקירוב. בשנת חמה יש עודף של כ-11 יום על שנת לבנה (12 חודשי ירח) ולפי זה יש לעבר את השנה השלישית כאשר מצטבר עודף שמתקרב ל-30 יום, והיה זה בלתי מובן לציבור הלומדים מדוע מעברים את השנה השנייה במחזור כאשר עוד לא הצטבר שיעור של חודש (בעיה זו הייתה חמורה עוד יותר למונים לפי שיטת סדר עולם, שעיברו במניינם את השנים אדו"ט בה"ז - השנה הראשונה במחזור!).

חכמי העיבור בבבל מצאו פתרון נפלא לבעיה. הם אמרו: בואו ונתחיל כולנו את סדר העיבורים בכל מחזור אחרי העיבור הראשון. במניין למולד אדם בו סדר העיבורים הוא בהז"י גו"ח והשנה המעוברת הראשונה במחזור היא השנה השנייה

21 השנה בה נחרב הבית היא שנת 3830 למניין הנהוג היום לבריאת העולם, והיא שנה 1 לחורבן. ההבדל בין שני המניינים הוא 3829. כדי לקבל את המניין לחורבן מפחיתים 3829 מהמניין לבריאת העולם, וכדי לקבל את המניין לבריאת העולם מוסיפים מספר זה למניין החורבן. ההפרש בשנים שלמות בין השנה בה נמצאים לבין חורבן הבית השני יהיה 3830. לפי זה בתשעה באב ה'תשע"ג מלאו 1943 שנים לחורבן, אבל למניין השנים שנת ה'תשע"ג הייתה שנת 1944 לחורבן, כי שנת ג'תת"ל (3830) נחשבת שנה ראשונה לחורבן.

22 אין הכוונה כאן לעיגול שמיוחס לרב נחשון גאון הנקרא "מחזור רמז" (ראה "שערים ללוח העברי" עמ' 57). כאן מדובר במחזור מס' 247 של המחזור הקטן של 19 שנה, בו נמצאות שבע שנים מעוברות (תודה לידידי ר' ערן רביב שהבהיר לי זאת).

- נתחיל את סדר העיבורים בשנה השלישית. במניין לשיטת סדר עולם בו סדר העיבורים הוא אדו"ט בה"ז והשנה המעוברת הראשונה במחזור היא השנה הראשונה - נתחיל את סדר העיבורים בשנה השנייה. כעת יהיה לנו סדר עיבורים אחד - כולנו נעבר את השנים גה"ח אדו"ט. כלומר נתחיל את סדר העיבורים אחרי העיבור הראשון שבמחזור, וסדר העיבורים לכל השיטות יהיה 3, 5, 8, 11, 14, 16, 19. הסימן לסדר עיבורים זה מופיע במקורות גם בצורה זו: ג ב ג ג ב ג²³. כלומר המחזור של 19 שנה מורכב למעשה משבעה מחזורים קטנים של שתיים או שלוש שנים שסכומם 19: 3 + 2 + 3 + 3 + 3 + 2 + 3 וכאשר אנו מוסיפים לשנת העיבור הקודמת את המספר של שנת העיבור הבאה נקבל שסדר השנים במחזור יהיה: 3, 5, 8, 11, 14, 16, 19 (=גה"ח-אדו"ט) כנ"ל. סדר עיבורים זה מצוי הרבה במקורות מתקופת הגאונים, ומפתיע הדבר שאפילו אלח'אראזמי משתמש בחיבורו בסדר עיבורים זה, ואף כותב זאת במילים מפורשות:

המחזור הקטן והוא תשע עשרה שנה ירחיות שבהן תוספת של שבעה חודשים. השנה הראשונה אדר; השנה השנייה אדר; השנה השלישית אדר ואדר²⁴; השנה הרביעית אדר; השנה החמישית אדר ואדר; השנה השישית אדר; השנה השביעית אדר; השנה השמינית אדר ואדר; השנה התשיעית אדר; השנה העשירית אדר; השנה האחת עשרה אדר ואדר; השנה השתים עשרה אדר; השנה השלוש עשרה אדר; השנה הארבע עשרה אדר ואדר; השנה החמש עשרה אדר; השנה השש עשרה אדר ואדר; השנה השבע עשרה אדר; השנה השמונה עשרה אדר; השנה התשע עשרה אדר ואדר.

רואים כאן שהשנים המעוברות במחזור הן השנים 3, 5, 8, 11, 14, 16, 19 והסימן הוא כנ"ל גה"ח אדו"ט.

חוקרים ומלומדים שלא ידעו על סדר עיבורים זה, שלמעשה הוא בדיוק אותו סדר העיבורים גו"ח אדז"ט במניין השנים למולד בהר"ד הנהוג היום, ביקשו להוכיח מחיבורו של אלח'אראזמי שבזמן הגאונים היה נהוג סדר עיבורים שונה, וכבר הוכחתי להם את טעותם במאמר "מניין השנים וסדר העיבורים בתקופת הגאונים"²⁵.

23 גב-גג-בג. ניתן לקרוא סימן זה ישר והפוך - מימין לשמאל ומשמאל לימין, פלינדרום בלועזית. במקורות מימי הגאונים נמצא שכתבו סימן זה בקיצור: במקום גב-גג-בג כתבו גב-ט-בג. מפתיע היה למצוא בחיבורו של המלומד המוסלמי אלקאיני שחי בתקופת הגאונים, חיבור על הלוח היהודי שנכתב בערבית ובו מופיע הסימן 'גבטבג' באותיות עבריות כאילו הייתה זו מילת קסם שצופנת סוד; ראה בעניין זה במאמרי "מלומדים מוסלמים במאה ה-9 על הלוח העברי" (לעיל הערה 5).

24 בתקופת הגאונים היו שנהגו לקרוא לאדר שני "ואדר". גם בימינו ניתן למצוא ספרים בהם משתמשים בביטוי "ואדר" לציין בו את אדר שני.

25 סיני קכח, תשס"א. מובא גם באתר דעת.

ו. קביעת המניין לבריאת העולם המקובל כמניין חוקי בלעדי

הרב ואלטר במאמרו (הנ"ל בהע' 2) היטיב להסביר שבתקופת הגאונים היה נפוץ השימוש במניין השטרות, ואם מוצאים לפעמים שימוש במניין בריאת העולם הרי היה זה בעיקר כמניין לוואי, או כקישוט נוסף על מניין השטרות. יש לשער שהסיבה העיקרית לשימוש במניין השטרות בבבל הייתה משום שבמניין זה שררה אחידות, ולא היה מקום לטעות במניין השנים. ונראה לי שבגלל השיטות השונות במניין השנים לבריאת העולם נמשך השימוש במניין שטרות עד סוף ימי הביניים.

רבי דוד בן זמרא (רדב"ז, נולד בשנת ה'רל"ט) היה ילד כשגורש מספרד עם משפחתו, והוא נחשב כאחד מגדולי הפוסקים בתחילת תקופת האחרונים. הוא שימש כרבה של מצרים כארבעים שנה. לפי עדותו של ר' יוסף סמבר²⁶ ביטל רדב"ז את השימוש במניין שטרות, ופסק שמכאן ואילך ישמש כמניין החוקי בעם ישראל המניין לבריאת העולם בלבד. נראה לי שרדב"ז יכול היה לפסוק כך לאחר שברוב הקהילות כבר התפשט השימוש במניין בריאת העולם למולד בהר"ד, ועמו סדר העיבורים גו"ח אדז"ט. למעשה התקבלה דעתו בעניין זה ללא התנגדות והמניין לבריאת העולם התפשט בכל קהילות ישראל, חוץ מאשר בקהילות תימן; יהודי תימן המשיכו להשתמש במניין שטרות (בצד המניין לבריאת העולם) עד עלותם לארץ ישראל בדורנו. המעגל נסגר, ועם ישראל בכל רחבי העולם מונים את השנים לבריאת העולם למולד בהר"ד בלבד.²⁷

26 מובא בליקוטים מדבריו ב"סדר החכמים וקורות דברי הימים", וכן מובא ב"שם הגדולים" בערך רדב"ז.

27 מעשה בזקנה שעלתה מתימן, וכשנשאלה לגילה אמרה: "אבי אמר לי שנולדתי בשנת ברכה". אמרו לה: "איך נדע איזו שנה הייתה שנת ברכה"? היא באה לשאול אותי, וגיליתי לה שהיא נולדה בשנת ב'רכ"ה לשטרות, שהיא שנת ה'תרע"ד למניינו (1914 למניינם). המניין לשטרות הוא עתה עניין לחוקרים בלבד.

ב' המספר לשון הרע מגדיל עונותיו עד לשמים.

ולא יחשב האדם הלא אני אומר בכל יום 'סלח לנו אבינו כי חטאנו' – זה היה טוב אם היה מחשיב זה לחטא והיה מקבל על עצמו להשמר ממנו, כי לתשובה צריך על כל פנים חרטה גמורה וקבלה גם להבא. ובעונותינו הרבים איש המרגל בזה אינו חושב זה לעון כלל, וגם ביום הכפורים, אפילו בשאומר 'על חטא שחטאנו לפניך בלשון הרע, אינו מקבל על עצמו שמיירה על להבא. ואפילו אם נאמר שהוא מקבל על עצמו על להבא, הלא הוא מדברים שבין אדם לחברו, ואין יום הכפורים מכפר עד שיפסיק לחברו, ואיש בזה הלא בודאי קלקל בלשונו לכמה עשרות אנשים, לזה צער בלשונו באונאת דברים, ולזה בלשון הרע, ולזה בהלבנת פנים וכדומה.

ולזה יפה אמרו חכמינו זכרונם לברכה שהאדם בלשונו הרע מגדיל עונותיו עד לשמים. ספר שמירת הלשון ח"ב פט"ז

לשון הרע על נבחרי ציבור בעיתונים

הקדמה

- א. במה ראוי שיעסקו עיתונים
- ב. דרך העיתונות בימינו
- ג. חשיפת האמת או קלקול רוח הציבור
- ד. האם אדם יכול לתת רשות שידברו עליו לה"ר
- ה. האם איסור לה"ר תלוי בנזק של מי שדברו עליו
- ו. איסור לה"ר במערכת בקרה
- סיכום

הקדמה

לשון הרע הוא איסור חמור ביותר, ואין כאן המקום להאריך בחומרתו. לאחרונה נדפס מאמר בו נכתב שמותר לפרסם דברים שליליים על נבחרי ציבור, מפני שקיימת הסכמה 'מכללא' של נבחרי ציבור שהציבור ישמע וידבר עליהם לשון הרע¹. הדברים לענ"ד חמורים מאוד, ובבחינת 'התירו פרושים את הדבר'; לדעתי לא ייתכן שנורמות ציבוריות כקריאת עיתונים, אפילו הן רחבות ופשטו גם בציבור הדתי, יגרמו לאישור הלכתי לדבר שאסור מעיקר הדין.

ראוי לברר במה ראוי שהציבור יעסוק, במה עסוקים עיתונאים ועיתונות, מדוע אין מקום להסכמה 'מכללא' ואף לא להסכמה מפורשת לדיבור לה"ר, ובאלו מצבים מותר לדבר במערכות ציבוריות בגנותו של אדם. **הדברים נידונים כאן לזיכרו של הגאון הצדיק רבי ישראל מאיר הכהן מראדין בעל החפץ חיים, במלאת שמונים שנה לפטירתו (כ"ד באלול תרצ"ג).**

א. במה ראוי שיעסקו עיתונים

הרמב"ם בפירוש המשנה למסכת אבות (סוף פרק א) נותן כללים חשובים לתכנים בהם האדם עוסק, ובאלה מהם מותר וראוי לדבר. וז"ל:

1 הרב מאיר בראלי, 'פרסום לשון הרע על נבחרי ציבור', תחומין כרך לג (תשע"ג) עמ' 136 ואילך.

ואני אומר, כי הדיבור יתחלק לפי חיוב תורתנו לחמשה חלקים: מצווה, ואסור, ומאוס, ואהוב, ומותר.

החלק הראשון, והוא המצווה, הוא קריאת התורה ולימודה והעיון בה וכו'. והחלק השני הוא הדיבור אשר נאסר והוזהר ממנו, כעדות שקר וכזב ורכילות ומלשינות וקללה. ופסוקי התורה יורו על זה החלק, וממנו נבלות פה ולשון הרע. והחלק השלישי הוא הדיבור המאוס, והוא הדיבור אשר אין תועלת בו לאדם בנפשו ולא משמעת ולא מרי, כרוב סיפורי ההמון במה שארע ומה שהיה, ואיך מנהג מלך פלוני בארמונו, ומה הייתה סיבת מות פלוני, או עושר פלוני, ואלה יקראו אצל החכמים שיחה בטלה... ומזה החלק גם כן שיגנה האדם מעלה, או ישבח פחיתות, בין שהיתה מידותית או שכלית. והחלק הרביעי, והוא האהוב, הוא הדיבור בשבח המעלות השכליות והמידותיות, ובגנות הפחיתות משני המינים גם יחד, והערת הנפש לאלה בסיפורים ובשירים, ומניעתה מהן באותן הדרכים עצמן. וכן לשבח המעולים ולהללם במעלותיהם כדי שייטב מנהגם בעיני בני אדם וילכו בדרכם, ולגנות הרעים בפחיתותיהם כדי שיתגנו מעשיהם וזיכרם בעיני בני אדם, ויתרחקו מהם ולא ינהגו במנהגם. ויש אשר יקרא זה החלק, רצוני לומר לימוד המידות המעולות והרחקת המידות הפחותות, דרך ארץ. והחלק החמישי, והוא המותר, הוא הדיבור במה שמיוחד לאדם מסחורתו ופרנסתו ומאכלו ומשתהו ולבושו ושאר מה שצריך לו, וזה מותר, אין אהבה בו ולא מיאוס, אלא אם ירצה ידבר בו במה שירצה, ואם ירצה ימנע. ובזה החלק ישובח לאדם מיעוט הדיבור, ומן הריבוי בו יוזהר בספרי המוסר...

ככלל, היה ראוי שהתקשורת תעסוק רק בחלק המותר, אלא שחלק זה מצומצם ואינו מושך את הציבור, וכמובן שאינו יוצר פרנסה לתעשייה כה גדולה, והחלק האהוב אינו מושך אלא את היחידים, וגם הם אינם מחפשים אותו בדרך כלל בעיתונים. הכתיבה בחלק המאוס והאסור (וכן הפרסום בשאר כלי התקשורת הכוללים אף מראה וקול) גורמת למשיכה הרבה יותר גדולה, ועל כן היא מתדרדרת בקלות לעיסוק בצדדים אסורים לחלוטין. וכן פסק השו"ע (או"ח סי' שז סע' טז):

מליצות ומשלים של שיחת חולין ודברי חשק, כגון ספר עמנואל, וכן ספרי מלחמות, אסור לקרות בהם בשבת; ואף בחול אסור משום מושב לצים, ועובר משום אל תפנו אל האלילים לא תפנו אל מדעתכם. ובדברי חשק איכא תו משום מגרה יצר הרע. ומי שחיברן ומי שהעתיקן, ואין צריך לומר המדפיסן, מחטיאים את הרבים.

אם נעיין בעיתונות ימינו ובתכנים המפורסמים בכלי התקשורת, נמצא שמחלקי האהוב – שיבוח המידות ומעשים טובים – נמצא מעט מאוד. התקשורת והעיתונות

עסוקים מעט בחלק המותר, ובדרך כלל עסוקים בחלקים המאוסים והאסורים. לפי מיעוט הבנתי הביקורת על נבחר ציבור, בעיקר בשטח האישי, שייכת לחלק האסור.

ב. דרך העיתונות בימינו

ההיתר באותו מאמר לספר לה"ר על נבחר ציבור נסמך על שלוש הנחות יסוד:

- מחילתו של אדם על איסור לשון הרע ובושת הקשורים אליו - מועילה.
- מדינת ישראל רואה בתקשורת הכתובה והאלקטרונית חלק ממערך הפיקוח על נבחר ציבור.
- קבלת תפקיד ציבורי במדינה מהווה הסכמה מכללא לפרסום דברי גנות הנוגעים לתפקודו של מקבל התפקיד.

כותב המאמר הנ"ל ביסס את הכרעתו על דברי שופטי בית המשפט העליון של מדינת ישראל, שקבעו שהעיתונות היא המעבירה את הביקורת על נבחר הציבור לעם, שהוא הגוף הבוחר ומבקר את נבחר הציבור. לדעתו כל הנכנס למערכת מקבל עליו את חוקי המערכת, בין בהסכמה ישירה ובין בהסכמה עקיפה ['מכללא'] בהחלטתו להצטרף למערכת, ולכן הפוליטיקאים ונבחר הציבור מסכימים בהיכנסם לפוליטיקה שידברו עליהם לה"ר - כאשר לדעתו בהקשר הזה (של ביקורת ציבורית פומבית) אין מדובר על לשון הרע אסור כיון שהוא נעשה לתועלת.

העיתונות עוסקת בהבאת ידיעות לקהל הקוראים, וכן בהבעת דעות על עניינים שונים. נעסוק בעיקר בחלק הראשון: ידיעות. חלק מהידיעות עוסקות באירועים שאין בהם מידע אישי אלא שהן מתארות את המתרחש בארץ ובעולם, והן לפי דברי הרמב"ם שייכות לחלק המאוס - כיון שהן לא פועלות כלל על מוסריות האדם. חלקן הגדול עוסקות במידע על אנשים, שכמעט כולו הוא דברי גנאי.

כותב המאמר טוען כי ידיעות אלו הן לתועלת, כי מחר, עת יגיע יום הבחור, הוא ידע שלא לבחור באותם אנשים שקרא עליהם כה הרבה דברי גנאי. ולענ"ד טענה זו אינה עומדת במבחן המציאות; האדם הפרטי כמעט ולא יכול להשפיע מאומה ע"י הידיעות שנודעו לו בעזרת העיתונות. ישנם גופי שלטון הממונים להתעסק בידיעות הללו: אם המדובר בעבירות פליליות יש משטרה ותביעה פלילית, אם ענייני בזוז וכד' ישנו משרד מבקר המדינה, ומה מוסיף המידע שפלוגי מבלה את זמנו בצורה שאינה מוסרית, או אלמוני מעל וכד', אפילו הם אנשי ציבור, הרי בדרך כלל לא מתקיימת בחירה ישירה של נבחר ציבור אלא רק דרך מפלגות וכד', ואף אצל ראשי רשויות שבהם קיימת בחירה ישירה - חלק גדול מהידיעות שמתפרסמות אינן אמת, או שהן אמת למחצה! אם יש בידיעות דברים פליליים - שהמתלונן ייגש למשטרה, אולם מדוע כל המדינה צריכה לעסוק בשמועה מרושעת על פלוני? יתר על כן, עיתונאים ועיתונאים או מו"לים הם בעלי אג'נדה ברורה בדרך כלל. מידע על אנשים ניתן ל'צבוע' ולבאר אותו כך או אחרת, וממילא רוב ככל הידיעות הן מוטות לטובת משהו או משהו או שהן מיועדות לגנות בכוונה מאן דהו. כמעט

ולא עובר מידע לציבור ללא תיאורי רקע. וא"כ מדוע שהדבר יהא מותר, הרי זה ממש לה"ר?! עיתונאים העוסקים בחדשות ובידיעות (לא במאמרים מקצועיים) מבליטים צדדים מסוימים בנושא הנסקר לפי רצונם, לטוב או למוטב, 'על כל אשר יחפוץ יטנו', וחורצים דין עוד לפני בירור העובדות. לציבור השומע וקורא יש מעט מאוד השפעה על שינוי המצב, והוא שומע ומקבל את הלה"ר כאילו מדובר בדברים ודאיים.

ישנם מקרים ומצבים מועטים מאוד אשר בהם עיתונאי חושף קלקול אשר מוסדות השלטון מתעלמים ממנו או משתיקים אותו, ואז לכאורה יש מקום לפרסם את הדבר כדי להציל את העשוק מיד עושקו, וע"י יצירת דעת קהל מגיעים לכך שמתחילה חקירה הציבורית ומגיעים בסוף להענשת האשמים. גם אז יש לעשות זאת בדיוק על פי המידה שמציב החפץ חיים, היינו לא להגדיל את העוול שנעשה, וכן שהעיתונאי ראה בעצמו את מעשה העוול וכו', ובדרך כלל צדדים אלו אינם מתקיימים. לדוגמא: הטרדות נשים, שבעקבות העלאת העניין בציבור באו כמה פעמים מטרידים על עונשם - בדרך כלל העיתונאים שמעו צד אחד בלבד (המתלוננת), ואם אין ודאות מוחלטת על פי דיני לה"ר - מותר לפרסם את האירוע רק בעילום שם החשוד, ואין שום היתר לגרום לו נזק. ואף אם נאמר שאין בכך לה"ר - כמה ידיעות כאלו, שנניח שהן מותרות על פי הדין, ישנן בגיליון אחד, לעומת מספר הידיעות שיש בהן הטיה ולה"ר ולעתים אף הוצאת שם רע? וכי מיעוט שבמיעוט שהוא לתועלת והיתר, יתיר את כל כמויות הלה"ר והרכילות והוצאת השם הרע ודברי החשק ופינוי והוצאת א-ל מדעתנו? הלא הכל הולך אחר הרוב, כדברי הרמב"ם (הל' תשובה פ"ג ה"א):

כל אחד ואחד מבני האדם יש לו זכויות ועוונות, מי שזכויותיו יתירות על עוונותיו צדיק, ומי שעוונותיו יתירות על זכויותיו רשע, מחצה למחצה בינוני, וכן המדינה אם היו זכויות כל יושביה מרובות על עוונותיהן הרי זו צדקת, ואם היו עוונותיהם מרובין הרי זו רשעה, וכן כל העולם כולו.

וכן לגבי העיתונות, רוב העיתונות עוסקת בדברים שמן הראוי לא לקרוא בהם ולא לעסוק בהם, וחלק גדול מהידיעות על פי הדין אסור להאמין להן. התועלת אותה מקבל הציבור מכל הידע השלילי והמגונה, עליה מתבססים מתיריה, היא מעטה מאוד, כי יכולת הציבור השומע והקורא להשפיע ולהיזהר מאותם מכשולים מעוטה ביותר, וא"כ רובא דרובא לשלילה ולקלקול ורק אחוז קטן מאוד הוא לתועלת.

ההסתמכות על חוקי המדינה, על ההנהגות המקובלות במדינת ישראל, ועל מאמרי שופטי בית המשפט העליון כאילו העיתונאים הם שומרי המדינה וחוקיה, והם המזהירים את הציבור מפני פשיעת נבחר הציבור - מְשוּנָה מאד בעיני: וכי חוקי המדינה מתאימים להלכה?! זו מציאות מעוותת, ומציאות מעוותת ודאי שאינה יכולה להגדיר נורמות פסולות כמתקנות ומותרות אפילו אם הן זורמות היום בדם התמצית

של החברה, ולא על פיהן אנו חיים. ואם חטאנו בקריאת עיתונים ובריצה אחרים צריכים אנו לתקן דרכינו, אבל אל לנו להתיר את האסור בגלל זה.

ג. חשיפת האמת או קלקול רוח הציבור

כבר כתבנו לעיל שמערכות העיתונות והתקשורת מטרת חקירותיהן אינה האמת; יש להן דעות פוליטיות ומוסריות שמשפיעות בידועים ובלא יודעים על כתיבתן ודיווחיהן. הן מינו עצמן לנהל את רוח הציבור ולהניע תהליכים במדינה. הכח התקשורתי שבידן גדול מאוד, והן קובעות במאמריהן בעקיפין החלטות שאינן מופקדות בידם, בין אם אלה הן החלטות לאומיות כמו מבצע צבאי או יחס לפליטי עבודה זרים או יציאה מחבל עזה, ובין אם אלה הן החלטות פרטיות שפלוגי עברייני או כל סביבתו עבריינית וכד'. בפעולות אלו הן מקלקלות את כל רוח הציבור במקום לחזקו בערכיו המוסריים, הן מוציאות לרשות הרבים ומפרטות לפרטי פרטים כל סחי ומאוס, ובגלל הרוח הנמוכה והמקלקלת שלהן מושפלת כל רוח העם. בגללן כמעט כל המושמע ומדובר הוא דברי גנאי ורוע, בזה עסוק העם, זו הפרנסה הרוחנית שלו, אלו נושאי השיחות שלו, וזו רמת האמון שלו בעצמו ובמנהיגיו ובכל אורחות חייו.

הרב קוק זצ"ל כותב ב'עולת ראייה' (עמ' צח) כי קרבן התמיד הוא כנגד התולעת האוכלת בכל פה ופוגעת בלזו הפנימי של הרוח המוסרית - 'עולת תמיד כנגד תולע תמיד'. לנו אין מי שיסגור את פי הקלקולים והמקלקלים הללו, שפגיעתם בכלל העם, אפילו כשדבריהם אמת. עצם העיסוק המתמיד בגילוי הרע מקלקל ומוריד את רוח האומה בכללה.

ד. האם אדם יכול לתת רשות שידברו עליו לה"ר

בסיסו ההלכתי המרכזי של ההיתר הנ"ל הוא שלאדם מותר לדבר לה"ר על חברו כשהלה מתיר לו זאת. לשם כך הביא הכותב ראייה משלושה פוסקים: מהסתפקות הראייה קוק בשאלה האם אדם יכול להתיר שידברו עליו לה"ר, ומפסקם של הציץ אליעזר והרש"ז אוירבך לגבי ההיתר לרופא להקריא למזכירה שלו את חוות דעתו על מתמחה פלוני ועל חולה אלמוני כדי שהיא תכתוב את הדברים, וכך הוא לא יצטרך לכתוב בעצמו את חוות הדעת. וראיות אלה חלשות מאוד לדעתי (מלבד שהרב אלישיב זצ"ל חולק עליהן כמובא בתחומין שם): הרב קוק הסתפק ולא הכריע, ואף אם תאמר שהתיר לאדם להרשות שידברו עליו לה"ר הרי זה כמידת חסידות, שלא תזוח דעתו של אותו חסיד עליו² (ואז הדבר מותר מפני שהוא לתועלת), אבל אי אפשר לגזור מכאן לכל מצב ולכל אדם. ולגבי הראיה מדברי הציץ אליעזר והגרשז"א

2 כך מסופר על אחד מגדולי ישראל שאשתו הייתה מבזה אותו בציבור לפי הוראתו המפורשת.

- נראה שהמזכירה כחלק מהצוות המטפל בחולה והמסייע לרופאים נפגשת בעצמה עם אותם מקרים שיש בהם גנאי, ולעיתים גם נצרכת התייחסותה (כגון להעיר על תפקודו של רופא או לזמן אנשי אבטחה בבדיקת חולה אלים וכד'), ועל כן יש היתר לשמיעתה וכתובתה, ובכלל - כתיבתה נעשית לשם תקנת החולה ולא לשם פרוסו גנותו (לגבי רופא מתמחה אדון להלן).

מאידך ידוע המעשה על החפץ חיים שלמד מתגובת הבריות שאסור לאדם לומר לה"ר על עצמו, ומובא בספר 'נפש הרב' של הרב שכטר (עמ' קנ) בשם הרב סולובייצ'יק: "דעפ"י פשוטו היה נראה לומר דאין בזה כ"כ חידוש (=מסקנת הח"ח), דהלא זהו דין המשנה דמראית-עין **שאין להאדם בעלות על שמו הטוב** (הרעפיוטישען שלו) שיהיה רשאי למחול עליו". וא"כ נראה ברור שאין אדם יכול להתיר שידברו עליו לה"ר.

לאותו מעשה ולאותו בירור נזקק הרה"ג פנחס זביחי בשו"ת עטרת פז (חלק א כרך ג, חו"מ, הערות סי' ז הע' ב) וז"ל:

לפי המתבאר דקיי"ל כהא דאמרינן במתני' דבב"ק שאין אדם רשאי לחבול בעצמו, ממילא לכאורה י"ל דה"ה נמי דאין אדם רשאי לבזות את עצמו בסיפור מעשיו הרעים... וא"כ יוצא לכאורה דאסור לאדם לדבר לשוה"ר על עצמו, שהרי ע"י שמדבר לישנא בישא על נפשיה הרי הוא כמבזה ומבייש עצמו דאסור... ושו"ר בס"ד להגרי"פ פערלא בביאורו לספר המצוות להרש"ג (מצוה ל"ת מז מח, דף מז ע"ג) שכתב כן דלמסקנא דין המבייש עצמו תליא בפלוגתא דהחובל בעצמו³...

וכך מובא באגרות קודש (לרמ"מ מלובביץ', ח"ו א' תרכא): "הנה ידוע פתגם כ"ק מו"ח אדמו"ר שאסור לדבר לשון הרע על אחד מבני ישראל **וממילא גם לא על עצמו הוא**".

ולכן אף אם נאמר שמותר לאדם לדבר לה"ר על עצמו ומכאן למחול לאחרים שידברו עליו לה"ר, אבל ודאי שלכו"ע אין הסכמה מכללל לבייש עצמו, והכניסה לעבודת הציבור אינה היתר לדבר בגנותו.

ה. האם איסור לה"ר תלוי בנזק של מי שדברו עליו

שורש המחלוקת לפי מיעוט דעתי תלוי בחקירה באיסור לה"ר, האם הוא אסור רק מפני גרימת הנזק על מי שמספרים עליו, ולכן יש הוה אמינא שהוא יוכל להרשות שיספרו עליו לה"ר בכך שמוחל על כל נזק שייגרם לו, או שהמעשה בעצמו אסור,

3 עיי"ש שדן מדוע מספר לה"ר על עצמו אינו לוקה, כמסופר בפסחים קיג, ב במעשה דטוביה וזיגוד.

ולכן אף אם לא ייגרם שום נזק לאף אדם בכל זאת קיים איסור לה"ר⁴. וכתב מפורש רבינו יונה בספרו שערי תשובה (שער ג סימן רטז): "המספר לשון הרע שנים הנה קוראותיו: הנזק והבושת אשר יגרום לחברו, ובחירתו לחייב ולהרשיע את חברו ושמחתו לאדם".

הרמב"ם בהל' דעות (פ"ז ה"ב) כתב בעניין לה"ר: "יש עוון גדול מזה עד מאוד והוא בכלל לאו זה, והוא המספר בגנות חברו אע"פ שאומר אמת" וכו'. הרמב"ם אינו תולה את האיסור בנזק של מי שדברו עליו. וכן הוא בסמ"ג (לאוין ס' ט). וכן בבבא מציעא (נח, ב) על אלו שאינם עולים מן הגיהנם נאמר: "המכנה שם רע לחברו. מכנה היינו מלבין! אף על גב דדש ביה בשמיה", ופירש רש"י: "כבר הורגל בכך שמכנים אותו כן, ואין פניו מתלבנות, ומכל מקום זה להכלימו מתכוין". וא"כ נענש אפילו לא הכלים את חברו אם לכך מתכווין, והוא הדין לכאורה אם חברו מחל על בזיונו. וכן כתב החפץ חיים (וכלל ג הל' י ובבאר מים חיים שם) שבאיסור לה"ר יש שני חלקים, האחד ההיזק לחברו, והשני אפילו חברו לא ניזק קיים איסור לדבר דברים רעים על אדם מישראל. וכתב שם (הל' ו):

ודע דאפילו אם לא בא ע"י לה"ר שלו שום רעה להאיש ההוא, כגון שלא קבלו השומעים את דבריו וכיוצא בזה, אעפ"כ מכלל לה"ר לא נפקא. ויותר מזה, דאפילו אם הוא משער לכתחילה שלא יבוא להנדות שום רעה ע"י דיבורו, אעפ"כ אסור לספר בגנותו⁵.

ושם בהערה כתב הח"ח ש'עצמיות הדיבור של גנות על חברו הוא עוון בפני עצמו, לבד מה שלפעמים מסובב על ידי זה היזק לחברו'. ונראה עוד להוכיח שאסור לדבר לה"ר אפילו אין בכך שום נזק למי שמספרים עליו, מהאמור במדרש לגבי המרגלים⁶: "בוא וראה כמה כח לשון הרע, ומה מרגלים שלא דברו אלא על העצים ועל האבנים כך, המספר לשון הרע על חברו על אחת כמה וכמה".

וכן הרשב"ץ במגן אבות (פ"ה מ"ד):

להודיע שגדול עוון לשון הרע... ולא הוציאו לשון הרע אלא על העצים ועל האבנים שאמרו 'ארץ אוכלת יושביה היא' (במדבר יג, לב), כל שכן המוציא שם רע על חברו והמביישו שעונשו יותר גדול.

ואע"פ שמשמע שמן התורה מי שידבר לה"ר על עצים ואבנים אינו לוקה, בכל זאת רואים מכאן עד כמה חמור עוון זה למרות שאין כאן ניזק.

4 ויש שדנו אם הוא רק בין אדם לחברו או גם בין אדם למקום, עי' בספר ברכת ראובן שלמה (חידושים וביאורים על מסכת סוטה ס' ל אות יא) לרב ראובן שלמה שלזינגר.

5 ועי' בקונטרס 'כף הדן' לרב יחיאל מיכל לובצקי סימן ו.

6 פסיקתא זוטריתא [לקח טוב] פרשת שלח לד' (קה, ב).

ומבחינה מוסרית בוודאי שיש בכך פגם וגנאי. בחובות הלבבות (שער ו, שער הכניעה, פ"ו) כתב:

ונאמר על אחד מן החסידים שעבר על נבלת כלב מסרחת מאוד, ואמרו לו תלמידיו: כמה מסרחת נבלה זאת! אמר להם: כמה לבנים שיניה! ונתחרטו על מה שסיפרו בגנותה. **וכיון שהוא גנאי לספר בגנות כלב מת כל שכן באדם חי**, וכיון שהוא טוב לשבח נבלת כלב בלובן שיניה כל שכן שהוא חובה לפי זה לשבח אדם משכיל ומבין.

וכן במרדכי (ב"ק, פרק החובל, רמז קו):

נהגו אבותינו ואמרו שהיתה תקנת קדמונינו וחרם שלא להוציא לעז ושם רע על המתים שהם שוכני עפר.

וכן הביאו ראשונים ואחרונים. ואמנם מכך שהיו צריכים להטיל חרם משמע שאין זה אסור מן התורה (או שאין מי שיתבע את עלבונם), ובכל זאת נראה שניתן ללמוד מכאן ומדברי חובות הלבבות שאיסור לה"ר אינו רק במידה ויש משהו שיכול להינזק מכך. וממילא צריך להסיק שאין אדם יכול להתיר שיספרו בגנותו, אלא אולי כמידת חסידות לשם צירוף מידותיו ולשם כפרה, אבל בסתמא ודאי שרשותו לא מועילה לבטל את האיסור.

ו. איסור לה"ר במערכת בקרה

יש לברר האם קיים איסור לה"ר במערכות בקרה ציבוריות. לדוגמא: בצה"ל קיימת הערכה תקופתית לכל קצין, או בבתי חולים הערכת רופאים מתמחים לשם קידום, או מבקר המדינה שבודק מערכות לאומיות ומוניציפליות וכד'. כאן אנו צריכים לאמור בחפץ חיים (כלל ד סעיף יא):

ודע עוד עיקר גדול בעניינים אלו, אם אחד רוצה להכניס את חברו בענייניו, כגון לשוכרו למלאכתו או להשתתף עמו או לעשות שידוך עמו וכל כהאי גוונא, אפילו לא שמע עליו עד עתה שום רעה, אפילו הכי מותר לדרוש ולחקור אצל אנשים על מהותו ועניינו, אף דיכול להיות שיספרו לו גנותו, אפילו הכי מותר, כיון דכוונתו לטובת עצמו לבד כדי שלא יצטרך אחר כך לבוא לידי היזק ולידי מצה ומריבה וחילול השם ח"ו.

החפץ חיים מתיר לחקור ולשמוע לה"ר לצורך חד-פעמי כדי לקבל ידיעות לתועלתו ולמניעת מצה ומריבה בעתיד, אולם במערכות שלטון, או במערכות היררכיות שההתקדמות בהן היא על פי התאמה ויכולות, ההערכה התקופתית אינה נעשית לשם לה"ר אלא לשם בניית מערכת העושה את המוטל עליה בצורה הטובה ביותר, ולכן למרות שבהערכות התקופתיות ישמעו או ייכתבו דברי גנות אם הן נעשות לטובת

המערכת הרי אינם בגדר לה"ר. כאן נראית נכונה דרכו של הכותב שיש בכניסה למערכות מבוקרות כאלו הסכמה מכללא להיות מבוקר. במערכות מעין אלו אדם יודע שכך דרך הקידום המקצועי, ואין הערכות כאלו נעשות לשם מציאת פגמיו אלא לשם בניית מערכת מקצועית. כמוכן שהערכות אלו צריכות להישאר רק ברשות המחליטים והקובעים והן לא נועדו לשם חשיפה כללית, מפני שלמי שהם אינם מיועדות לו אלו הם דברי גנאי וזהו לה"ר. וכמוכן שהן צריכות להיות אמיתיות ומדויקות, כדי שלא להוסיף בגנות מעבר למותר.

נלענ"ד שזו הסיבה שהציץ אליעזר והגרשז"א התירו להעביר חוות דעת על מתמחה דרך מזכירה כנ"ל, כיון שהמערכת בנויה כך, וכל המתקבל למערכת יודע שלמנכ"ל יש מזכירה שמכינה לו את החומר לפגישת וממילא חשופה לצדדי גנות בעובדים, וגם כתיבתה או הכנת החומר למנהל היא חלק ממערכת הבקרה הכוללת הבונה את כלל המערכת.⁷

סיכום

- א. עיתונאים אינם שלוחי ציבור לשם בקורת ולשם תיקון דרכיהם של נבחרים ציבור.
- ב. רוב הידיעות העיתונאיות על אנשים מוטות לפי העדפת העיתונאי, וחלקן שקריות.
- ג. אין אדם יכול לתת רשות שידברו עליו לה"ר, אלא במקרים קיצוניים מאוד ולאנשים מסוימים בלבד.
- ד. אין שום הסכמה מכללא של הנכנסים למערכת ציבורית כלשהי שיפיצו את גנותם ברבים.
- ה. למערכות ציבוריות ישנן מערכות בקרה שבהן מותר לספר גנותו של אדם לשם תיקון וביסוס המערכת.
- ו. במידה והמערכת מחפה על החוטאים בה, ורק פרסום באמצעי התקשורת יוצר לחץ ציבורי לטפל בקלקול, הפרסום מותר, אך רק על פי התנאים המפורשים בספר חפץ חיים.

7 לעומת זאת מה שהביא הרב בראלי במאמר הנ"ל מתשובת הרב זילברשטיין על דיון בהתנהגות אחות במקרה מסוים לפני כלל האחיות, אינו מובן לפי דעתי. אין אחיות מתקבלות לעבודה על מנת שמעשיהן יידונו בפני כל אחיות המחלקה, ואם צריך ללמוד כיצד לפעול במציאות מסוימת אין צריך לשם כך להלבין פניה של האחיות שטעתה, ואפשר לפרסם נוהל בנושא או לדון במקרה ללא פירוט שמה.

האם בן חו"ל יכול "להתאזרח" בארץ ישראל באמצע יום טוב שני?

הקדמה

מחלוקת הרא"ש ורבו מהר"ם
הסבר המחלוקת - בחזרה לשאלת ה'התאזרחות'
הסבר שיטתו של מהר"ם: 'מיגו דאתקצאי לבין השמשות'
השלכה: 'מיגו מחמת היום שעבר'
חידתו של רא"ג ועוד אחת
סיכום

הקדמה

רבי אברהם גניחובסקי זצ"ל (להלן: רא"ג), ראש ישיבת טשעבין ותלמידו של החזו"א, נהג לספר את המקרה הבא¹: הוריו גרו בזמנו בבבלגיה, והגיעו לביקור בישראל באחד החגים. ביו"ט שני של גלויות דפק אדם עני בפתח ביתם וביקש מהם צדקה, ואמו של רא"ג הוציאה כסף ונתנה לו. האב הנדהם תמה כיצד היא עושה זאת בעיצומו של יו"ט שני, והיא הסבירה לו שהבוקר החליטה שהם נשאים בארץ, ועל כן מבחינתה כבר לא יום טוב. בכך היא ניסתה לאלץ את בעלה להסכים להישאר בארץ ישראל, כדי שלא ייחשב לה הדבר כחילול יום טוב².

- 1 רא"ג הלך לעולמו לפני שנה בכ"ה תשרי תשע"ג, והדברים כאן מובאים לעילוי נשמתו. הסיפור עליו מבוססים הדברים הובא בין השאר בעיתון 'המודיע' גיל' שבת פרשת בראשית תשע"ג (העיתון לא היה תחת ידי, ולקחתי את הדברים מפורום 'עצור כאן חושבים' באינטרנט: http://www.bhol.co.il/forums/topic.asp?whichpage=1&topic_id=2979781&forum_id=1364). לאחר זמן הפנו אותי לשיעורו של רא"ג בעניין זה ב"קול הלשון" מחוה"מ פסח י"ח ניסן תשס"ז (שיעור 12 ברשימת 36 השיעורים של רא"ג, שהוא הרב מס' 33 ברשימה הטלפונית) שעוסק בזה. אני מודה לידידי ר' אלי אייזנברג על ההפניה לשיעור ב"קול הלשון", וכן על ההפניות לשו"ת להורות נתן ולמעשה המובא בישרון חי"א שיובאו בהערות שלהלן.
- 2 לא אכנס כאן לשאלה המרתקת האם אכן זה מועיל למפרע, כלומר אם כשהם מחליטים להשתקע בארץ האם נמנע האיסור, או שאם הם מחליטים לחזור מתברר למפרע שהיא עברה על איסור מוקצה ביו"ט שני. יש לקשור זאת לדין 'הצלת ברכה' כשמישהו בירך על פרי ולאחר מכן החליט שאינו רוצה לאוכלו (ראה על כך בספר הרביעי בסדרת לוגיקה

רא"ג היה דן שנים רבות בשאלה זו, אם אכן יכול אדם להחליט באמצע היום שהוא חדל להיות בן חו"ל. פעם הוא העלה את השאלה הזאת בשיעורו בישיבה, בציניו כי לא מצא לה פירוק בשום מקור הלכתי. אז קם בחור מתלמידי הישיבה, בנו של הג"ר נתן גשטטנר זצ"ל (להלן: רנ"ג), וסיפר כי לפני אביו הופיע יהודי ושאל שאלה זו הלכה למעשה. אביו אמר שאינו יודע מה להשיב, ושלח אותו לשאול את החזו"א³. החזו"א ענה שגם הוא נשאל שנים רבות קודם לכן שאלה זו⁴ ולא ידע לענות עליה, והוא שיגר את השאלה במכתב אל הג"ר חיים עוזר זצ"ל רבה של וילנא, והלה השיב כי אכן אפשר לקבל עליו דין בן א"י תוך כדי החג, אם כי לא הביא ראיה לדבריו⁵.

כמובן ששתי הנחות הלכתיות מונחות בתשתית הדיון: א. בן חו"ל שנמצא בא"י וחושב לחזור לחו"ל צריך לנהוג דיני יו"ט שני. ב. בני א"י לא נוהגים בא"י דיני יו"ט שני. שתי ההנחות הללו מקובלות להלכה, על אף שכל אחת מהן שנויה במחלוקת ראשונים ופוסקים⁶.

-
- תלמודית, לוגיקה של זמן בתלמוד, מאת מיכאל אברהם, ישראל בלפר, דב גבאי ואורי שילד, College Publications, לונדון 2011, מעט בפרק שנים-עשר לגבי תנאים, וביתר פירוט לגבי הקשרים נוספים בפרק עשרים). עוד יש לדון אם נניח שזה מועיל לתקן את האיסור למפרע, האם הבעל חייב להשתקע בארץ רק כדי שאשתו לא תעבור על חילול יו"ט שני (בפרט שהוא מדרבנן). מסברא נראה פשוט שלא, וראה דברינו שם, ואכ"מ.
- 3 לאחר זמן הראוני את הדיון בשו"ת להורות נתן להרנ"ג חי"ב סי' כז-ל (גם הוא מוזכר בשיעור ב"קול הלשון"). שם רואים שהשאלה נשאלה לחזו"א בראשית תש"י, והוא ענה מייד שיכולים להפסיק לשמור יו"ט שני גם באמצע היום. שם בסי' כז הוא מנסה להביא ראיות לדין זה, ולמסקנה מסיק מהריטב"א עירובין לט, א שאין מניעה מלעצור באמצע היו"ט, עיי"ש. בהמשך דבריו בסי' כח-ל הדיון הוא רק בשאלה האם כשקיבל את יו"ט בליל יו"ט הוא חייב להשלימו מדין שוויא אנפשיה, אבל לא בשאלה האם זהו חוב מן הדין. בכל אופן ברור שלדעת הרב גשטטנר זצ"ל יש מעיקר הדין להפסיק באמצע, והמאמר כאן עוסק בבירור שאלה זו. בשיעור ב"קול הלשון" מוזכר גם שבמנחת יצחק ח"ז סי' לד הכריע גם הוא כחזו"א, והביא שם שבמנחת אלעזר ח"ג סי' נג הסתפק בזה מפני שכבר קיבל על עצמו את קדושת היום, והדיון הוא סביב הסוגיא בר"ה ל, ב "נוהגין אותו היום קודש ולמחר קודש". אך סוגיא זו אינה מכרעת, כפי שהראה בלהורות נתן סי' כז.
- 4 בשיעורו של רא"ג משתמע שהחזו"א העביר את שאלת רנ"ג לרח"ע, אבל זה כמובן לא ייתכן (רח"ע נפטר בשנת ת"ש, כשרנ"ג היה בן שמונה), ולכן הנחתי שהחזו"א שאל שאלה כזו את רח"ע שנים רבות קודם לכן. ובאמת הפנו אותי לקובץ ישורון יא עמ' קצז, שם מובא שהרב שך זצ"ל סיפר שהוא היה אצל רח"ע בשנת תרצ"ד (כשרנ"ג היה בן שניים) כאשר הגיעה שאלתו של החזו"א אודות ספינה שהגיעה לא"י באמצע יו"ט שני האם נוסעיה חייבים לשמור על דיני יו"ט שני עד הערב.
- 5 בעיתון הנ"ל מסופר שרא"ג שמח מאד לשמוע שאמו עשתה כדיון, אבל עדיין נותר בתמיהה מה מקורו של רח"ע בפסקו זה.
- 6 ראה דיון ארוך במנחת יצחק ח"ד סי' א-ד ועוד הרבה.

אולם לכאורה הדברים תמוהים מאוד: היות ומי שמחליט להשתקע בארץ פטור מדיני יו"ט שני של גלויות, מה זה משנה אם ההחלטה שלו הייתה ברגע זה או ברגע אחר? במה הסתפקו כל אותם הפוסקים? ואחרי שנבין את הצד שיש להמשיך לשמור יו"ט שני גם אחרי שמחליטים להתאזרח בארץ, ננסה להבין על פי מה הכריע הגר"ע שלא לחשוש לזה.⁷

מחלוקת הרא"ש ורבו מהר"ם

הטור יו"ד סי' שצו מביא מחלוקת בין הרא"ש ורבו מהר"ם מרוטנבורג:

מי שמת אביו או אמו והיה קטן באותה שעה והגדיל קודם שעברו עליו שלושים יום, כתב הר"מ מרוטנבורק שצריך להתאבל משיגדיל, ואינו מונה מיום קבורה אלא שבעה ושלושים מונה הכל משיגדיל, ואם עברו עליו שלושים יום קודם שהגדיל בטל ממנו גזירת שבעה ושלושים ומשלים י"ב חודש מיום קבורה. וא"א הרא"ש ז"ל כתב, כיון שהיה קטן בשעת קבורה אפילו הגדיל תוך שלושים או אפילו תוך שבעה בטל ממנו כל דין אבלות.

מקור הדברים הוא ברא"ש סוף פ"ג דמו"ק (סי' צו). בתחילת הדברים הוא מביא את פסקו של רבו מהר"ם מרוטנבורג:

כתב ר' מאיר ז"ל, מי שמת אביו ואמו והיה קטן באותה שעה, וקודם שעברו שלושים יום נעשה בן י"ג ויום אחד, נראה לי דחייב להתאבל משהגדיל שבעה ושלושים, ואינו מונה מיום קבורה אלא משנעשה גדול, והוא כמי ששמע שמועה קרובה ברגל שמתאבל עליו אחר הרגל ומונה שבעה ושלושים. ואף על גב דהתם ימי הרגל נהי דאינם עולין למנין שבעה עולים למנין שלושים, הכא ימים שעברו בקטנותו אין עולין אף למנין שלושים, דגבי רגל היינו טעמא [משום] דגזירת שלושים דהיינו גיהוץ ותספורת שייכא נמי ברגל דאסור לספר ולכבס ברגל, אבל בקטנותו לא שייכא אבלות כלל. וכן אם היה קטן תוך שלושים ולאחר שלושים הגדיל, הוה ליה כמו שמועה קרובה ברגל ולמוצאי רגל נעשית רחוקה דאינה נוהגת אלא שעה אחת ובטלה ממנו גזירת שבעה ושלושים, ומיהו משלים י"ב חודש על אביו ועל אמו מיום קבורה ולא מיום שנעשה גדול.

ואף על פי שיש לחלק קצת בין שמע ברגל לנדון זה, דהתם גברא בר חיובא הוא אלא דיומא הוא קגרים אבל הכא גברא לאו בר חיובא כלל, וא"כ נימא

7 הנחתי הבסיסית היא שהספק שייך מהותית להלכות יו"ט שני, ואינו ספק בדעת בני אדם (האם החלטה להתאזרח באמצע יו"ט היא החלטה סופית ומכרעת); אם היה זה ספק בדעת בני אדם מדובר על ספק טכני-מקומי, ולא היה מקום להכריע בזה כדין כללי.

כיון דבשעת מיתה לא היה ראוי להתאבל יפטור עולמית. הא ליתא, דאין דיחוי אצל מצות כדאיתא בפרק כיסוי הדם. והכי נמי אמר ביבמות בפרק ארבעה אחין כגון דאייתי שתי שערות בשבת אתא ליה זרות ושבת בהדי הדדי, ואף על גב דבין השמשות דשבת קטן היה ולא מיחייב אשבת לא אמרינן הואיל ואידחי בין השמשות אידחי כולי יומא מאיסורא דהאי שבת. עד כאן.

ראייתו השנייה היא מסוגיית יבמות לג ע"א, שם בתוך דיון בדין 'אין איסור חל על איסור' הגמרא מניחה כמובן מאליו שקטן שהגדיל באמצע שבת חייב להמשיך ולשמור את השבת בחיוב דאורייתא, ולכן אם עבד או נכנס למקדש הרי שאיסור זרות ושבת חלים עליו בבת אחת. הא קמין שהיותו דחוי מחלקה הראשון של אותה שבת אינו פוטר אותו מחובת המשך השמירה עליה. אם כן, טוען מהר"ם מרוטנבורג, הוא הדין בקטן שהגדיל בתוך ימי האבל.

הרא"ש בהמשך דבריו שם אמנם פותח את דבריו בהתנצלות, אך בשורה התחתונה הוא חולק על רבו, ולשיטתו הקטן פטור מלהתאבל כשיגדיל. בראש דבריו הוא מקבל את הסברא שמחלקת בין פטור מחמת היום לפטור של הגברא:

ואף על גב שאין משיבין את הארי לאחר מותו תורה היא וללמוד אני צריך. ותופס אני אותה סברא שיש לחלק בין היכא דגברא בר חיובא הוא ויומא קגרים, לקטן דבשעה שהיה לו להתאבל נפטר מחמת קוטנו פקע מיניה חיוב אבילות לעולם...

בהמשך הוא מביא ראיות לדבריו אלו, אך מבחינת הדיון שלנו כאן מה שחשוב יותר הוא דחיית ראייתו של מהר"ם מסוגיית יבמות:

ומה שהביא ראיה מאייתי שתי שערות בשבת, אינה ראיה, דאין סוף התשלומין לתחילתו, והוה ליה כמו פסח שני אליבא דרבי, כי סוף שבת פגע בחיוב וחייב לשמור שבת.

הרא"ש מסביר שיש הבדל גדול בין קטן שהגדיל בשבת לבין קטן שהגדיל בתוך האבל. המחייב באבילות הוא מות האב. אם הבן הוא קטן באותו רגע הרי שהוא דחוי מהמצווה הזאת בעת שהתחייב בה, ולכן כעת מתעוררת השאלה האם כשהגדיל הוא חוזר ונראה או לא. אבל בשבת החיוב שלו לשמור שבת ברגע כלשהו באמצע השבת הוא חיוב מכוח הרגע הזה עצמו, ולא מכוח רגע קודם כלשהו. לכן אין שום חשיבות לכך שהאדם היה קטן ברגע כניסת השבת, כי בשבת לא רגע כניסת השבת הוא המחייב בשמירתה אלא שבכל רגע נוצר חיוב חדש מכוח הרגע הזה עצמו. ובאמת דברי מהר"ם נראה לכאורה תמוהים מאוד, ובהמשך דברינו ננסה להסביר את דעתו.

להלכה, בקרבן נתנאל על הרא"ש שם מביא פוסקים שהכריעו כמהר"ם⁸. הטור מכריע כדעת הרא"ש, וכן הוא בב"י שם ובשו"ע סי' שצו סע' ג.
יש לציין שהנימוק לפסק כדעת הרא"ש שמובא בב"י שם הוא משום שהלכה כדברי המיקל באבל; כלומר שאין זו הכרעה מהותית, אלא הכרעה שנובעת מכללי הפסיקה במצבי ספק ומחלוקת.

הסבר המחלוקת – בחזרה לשאלת ה'התאזרחות'

כבר הזכרנו שמה שחשוב לנידון דידן הוא לא הדיון ההלכתי עצמו, אלא הוויכוח על הראיה מסוגיית יבמות. כאמור, ראייתו של מהר"ם נראית תמוהה ביותר. מה עניין שבת לאבל? וכי בשבת יש רגע מחייב בתחילת השבת שמכוחו מתחייבים לשמור את כל שאר השבת? לא ברור מדוע מהר"ם בכלל קושר את השאלה הזו לדיון דיחוי אצל מצוות!

בביאור שיטתו נראה שהוא הבין שאכן גם בשבת הרגע הראשון הוא המחייב בשמירתה. לכן אם יש דיחוי אצל מצוות אז כל מי שהיה דחוי ברגע הראשון (בין השמשות) שוב אינו חייב לשמור את שאר השבת. אלא שבדיוק לאור זה רואים בסוגיית יבמות שלהלכה אין דיחוי אצל מצוות, ולכן על אף שזוהי אכן תפיסתו לגבי שבת (שיש רגע מחייב בתחילתה) בכל זאת הוא חייב לשמור את שאר השבת.

נמצאנו למדים שמעבר למחלוקת המהר"ם והרא"ש לגבי חיוב באבל ודיחוי אצל מצוות, שורש המחלוקת על הראיה מסוגיית יבמות הוא בשאלה כיצד מבינים את החיוב לשמור שבת, ומתוך כך את חידושה של סוגיית יבמות: לפי הרא"ש החיוב לשמור כל רגע בשבת הוא מכוח הרגע הזה עצמו (בשונה מאבלות), ובדיוק בגלל זה קטן שהגדיל באמצע השבת חייב להשלים את השבת, ואין זה מצב של דחוי ונראה לעומת זאת, לפי מהר"ם החיוב לשמור שבת מתכוון על ידי הרגע הראשון (בין השמשות), ומכוחו חייבים לשמור גם את המשך רגעי השבת (בדיוק כמו באבלות). לפי זה, החידוש של סוגיית יבמות הוא שאין דיחוי אצל מצוות, ולכן הקטן שהגדיל באמצע השבת חייב להמשיך לשמור את שאר השבת.

כעת נוכל להבין את ההשלכה לשאלת ההתאזרחות בה עסקנו למעלה. מהר"ם מרוטנבורג כנראה תופס את יום החג כשבת, כיחידת זמן אחת שכולה נעוצה ברגע הראשון. זהו הרגע המכונן שמכוחו חייבים לשמור את היום טוב. אם כן, בהחלט יש צד להסתפק שמא גם אם הוחלט בתוך היו"ט השני להתאזרח בא"י קיים חיוב להמשיך לשמור אותו עד סופו, שהרי סוף סוף ברגע המחייב נוצר חיוב לשמור את כל היו"ט. אמנם לפי הרא"ש נראה שכל רגע בשבת או ביו"ט עומד לעצמו ומחייב

8 ר' ירוחם, והב"ח שמובא גם בש"ך שם. וראה גם בט"ז שם ס"ק ב שדן בזה באריכות.

מכוח עצמו, ולכן ברור שלשיטתו אין צורך לשמור את המשך היו"ט אחרי שמחליטים להתאזרח בא"י.

אם כן, כעת אנחנו יכולים ליישב את שתי השאלות שהוצגו למעלה: א. יש צד לומר שהחייב בבין השמשות מחייב לשמור את כל היו"ט. ב. ההלכה כרא"ש, ולכן הגר"ע הכריע שכל רגע ביו"ט שני עומד לעצמו, ולכן כשהוחלט להתאזרח בא"י שוב אין סיבה להמשיך לשמור את היו"ט השני כולו.

הסבר שיטתו של מהר"ם: "מיגו דאתקצאי לבין השמשות"

שיטת מהר"ם לכאורה תמוהה. השכל מחייב שחייבי שבת ויו"ט בכל רגע ורגע מכוח עצמם הם באים כסברת הרא"ש, ומדוע חלק על כך מהר"ם? בהלכות מוקצה אנחנו מוצאים את דין "מיגו דאתקצאי לבין השמשות איתקצאי לכוליה יומא". דין זה עוסק בחפץ מוקצה שהסיבה להיותו מוקצה סרה ממנו בתוך השבת או היו"ט, כגון בסיס שהמוקצה שעליו נפל ממנו במהלך השבת. להלכה נפסק שאיסור מוקצה שהיה מונח עליו בכניסת השבת או החג נותר עליו עד סופו. לפי זה יתכן שזהו המקור לסברת המהר"ם.

אמנם התפיסה הרווחת בדין 'מיגו דאתקצאי' אינה כזו. באפיקי ים ח"ב סי' יז מביא כמה ראשונים (בעל המאור ועוד) שכתבו שדין מיגו דאתקצאי מבוסס על דין הכנה. בשבת ויו"ט יש דין "והכיננו את אשר יביאו", כלומר יש חובה להכין מראש את החפצים לשימוש בימים טובים. אמנם בריש ביצה מצאנו מחלוקת לגבי דין הכנה, ובפסחים מובאת דעת רבה שמוקצה אסור מן התורה⁹. להלכה לרוב ככל הדעות איסור מוקצה הוא רק מדרבנן, אבל הראשונים והאחרונים מביאים כמה ראיות לכך שחכמים קבעו את איסור מוקצה כנגזרת או הרחבה מדרבנן של דין הכנה שמדאורייתא. חפץ שלא הוכן מבעוד יום הוא מוקצה ואסור בשימוש ובטלטול בשבת ויו"ט. דין 'מיגו דאתקצאי' נגזר מהתפיסה הזאת: חפץ שהיה אסור בביהש"מ של היום לא הוכן מבעוד יום, ולכן החפץ נאסר בשימוש בכל היום כולו.

לפי ההבנה הזאת, שכמה ראשונים ורוב ככל האחרונים מניחים אותה כמובנת מאליה, אין לראות בדין מיגו דאתקצאי מקור לתפיסת מהר"ם הנ"ל, כי דין 'מיגו דאתקצאי' קשור דווקא לדין מוקצה ואין ללמוד ממנו על אופי חיובי הזמנים של שבת ויו"ט או שיש רגע מכונן שמכוחו אנחנו מתחייבים באיסורי מלאכה כל היום כולו.

אך האמת תורה דרכה שמלשון האמירה "מיגו דאתקצאי לבין השמשות" משמע שרגע בין השמשות הוא הרגע הקובע לכל השבת, ושיש כאן רגע מכונן, ויתכן שמהר"ם באמת למד את דין 'מיגו דאתקצאי' כפשוטו, שמי שלא היה חייב לשמור

9 ייתכן שהוא הולך לשיטתו בריש ביצה, כפי שרואים גם ברש"י שם ב, ב.

שבת או יו"ט ברגע כניסתו שוב אינו חייב לשמור את אותו¹⁰. ומצאתי שהגאון רבי צבי פרומר הי"ד בשו"ת ארץ צבי סי' מד עוסק במי שעבר את קו התאריך ההלכתי ופתאום חלה עליו שבת האם חייב להתחיל לשמור שבת, והוא תולה זאת בחקירה דידן, ומעלה הבנה כזו לגבי 'מיגו דאתקצא'. הוא תולה שם את הדין הזה בדברי האבנ"ז או"ח סי' פט ס"ק ד שחוקר לגבי כל החיובים הזמניים של התורה האם חיובם הוא בכל רגע מחדש או לא, ובעל ארץ צבי שם מכריע שחיובם לא חל בכל רגע אלא תלוי בכניסת היום¹¹.

השלכה: 'מיגו מחמת היום שעבר'

ונראה לענ"ד שהדברים תלויים במחלוקת ראשונים לגבי 'מיגו דאתקצא' מחמת היום שעבר. ישנו דיון בראשונים לגבי סיטואציה כמו אתרוג בחג אחרון של סוכות, האם הוא מוקצה או לא. ביום השביעי האתרוג היה מוקצה למצוותו, אבל ביום השמיני כבר אין מצווה ליטול ארבעה מינים. מאידך, בבין השמשות בין השביעי לשמיני הוא עדיין היה מוקצה בגלל גדר הספק של בין השמשות. כאן עולה השאלה האם אומרים כאן 'מיגו דאתקצא' ואוסרים אותו גם ביום השמיני או לא. בתוד"ה 'נימא', ביצה ד ע"א (ראה גם סוכה י ע"ב תוד"ה 'עד', וביצה ל ע"ב ד"ה 'עד' ועוד), כתבו:

וי"ל דלא אמרינן מגו משום יום שהוא לשעבר, דדווקא להבא אמרינן הכי, כגון בין השמשות דתחילת יום טוב או בין השמשות דשבת שמא שבת הוא¹².

לעומת זאת, הריטב"א בסוכה מו ע"ב מאריך מאוד להוכיח שאמנם אתרוג אינו מוקצה כי בבין השמשות יש ללכת לחומרא ולא ליטול אותו (אלא ליטול אותו מבעוד יום), אבל בסוכה גם בבין השמשות יש ללכת לחומרא ולשבת בה (אם רוצה לאכול), ולכן הסוכה תהיה מוקצה גם בשמיני:

10 ראשונים ואחרונים רבים דנו בטעם איסור מוקצה, והביאו לכך כמה וכמה טעמים מעבר לדין הכנה. אבל מהגמרא עולה בפירוש שמוקצה קשור להכנה, ולכן הטעמים האחרים רק מצטרפים (או שהם נאמרים רק לעניין אכילה ולא לעניין טלטול או להיפך, ואכ"מ). ובאמת לעניין מיגו דאתקצא סוברים רוב ככל האחרונים שהוא מבוסס על תפיסת מוקצה כהרחבה של הכנה, ראה שבות יצחק לרב דרזי סי' א ועוד.

11 כעין זה דן בשו"ת בנין ציון סי' לד לגבי מי שאכל באמצע יו"כ האם הוא חייב להמשיך לצום את שאר הצום, ומהרש"ם הוכיח מהרשב"א בקידושין כא שמחייב בזה להדיא, וכך הסכמת האחרונים. בכל אופן, משם רואים שחיוב הצום קיים בכל רגע ורגע כשיטת הרא"ש מו"ק הנ"ל שנפסקה להלכה. וראה המועדים בהלכה להגרש"י זצ"ל על יו"כ בפרק השני (בעיקר סביב הערות 37-38), וגם בספרי שתי עגלות וכדור פורח שער שלושה עשר פ"ג סעיף 3 על היחס בין גדר הדין לטעמו.

12 אמנם ספציפית לגבי אתרוג יש דעות שאומרים מוקצה מחמת יום שעבר כי הוא מוקצה מחמת מצוה, עיי"ש בתוס'. אבל לנו כאן חשוב רק העיקרון.

והטעם דמשום דכתיב גבי שבת ויום טוב והכיננו, שיהא חול מדין לשבת מבעוד יום, סמוך רבנן למיסר מוקצה בשבת ויום טוב אם לא היה לו הכן מבעוד יום ממש אף על פי שיש לו הכן ביום טוב או שבת ממש. הלכך סוכה שהוקצת למצותה יום שביעי בין השמשות לא היה לשמיני הכן מבעוד יום ונאסר לכל היום, אבל אתרוג דלא חזיא לבין השמשות נסתלקה הקצאתה מבעוד יום של שמיני והוכנה לשמיני ולפיכך מותרת...

רואים שלדעתו אמרינן 'מיגו דאתקצאי מחמת היום שעבר'. לכאורה המחלוקת הזו תלויה בהבנת דין 'מיגו דאתקצאי'. סברת התוס' היא שגם אם הסוכה אסורה בבין השמשות מספק הרי כל האיסור הוא רק מחמת החשש שבין השמשות שייך ליום הקודם, אם כן אין אף רגע ביום השמיני שבו הסוכה היתה אסורה, ולכן ממ"ל היא מותרת בכל היום השמיני: אם היא נאסרה בבין השמשות פירוש הדבר הוא שבין השמשות שייך לשביעי ואז ודאי אין לאסור את הסוכה בשמיני מכוח 'מיגו דאתקצאי', ואם הסוכה לא נאסרה בבין השמשות של שמיני אז ודאי שאין שום סיבה לאסור אותה בשמיני מכוח 'מיגו דאתקצאי'. לכן ממ"ל הסוכה מותרת בשמיני.

הריטב"א הנ"ל כתב בפירוש שדין מוקצה מבוסס על הרחבה מדרבנן של דין הכנה. לכן ברור שלשיטתו גם אם החפץ היה אסור כל היום השביעי סו"ס הוא לא הוכן לשמיני, ולכן יש לאסור אותו. לדעתו אין צורך שיהיה רגע ביום השמיני שהחפץ אסור כדי לאסור כל היום, די בכך שהוא היה אסור כל השביעי. לכן לשיטתו אומרים 'מיגו דאתקצאי מחמת היום שעבר'. לעומתו בתוס' רואים בבירור שכדי שחפץ יאסר מכוח 'מיגו דאתקצאי' נדרש שיהיה רגע של איסור בחפץ באותו יום עצמו (=בשמיני), לכן לשיטתם איסור מחמת היום שעבר אינו מחולל 'מיגו דאתקצאי'. רואים מכאן שתוס' הבינו את 'מיגו דאתקצאי' כמו הארץ צבי הנ"ל: ברגע שהחפץ אסור רגע אחד ביום הוא נאסר לשאר היום, ולא מדין הכנה. טענתי היא שכך גם למד מהר"ם מרוטנבורג. לדעתו כמו לדעת תוס' קיימת תפיסה עקרונית לגבי מהות החיובים הזמניים של שבתות ויו"ט, שכולם מתחוללים מכוח הרגע הראשון שהוא רגע מכונן לחיוב בשמירת אותו יום. אין זה דין מיוחד במוקצה בלבד, כפי שנראה מהריטב"א ובעל המאור¹³.

13 ניתן לכאורה לדמות את השאלה הזו לפסיקת החזו"א לגבי קו התאריך; החזו"א פוסק ככוזרי שהקו עובר 90° מעלות מזרחה מירושלים, אך כיוון שמיקום זה נמצא בתוככי סין ואין זה הגיוני שבמקום אחד ביבשה ינהגו שבת ולידו ינהגו חול, הוא חידש שהקו לעולם לא יעבור ביבשה, וכך "היזי" אותו מזרחה אל קו החוף של יבשת אסיה. סברתו היסודית היא שזוהי חוכא וטלולא לחלק יבשה אחת לשני תאריכים שונים, שבאותו מקום יהיו שינהגו מנהגי שבת ויהיו שינהגו מנהגי חול, ולפי סברתו ניתן לומר שגם לא מתקבל על הדעת שאדם ינהג חצי יום מנהגי יו"ט ובחצי האחר של היום הוא נוהג מנהגי חולין. אמנם יש

חידתו של רא"ג ועוד אחת

לע"נ של רא"ג זצ"ל נביא כאן מדבריו בשיעורו ב"קול הלשון"¹⁴. השיעור שם נפתח בחידה: כיצד ייתכן ששלושה אחים בני אותם אב ואם, עומדים בבית הכנסת בראשון של חוה"מ פסח, האחד אמר הלל שלם, השני אמר חצי הלל, והשלישי אמר את החצי הראשון של הפרק שמדלגים בחצי הלל ("לא לנו ה' לא לנו") אך דילג על חצי הפרק השני ("אהבתי כי ישמע ה'"). תשובתו שם היא שמדובר באח שהוא תושב א"י, ושני אחיו מחו"ל התארחו אצלו ביום הראשון של חוה"מ פסח. האח מא"י אמר חצי הלל כמו בחוה"מ, והאחים מחו"ל אמרו הלל שלם כמו ביו"ט הראשון (ושהרי אצלם זהו יו"ט שני של גלויות), אלא שאחד מהם החליט באמצע ההלל להישאר להתארח בא"י, ולכן לא אמר את חצי הפרק השני שמדלגים¹⁵. דרך אגב, ניתן להרחיב את החידה לארבעה אחים: אחד אומר את שני הפרקים, והשני לא אומר אף אחד משניהם, השלישי אומר את הראשון ולא את השני, והרביעי אומר את השני ולא את הראשון. כיצד נוצר מצבו ההלכתי של האח הרביעי? אם חרשתם בעגלתי תוכלו למצוא את חידתי...

סיכום

פתחנו את דברינו בפסק של רח"ע לגבי מי שהחליט להישאר בא"י באמצע יו"ט שני, שהוא יכול להפסיק לשמור את יו"ט באמצע היום. תהינו מה היו צדדי הספק ומדוע ההכרעה היתה לקולא. הסברנו שצדדי הספק תלויים בשאלה האם חיובי שבת ויו"ט הם מכוח רגע מכונן בתחילת היום או שבכל רגע זה חיוב עצמאי. ראינו שנחלקו בזה מהר"ם מרוטנבורג והרא"ש, ולרוב הפוסקים נפסקה הלכה כרא"ש, מה שמתאים לפסיקתם של רח"ע והחזו"א. בהמשך עמדנו על ההשלכה של שתי התפיסות לגבי הבנת הדין של 'מיגו דאתקצאי', וראינו שגם בהקשר ההוא ניתן לראות בזה מחלוקת ראשונים, כאשר ההשלכה שהצגנו היא 'מיגו דאתקצאי מחמת היום שעבר'. סיימנו בחידה שדרכה הציג הרא"ג זצ"ל את השאלה, ובהרחבה קלה שלה אותה הותרנו כשעשוע לקורא.

לחלק בין הנידונים. שאלת ההתאזרחות ביו"ט שני גם דומה למי שהיה שוטה ונתפס באמצע שבת או יו"ט, וגם כאן ניתן לחלק בקלות.

14 הוא עוסק שם בעיקר בהשלכות ההלכתיות השונות של פסקו של רח"ע לגבי תפילה, שלוש סעודות, ברכת המזון, הלל, תפילין ועוד. יש לפלפל טובא בכמה מדבריו שם, ואכ"מ.

15 אמנם לגבי הלל יש לדון, שכן יוצא שהוא אמר הלל שאינו שלם ולא חצוי, ולא ברור האם לא עדיף שכבר יאמר הלל שלם (שהרי אין בזה איסור).

זיכרון להולכים

הרב אליעזר שמואל גלינסקי

אבי מורי הרב מעלה גלינסקי זצ"ל - תולדות ופעולות*

צעדים ראשונים

בשורות אילו לא אכתוב את כל תולדות חייו של אבא זצ"ל; נעמוד ונתבונן בחלק מפעולותיו הציבוריות הכבירות, בהשפעתן ובתוצאותיהן.

אבא נולד בכ"ז אייר שנת תרצ"ו ב"מדבר שממה" - בעיירה קולצ'סטר, עיירה קטנה במדינת קונטיקט הסמוכה לניו יורק, שם כיהן אביו הרב יהודא דב גלינסקי זצ"ל כרבה של הקהילה האורתודוקסית, כאחראי לתלמוד תורה במקום (לימודי קודש אחר הצהריים) ובשעת הצורך אף כמלמד תינוקות. סייעה בידו רעייתו סבתא לאה, בתו של

הצדיק ר' אפרים זלמן הלפרין. אחרי מספר שנים בקולצ'סטר, כאשר לא נמצא פתרון חינוכי הולם לילדים, חזרה משפחת גלינסקי להתגורר בניו יורק. הסבא תר אחר פרנסה ואחר תפקיד תורני מתאים, ובגילוי של השגחה פרטית הוא פגש את הרב זאב גולד זצ"ל, יו"ר המזרחי העולמי, וזה הפנה אותו למשרת רבנות בבית הכנסת הגדול של קהילת "שערי צדק" אשר ברובע קוני-איילנד בניו יורק. תנאי התנה הרב גולד עם סבא, להקים בסמוך לבית הכנסת בית ספר (ישיבה דייסקול), חזון בלתי נפרץ באותם ימים. סבא התמנה לרב הקהילה בשנת תש"ה, וכפי שהבטיח הקים את בית הספר ופתח את דלתותיו עם קומץ ילדים, שישה במספר; באותם ימים היה צורך להתחנן לפני ההורים שיאילו לשלוח את ילדיהם לבית ספר דתי.

אבא למד בשנים הראשונות בישיבת ברייטון, ולאחר סיום לימודיו היסודיים עבר

* תודה לאמי מורתי שתח' ולאחיי ואחיותיי שסייעו לי בהכנת הדברים.

ללמוד בישיבת "רבנו יעקב יוסף" - בישיבה התיכונית ואחר כך בישיבה הגדולה. הוא שאב מלוא חופניים תורה, הלכה ומנהיגות יהודית מרבותיו: הרב יהודה לייב קאגן, הרב מנדל קרביץ, הרב זיידל אפשטיין ורבו המובהק הרב שמואל דוד ורשבצ'יק, לימים מראשי ישיבת כנסת חזקיהו בכפר חסידים, זכר צדיקים לברכה. על רקע זה גדל אבא ז"ל, וכבר אז החלה לבעור בו כמיהה עזה לפעול למען יהדות אמריקה, שהייתה בשלב זה (שלהי שנות החמישים) בראשית ניצני פריחתה.

בשדה הרבנות והחינוך

דמותו הרבנית של הסבא הרב יהודא דב גלינסקי הייתה לשם דבר, כאיש רב פעלים האומר ואף עושה, איש ישר ובעל עקרונות ועם זאת נעים הליכות, סבלן ובורח מן הכבוד. אחד עשרה שנה הוא שימש ברמה כרב קהילת "שערי צדק", ולפתע בשנת תשט"ז הוא נפטר בדמי ימיו. ראשי הקהילה שמו את עיניהם בבניו של הרב, הרב צבי משה הגדול ואבא הצעיר, אז בחור בן 19 בלבד, ובקשו אותם למלא את מקומו של אביהם. בצעד נדיר הסכימו בישיבת "רבנו יעקב יוסף" לזרז את הליך קבלת ה"סמיכה" לרבנות עבור הבחור החשוב המועמד להיות רב קהילה; ואכן לאחר שנה, בשנת תשי"ז, הוא החל לבקשת אחיו הגדול לכהן כרב הקהילה וכמנהל בית הספר, ואף המשיך את הגשת תוכנית הרדיו השבועית אשר החל בה אביו. התוכנית הפופולארית בידיש שודרה כל ערב שבת, וכללה דברי תורה, סיפורי צדיקים ודברי חיזוק.

בתקופת רבנותו המשיך אבא את דרכו של אביו. הוא פעל לשכלול בית הספר ולהרחבתו, התחיל לעסוק בצרכי ציבור ואף נבחר כסגן נשיא באיגוד הרבנים של אמריקה. אבא היה מוכר כדרשן נפלא, וכאחד שהצליח למצוא מסילות לליבם של חברי הקהילה. כך פעל כחמש עשרה שנה, עם אמנו סוניה כרבנית לצידו. בסוף שנות השישים החלה הקהילה לדעוך בעקבות עזיבת יהודים רבים את השכונה, עד שהחיים בה נעשו בלתי נסבלים. אבא התחיל לחשוב על עתידו, ומכיוון בלתי-צפוי הגיעה הצעה שדיברה על לבו ביותר - המחלקה לתרבות תורנית של הסוכנות היהודית הייתה מעוניינת למשוך בני חו"ל לבוא ללמוד בארץ, ובכך גם לעודד עלייה מוגברת ארצה מקרב יהדות אמריקה. מספר שנים קודם לכן הגה הרב צבי תבורי רעיון להביא בוגרי תיכון לשנת לימודים תורניים בארץ, וכך בין השאר לקרב אותם לאווירה בארץ ולעודד את עלייתם בשלב מאוחר יותר. אולם התוכנית לא 'המריאה'; הנוער לא התלהב, וההורים מצידם לא ששו להיפרד מבנם למשך שנה תמימה. גם המוסדות באמריקה חששו מאיבוד תלמידים בעקבות מגמה זו, ולכן לא עודדו אותה. אבא ראה בתוכנית זו אתגר ראוי לכוחותיו. למרות שהצליח מאוד בתפקידו כרב קהילה ומחנך, הוא החליט שבמקום לחפש משרה רבנית אחרת הוא יתמסר כל כולו למשימה החדשה. הוא ראה בה שילוב של שלושת יסודות השקפתו: עם ישראל, תורת ישראל וארץ ישראל, שפרויקט זה ארג את כולם יחד.

הכנסת שנת לימוד בישיבה בארץ ישראל כנורמה

ואכן, בשנת תשכ"ט אבא נכנס לפרויקט במלא המרץ, בתחושה שזו הזדמנות להביא לשינוי. הוא, יחד עם שותפיו לדרך המחנכים הרב שמחה טייטלבוים זצ"ל, ויבלח"א הרבנים דוד אליאד ויהושע בקשט, האמינו שלימוד התורה בשילוב עם שהות במשך שנה באווירה של קדושת א"י יוכלו בס"ד לחולל שינויים גדולים בנוער האמריקני. הבעיה הייתה כיצד משכנעים את הנוער, ובמיוחד את הוריו, לעזוב את אמריקה הגדולה והמפנקת ולצאת אל ארץ לא זרועה, ארץ שהיתה באותה תקופה רחוקה מרחק שנות דור בהתפתחות ומודרניזציה מהמצב בארה"ב; איך לשכנע אותם שכדאי להם לעשות זאת?

כאן הגה אבא רעיון: מה שישכנע אותם לדחות את הכניסה לאוניברסיטה בשנה יהיה שתובטח להם הכרה אוניברסיטאית חלקית-לפחות בשנת הלימודים בישיבה הישראלית. רעיון זה היווה את נקודת המפנה בכל התוכנית; אם גם האוניברסיטה מכירה בשנת הלימוד התורנית הזו – צפויה ההתנגדות לרדת פלאים. בסיעתא דשמיא הסכים הדיקן של אוניברסיטת קווינס בניו יורק, שהיה אדם דתי, להעניק נקודות זכות עבור שנת לימוד זו, ואחריו הצטרפו "ישיבה יוניברסיטי" ומוסדות אקדמאיים נוספים. אולם היה עוד צורך להכניס את הנושא למודעות; אבא ושותפיו לדרך כיתתו רגליהם ממוסד למוסד ומהורה להורה. מתוך דבקות במטרה, אמונה חזקה והתעלמות מביקורות לא-ענייניות המשיך אבא לעמול ולשכנע ולטפח את התוכנית. הוא עצמו ציין שתקופה זו לא הייתה קלה. חשוב לציין שאבא לא ראה בתפקידו רק את הכלל, אלא ראה בכל תלמיד ותלמיד "בן יחיד". הוא שמר על קשר עם התלמידים 'שלו', ואף נסע מדי פעם לארץ כדי לבדוק שטוב להם ושיש להם כל צרכם, ולעיתים קרובות גם דאג לתשלום שכר לימוד להורים שהתקשו בכך. באו לידי ביטוי בכל עוזם האכפתיות שלו מכל פרט ופרט, והדאגה האמיתית והכנה לשלמות הטיפול בכל נושא שעבר תחת ידו. הטמעת הרעיון ביהדות ארה"ב עוד ארכה שנים רבות, כפי שכתב פעם: "לאט לאט נכנס הרעיון לאופנה, והיום יש ב"ה ובלעה"ר אלפים". במשך הזמן, בעקבות המאמץ הבלתי פוסק והיום יומי, התהפכה המגמה, ונוצר מצב הפוך: היום מי שלא נוסע לשנת לימודים אחת לפחות לישיבות בארץ ישראל מבוגרי התיכונים הדתיים בארה"ב הוא היוצא דופן, והוא זה שצריך להסביר את מעשיו לעצמו ולחבריו... מבחינה מספרית סיכם אבא: "קרוב לתשעים אחוז מבוגרי הישיבות התיכוניות נוסעים לארץ, ורובם נשארים כבר לשנה שניה". קשה מאוד לדמיין את יהדות אמריקה של היום, במיוחד את דמותה של האורתודוקסיה המודרנית הגדושה בלימוד תורה ובקיום מצוות, לולא הייתה תוכנית זו קורמת עור וגידים. כל מי שמתבונן ביהדות אמריקה של היום שואל את עצמו: "מי ילד לי את אלה"? מי בנה מבחינה רוחנית את הסטודנטים היהודים שקובעים בכל זמן פנוי, לפעמים מוקדם בבוקר או מאוחר בלילה, שיעורי תורה קבועים? מהיכן התעוררה נפשם לאהבת תורה וליראת שמים? התשובה הנכונה היא

בדרך כלל: השנה־שנתיים של הלימוד בישיבה בארץ. כשהם חזרו לארה"ב רובם כבר היו משהו אחר, אוהבי תורה ובני עלייה (תרתי משמע). אבא מעולם לא אמר על עצמו "אני ילדתי את אלה"; הוא שמח שהיה שותף לדבר כה גדול, אבל לא תלה בעצמו את ההצלחה הגדולה הזו.

אל הארץ המובטחת

מיום שעמד אבא על דעתו, וכבן לשני הורים אוהבי ארץ ישראל, נצר אבא בלבו עם אמנו שתחיל' שאיפה חזקה וברורה לעלות ולהשתקע בארץ הקודש. בשנים האחרונות תהליכים שפעם ארכו שנים מתקצרים מאוד בעזרת אמצעים טכנולוגיים חדשים; אך כשאבא טווה את חלומו הייתה זו תוכנית קשה וסבוכה מהרבה בחינות, בוודאי לאדם בעל משפחה וילדים, והוא חיפש הזדמנות להגשימה. במסגרת הפעילות עם בני חו"ל הכיר אבא בשנת תשכ"ד את ראש ישיבת שעלבים דאז, הרב מאיר שלזינגר שליט"א. נוצר ביניהם קשר מופלא ומיוחד במינו, ובעבודה משותפת נפתחה על ידם ישיבת שעלבים התוכנית לבני חו"ל. אבא הרגיש שבשעלבים מקבלים התלמידים את הטוב ביותר עבורם. ביום מן הימים עלה רעיון בלבו של הרב שלזינגר שאבא יתחיל לעבוד עבור ישיבת שעלבים באופן ישיר, ואבא הרגיש שהנה הגיעה ההזדמנות לממש את החלום. בשנים תשל"ו-תשל"ח שהינו בארץ, ובמהלך שנתיים אלו אבא בחן את כל ההיבטים האפשריים: חינוך הילדים, פרנסה ומגורים, עד שבשנת תש"מ עלינו ארצה באופן סופי, ועברנו לגור בגבעת שאול, ירושלים. בשלב זה אבא פתח פרק חדש בחייו, אולי הפרק המרכזי ביותר: "ישיבת שעלבים".

מאותו יום שבו הפך להיות "איש שעלבים" ועד יומו האחרון (בלי גוזמה!) היו כל מחשבותיו ורעיונותיו נתונים לישיבת שעלבים. הוא לא נח ולא שקט, עד שברוחו הגדולה, עם הצוות הנפלא שעמו עבד במשך השנים - ראשי הישיבה הרב שלזינגר, הרב אבירם והרב יעקבסון שליט"א, ושותפיו בניהול הישיבה מר צבי סמואל ומר צבי כספי שיח', ועוד רבים אחרים, הפך את ישיבת שעלבים למרכז תורה וחינוך עולמי.

כשאבא הגיע לישיבת שעלבים היא כללה ישיבה תיכונית קטנה, ישיבת הסדר, כולל אברכים, ותוכנית בני חו"ל - פרי יוזמתו. מלבד נשיאת נטל הניהול והמימון של המוסדות הקיימים (דבר שהייתה בו טרחה ויגיעה עצומה), ראה אבא כשליחות ליישם את חזונו הגדול - להביא את בוגרי הישיבה, אלו שבארץ ואלו שמחוצה לה, להפיץ בכל מקומות הימצאם תורה ומצוות. אבא ראה בכל בוגר ובוגר שגריר של הישיבה אל העם שבשדות, ולשם מטרה זו הקים אבא את "המכון להכשרת מורים" שעל יד הישיבה הגבוהה, כדי שכל בוגר שיחפוץ בכך יוכל לעסוק בחינוך אחרי שרכש בשנות לימודיו תעודת "מורה בכיר" ממשרד החינוך. שנים רבות הוא והרב אליעזר שנקולבסקי שיבל"א דאגו להכשרת מאות תלמידי הישיבה להוראה

ולתפקידי חינוך שונים. זמן קצר אחרי הגיעו לשעלבים הוא החל לשתף פעולה עם הנדיב מר זאב וולפסון ז"ל, שדאג לממן פרויקטים שונים שהיו קרובים ללבו. הפרויקט המשותף הראשון היה הקמת חטיבת ביניים על יד הישיבה התיכונית, כולל בניית בנייני פנימייה חדשים ששימשו את החטיבה ואת הישיבה התיכונית.

שע"ל – שליחות עידוד לגולה

אבא ומר וולפסון ז"ל שיתפו שניהם פעולה גם בבניית תוכנית "שע"ל" – שליחות עידוד לגולה, שכשמה כן היא. על מה מדובר? יהודים רבים פזורים בכל קצווי תבל, חלקם חברים בקהילות מסודרות עם רבנים ומוסדות, אולם רובם לצערנו אינם מאוגדים בשום קהילה, או לחילופין הם חברים בקהילה שאין בה השפעה רוחנית מספקת. מצב עגום זה נגע ללבו של מר זאב וולפסון, אבל בניית תוכנית שתטפל במצב נפלה על כתפיו של אבא. מר וולפסון כדרכו דאג למימון בשנים הראשונות, ואבא עמל על הביצוע יחד עם מנהל התוכנית הרב משה ברלינר. לאחר מספר שנים הנהלת הישיבה החלה לממן את התוכנית בסיוע הגב' רודה מילר תח"י*. הרעיון היה להקים מכון שיכשיר אברכים ורבנים ליציאה לתפקידים רבניים וחינוכיים בקהילות נידחות, רחוקות ומנותקות. גם נשותיהם הודרכו ביסודיות, כדי שגם הן תוכלנה להשפיע מרחוק על הבנות והנשים המקומיות. במסגרת דחיפת התוכנית והרחבתה נבנו דירות בקרית החינוך שעלבים לאברכים שלמדו בה, ששימשו גם את אברכי הכולל. במשך הזמן נוצרו קשרים עם קהילות קיימות ומתפתחות בכל קצווי העולם, מרחבי אמריקה ועד אוסטרליה; עשרות משפחות רבנים יצאו לשליחותם הקדושה ופעלו בה רבות ונצורות ברבנות ובחינוך, ורבים מהם מהווים היום בסיס איתן לעולם הרבנות באמריקה כולה. את פירות הפעילות הברוכה הזו קשה לאמוד בעולם הזה, אולם אבא בוודאי רווה הרבה נחת רוח בעולם הבא מהתוצאות הברוכות של תוכנית זו.

השליחות בברית המועצות

בתקופת השלטון הקומוניסטי ברוסיה סגר מסך הברזל את שערי ברית המועצות כמעט לחלוטין, אין יוצא ואין בא. היהודים שנכלאו שם הוכרחו להישאר ב"גן העדן הסובייטי", והיהודים מבחוץ שרצו לעזור לא הורשו להיכנס. 'לשכת הקשר' (שעבדה ליד משרד ראש הממשלה בישראל) ובראשה מר אריה קרול חיפשה דרכים להושיט

* בעלה מר יוסף מילר הי"ד היה ידיד נפש של אבא, ומגדולי תומכי הישיבה לדורותיה. הוא נהרג בפיגוע פיצוץ מטוס פן-אם מעל העיר לוקרבי בסקוטלנד בחורף תשמ"ט. אבא נסע יחד עם הרב ישעיהו ליבור לטפל בכבודו האחרון, והם הביאו אותו לקבורה בארץ. רעייתו רודה תח"י יחד עם בנה אלן שיח' ממשיכים את מסורתו של יוסף מילר ז"ל בתמיכה בפעילות תורנית ברחבי העולם.

יד של עידוד וחיזוק ליהודים הנצורים בברית המועצות. הקב"ה שלח רוח ממרום, ופתאום התחילו צעירים רוסיים ללמוד עברית, לארגן שיעורי תנ"ך ומשניות, לחזק את יהדותם ואף לבקש אשרות יציאה לארץ ישראל. היו מספר אנשי מפתח שדחפו את כל המהלך הפלאי הזה קדימה, כמו הרב אליהו אסאס, זאב דשבסקי, יולי אדלשטיין (כיום יושב הראש הכנסת) ועוד רבים וטובים. נותר ברוסיה שריד לדור דעה והרב אברהם מלר זצ"ל שמו, בזמנו מתלמידיה הצעירים של ישיבת ראדין ומרואי פני הכהן הגדול ר' ישראל מאיר זצ"ל; על פי תיאוריו של אבא מתברר שבסוף ימיו הוא התחיל ללמד תורה בסתר לאנשים צעירים רבים, וממנו התפשטה תנועת התשובה ולימוד התורה של ה'סירובניקים', כפי שכונו אלו שבקשתם לאשרת יציאה נדחתה. וכפי שכתב אבא ז"ל על תופעה מיוחדת זו: "פך השמן לא מתרוקן, הנס חוזר בכל יום ובכל מקום, עם ישראל נצחי ופך השמן נצחי".

אל הכפור הגשמי והרוחני הזה נשלח אבא יחד עם ידידו הטוב הרב שלום גולד שליט"א בחנוכה תשמ"ג, כדי להפשיר את הקרח ולחמם את הנשמות. הם ביקרו במוסקבה, בריגה, בלנינגרד, הלכו מבית לבית ומסרו שיעורי תורה לעשרות מבקשי ה' אשר למדו תורה מתוך סכנה ממשית ובמסירות נפש. בחדר שבו מסרו את רוב שיעוריהם עמד שולחן שהותקנה בו מגירה סודית. יום אחד באמצע השיעור נשמעו דפיקות לא צפויות על הדלת. באותו רגע כל הספרים הורדו למגירה הסמויה, וספרים ברוסית תפסו את מקומם על השולחנות עד יעבור זעם, ממש כמו בסיפור הידוע על מקור הסביבונים - שהם שמשו להטעיית היוונים שבלשו אחר לומדי התורה. אבא חזר מרוסיה נפעם ממסירות הנפש של יהודים מבקשי ה'. הוא סיפר למשל על משפחה שהאב והאם לא ידעו עברית, ולא הייתה להם כל אפשרות ללמוד תורה והלכה, אולם "רצון יראיו יעשה" - הבת שלהם הצליחה לקלוט את יסודות לשון הקודש, וכשהגיע לידם אחר תלאות רבות ספר "קיצור שולחן ערוך" הייתה הבת קוראת ומסבירה להוריה הלכה אחר הלכה, מתחילת הספר ועד סופו... בהקשר זה כתב אבא בהתרגשות גדולה: "משמעות חדשה ניתנה לנבואה של הנביא מלאכי 'הנה אנוכי שולח לכם את אליה הנביא... והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם'. רש"י מבאר שם: 'אבות ע"י בנים', כלומר שהבנים ישיבו את לבבות האבות. שמעתי פעם מסבי הגרא"ז הלפרין זצוק"ל, שרש"י הקדוש פירש את הפירוש הזה ברוח הקודש"... בברית המועצות אבא חווה במו עיניו את התקיימות הנבואה הזו על פי פירוש נפלא זה.

הקמת הישיבה ברוסיה

כזכור, כמעט ביום בהיר אחד קרסה בריה"מ והתפוררה. עלה רעיון להקים מרכז חינוכי-תורני בברית המועצות לשעבר. שיתוף פעולה מיוחד נוצר בין אבא מטעם ישיבת שעלבים ופרופסור שמעון קווסטל נשיא ה-OU דאז. המימון לפרויקט הגיע מארה"ב, ואבא היה אחראי על ביצוע התוכנית. ימים כלילות פעלו אבא ופרופ'

קווסטל בתיכנון ובביצוע תוכנית מסובכת זו. אבא הרגיש חובה מיוחדת כמי שמכיר את השטח, כמי שמודע לביקוש העצום לתורה ברוסיה. מאותו יום פעל אבא ככל יכולתו למען אחיו המנותקים זה שבעים שנה ויותר מכל זיק של יהדות. המרכז התורני שהוקם אז בעיר חרקוב אשר באוקראינה נקרא ע"ש יוסף מילר הי"ד, שם החלו שליחיו של אבא, בהנחיה יום יומית שלו, להקים מחנות קיץ, מרכז לסטודנטים, ובית ספר תורני יסודי. לאחר מכן החלו בייסוד בית ספר תיכון. כאשר התוכנית גדלה אבא גייס את הרב שלמה אסרף כדי לנהל את הפעילות במקום. את הפירות של פעילות חרקוב אבא זכה לראות בדמות מאות יהודים שעלו ארצה והשתלבו בקהילות ובמוסדות חינוך ברחבי ישראל. אחד השליחים שם סיפר שכשהיו מבקשים ממרכזיית הטלפונים של חרקוב להעביר שיחת טלפון לארץ הייתה המרכזנית מערימה קשיים שונים, אולם אם המתקשר היה מדבר בשם הרב גלינסקי מיד השיחה הייתה עוברת, כה רבה הייתה מעורבותו והשפעתו בחרקוב; השם 'הרב גלינסקי' היה זה מעין קוד שהמרכזניות שם הכירו היטב...

ישיבה בדרום אמריקה

להפתעתנו גילינו יום אחד, בני המשפחה, שאבא פתח אפיק חדש - ברזיל. נוצר קשר עם יהודי מברזיל שהיה מבוגרי ישיבת שעלבים, שרצה ליזום הקמת ישיבה במקומו; עד אז יהודים מברזיל שרצו לתת חינוך תורני לילדיהם היו שולחים אותם למדינות אחרות. אבא כדרכו נרתם לעניין, והחל בפעילות אינטנסיבית להקמת ישיבה בברזיל. מספר נסיעות לברזיל ואינספור טלפונים הביאו את התוצאה המיוחלת: הישיבה הוקמה, ותיקרא בישראל "ישיבת אור ישראל", בראשה עמד היוזם והמייסד הרב רפאל שמעא. הישיבה קיימת עד היום, ומשפיעה רבות על הקהילות המקומיות. עוד כוכב זוהר בשמי היהדות נוסד בסיועו של אבא.

'שעלי תורה' ו'מכללת שעלבים לבנות'

הרב רחמים נסימי שליט"א, שהיה אז אברך בישיבת שעלבים, הגה רעיון של הקמת גרעינים תורניים ברחבי הארץ ע"י קבוצת אברכים תלמידי חכמים, שיתגוררו באותה עיר וישפיעו על סביבתם, עד שיווצרו סביבם קהילה ומוסדות תורניים, והתורה תרחיב את גבולה בעיר נוספת. הרעיון היה מצוין, אולם אם אין קמח - אין תורה. הרב נסימי בא עם הרעיון לאבא, ואבא התלהב והבטיח לסייע. ישיבת שעלבים הבטיחה לממן חלק חשוב של ההוצאות, והרב נסימי התחייב לכל השאר. זו הייתה עוד אחת מ'תוכניות הלוויין' של ישיבת שעלבים, ועל כן נקרא שמה "שעלי תורה".

העול הזה שנטלה על עצמה ישיבת שעלבים, ונפל ברובו על אבא ז"ל, לא היה מן הקלים; אבא נשא בעול גיוס הכספים של ישיבת שעלבים באורח קבע, וכעת נוסף

עוד פרויקט גדול. לא כולם בהנהלת הישיבה הסכימו עם היוזמות הללו, הם טענו שתפקידה של הישיבה להשקיע פנימה ולא החוצה; אולם שלא כדרכו, אבא התעקש ויצא לדרך. כיום ניתן לזקוף לזכותם של ישיבת שעלבים ו'שעלי תורה' עשרות גרעינים תורניים, מקצרים שבצפון ועד שדרות שבדרום, שאחראים להתחלה של מהפכה בערי הפריפריה בארץ. גם ישיבת ההסדר בשדרות, שהוקמה ע"י הרב דוד פנדל, הייתה אחד מהמוסדות שזכו בתחילת הדרך לתמיכה של הישיבה בהשתדלותו של אבא. כך הגשים אבא חלום נוסף של הרבצת תורה בערי השדה. כל בוגר ישיבת שעלבים יכול היה עתה אם רצונו בכך לבחור להרביץ תורה ויהדות ברחבי הארץ והעולם באחת התוכניות ששיבת שעלבים פעלה בה בעידודו ומרצו של אבא ז"ל. אחד מהפרויקטים האחרונים של אבא, לעת פרישתו לפנסיה, הייתה הקמת המוסד לבנות חו"ל בירושלים - מכללת שעלבים לבנות. הוא השקיע הרבה מכוחו ומזמנו בליווי התוכנית בראשית דרכה, עד שהיא התבססה והחלה לפעול בצורה מסודרת, והחלו להגיע אליה קבוצות קבוצות של בנות לשנת עלייה וחיזוק. רבות מהן ראו מאז בארץ ישראל את עתידן, ואכן הגשימו זאת. אבא הרגיש בתוכנית זו השלמה יפה ומשמחת של פעולותיו, סגירת מעגל בעקבות תוכנית הבנים שכבר עשתה היסטוריה.

דברי סיום

תקצר היריעה מלכתוב ולספר על ימי פעילות גדושים ועמוסים ביוזמה, חריצות, אמונה ושליחות של אדם אחד. לא הזכרנו את פעילותו בהנהלת 'מכון שלמה אומן' ובמערכת 'המעין', וביוזמות ופעילויות רבות נוספות. כפי שהקדמתי אין כאן ביוגרפיה מסכמת, אלא תיאור דרך חיים שהתבססה על רצון בלתי פוסק לעשות עוד ועוד למען כבוד התורה וכבוד שמים, תוך אהבת ישראל אמיתית. גם לא תיארתי כלל עד כמה קבלו פעולותיו עידוד ותמיכה לאורך כל הדרך מאמנו שתח', הרבנית סוניה, ועד כמה עודד ותמך בילדיו והתווה את דרכם. ועוד מועד לחזון. אבא הלך לבית עולמו בפתאומיות בכ"ה ניסן תשע"ג, וחיים לנו ולכל ישראל שבק. אם נזכה גם אנו, בני המשפחה, לדאוג כל אחד בחלקו לכבוד שמים, כבר השגנו משהו מן הדרך שהנחיל לנו אבא זצ"ל. **"וכל העמלים עם הציבור יהיו עמלים לשם שמים, שזכות אבותם מסייעתן, וצדקתן עומדת לעד"** (אבות ב, ב).

תהי נשמתו צרורה בצרור החיים.

דברי זיכרון לרב מעלה גלינסקי זצ"ל

הספד תפקידו לעורר לבכי, ואכן בכי רב אנו בוכים על רב מעלה ז"ל. שעות ספורות אחר פטירתו פִּשְׁרוּ לִי את בשורת האויב, ומיד נקראתי לספוד לו בהלוויה. שם הבעתי בהלם, בנהמת הלב, את הכאב ואת הצער הגדול. נתתי ביטוי לצערי האישי, לכאב הגדול שלי. זכינו, וזכיתי אני באופן אישי, שהרב מעלה פעל בניהולה הרוחני והארגוני של ישיבת שעלבים שנים רבות יד ביד עמי, ואני לא יכול לפרט כאן את כל הקשרים שהיו לי עמו; אחד הבנים בשבעה אמר לי: "אתה אחד מבני המשפחה"...

ר' מעלה היה פעיל כמחנך, כמנהל, וכמי שמביא את התלמידים מחו"ל לישיבה ודואג לקשרי הישיבה שם. קשה לתאר את ההיקפים הרבים של פעולותיו. תוך כדי העבודה הוא נסע לרוסיה בתקופה שמסך הברזל היה עדיין סגור, כאשר הנסיעה הייתה קשה ואף מסוכנת, כדי להפיץ שם תורה ויהדות וחיבת ארץ ישראל.

ברצוני להדגיש נקודה אחת באישיותו המיוחדת. קורות החיים של האדם הם עדיין לא האדם עצמו. קורות החיים והמפעלים שאדם פעל ועשה כל זה עדיין לא 'הוא'. מי היה הרב גלינסקי? הוא היה רב בן רב, למדן, מנהיג קהילה שהתחנך בישיבת ר' יעקב יוסף בניו יורק. הלמדנות הליטאית באה לו מאביו. מצד אמו הוא היה נכד לר' אפרים זלמן הלפרין, ומשם באה החסידות - חסידות טשורטקוב, ומשם בא הדחף לפעילות ציבורית בענייני קדושה. וכל זה נכנס לכפיפה אחת. את ה'כפיפה' האחת הזו אני רוצה להבין; 'איש על דגלו' כתוב בפרשה - וכאן מדובר על הרבה מאוד דגלים יחד! השילוב הזה היה הצד המקסים באישיותו של הרב גלינסקי. בעולם הכימיה יש תערובת ויש תרכובת. תערובת היא עירוב והצמדה של חומרים שכל אחד מהם נשאר מה שהוא היה, ובתרכובת החומרים מתחברים יחד והופכים לחומר אחר, המולקולות עצמן משתנות ונוצר חומר חדש. מה היה ר' מעלה? תערובת או תרכובת? כשאני רואה מול עיניי את ר' מעלה פועל, עושה, מדבר, מנהל - זוהי תרכובת, אישיות אחת; אבל כשהוא מדבר חסידות - זהו ליטוואק שמדבר חסידות, וכשהוא מדבר ציונות - זהו חסיד שמדבר ציונות, וכך בכל הדברים שעשה. אדם שהוא גם זה וגם זה וגם זה - והוא אחד, את המקורות הוא לא שינה - ובכל זאת יצר לעצמו אישיות מיוחדת. ומיוחדות כזאת תיתכן רק במי שהוא דובר אמת בלבבו. זכיתי להיות בחברתו שנים, בהזדמנויות שונות ובמצבים שונים, גם במצבים לא כל כך נעימים. היסוד שלו היה 'דובר אמת בלבבו'. ההצלחה וההשפעה שלו נבעו מזה. הוא היה גם זה וגם זה וגם זה - וגם אדם שלם מיוחד בפני עצמו. זה המיוחד שבו!

ברצוני להתייחס לדבר מרכזי נוסף, מידת הכרת הטוב. המכיר טובה נותן תמורה לטובה שהיא קיבל, וכך ראוי לעשות; אבל המידה היא **הכרת הטוב**, שיש להכיר את הטוב. הרב דסלר כותב: "הנותן ירגיש בלבבו אשר לא יחפוץ במתנות חנם, כי שאיפתו היא רק ליתן ולא למשוך אליו הדברים שהם חוץ ממנו. על כן כשיגיע אליו דבר מאת רעהו יבער בו הרצון לשלם עבורו, ואם לא יוכל לעשות זאת - לבו ירגיש בחובת התשלום". הכרת הטוב היא עצם ההכרה שקיבלתי, ומההכרה הזו נובעת הרגשת המחויבות, ומכך נגזרות ההתנהגויות המתאימות; אבל מתחילה דרוש שתהיה הכרה של הטוב שקיבלתי. בהערות של הרב קוק לסידור הוא כותב כך: "בתכלית הברכה יש עיקר להבליט ביתר כוח הכרת הטובה שהיא היסוד של האדם הרוחני והגשמי במוסריותו, על כן אורח מברך כדי שיברך לבעל הבית"... הכרת הטוב שבני הישיבה מרגישים כלפי הרב גלינסקי, ובוודאי הכרת הטוב שאני מרגיש, הם מעבר למה שאנו יכולים להשיב כתמורה לדברים האדירים שהרב מעלה היטיב עמנו, והוא עשה זאת בלב שלם. כולנו מלאים בהכרת הטוב לרב גלינסקי זצ"ל.

ונקודה אחת נוספת: "אין עושים נשמות לצדיקים, **דבריהם הם זיכרונם**". כשהקמנו את תוכנית "שעל" להכנת רבנים לתפקידי רבנות קהילה בחו"ל אמר לי הרב גלינסקי: "הם צריכים לדעת לדבר! יש להכין אותם שידעו מה לעשות, ובעיקר שידעו לדבר". והוא היה אומן הדיבור, הוא ידע איך מדברים. במליצה של אמת אומר: **דבריו של הרב גלינסקי הם זיכרונותיו** - איך לדבר, מה לדבר, בפני מי לדבר.

תהא נפשו של אהובי הרב מעלה זצ"ל צרורה בצרור החיים שלנו כאן, מוקירי ואוהביו והמכירים לו טובה, ובצרור החיים שלו שם בעולם הבא.

דבריהם הם זיכרונם - היינו מה שדברו והוכיחו לעם להיטיב אחריתם והרבו בעלי תשובה ומעשים טובים... כל אלו שנשפעו על ידו ועושים מצוות ומעשים טובים - מעשיהם מתייחסים אליו. וזה מה שכתב הנביא זכריה **יְנַתִּי לְךָ מְהֻלָּכִים בֵּין הָעֲמֻדִים הָאֵלֶּה**, שהצדיק גם אחר פטירתו לבית עולמו הוא בבחינת 'הולך', מכח המצוות הנעשות בעולם הזה בזכות השפעתו.

שו"ת דברי יציב יו"ד סי' רכו

'צדיק כתמר יפרח'

קשה מאוד להפנים את המציאות שהרב גלינסקי זצ"ל איננו איתנו. בשבילי - מהיום הראשון שהגעתי לשעלבים לפני 31 שנה, כשהרב קיבל אותנו בחוס רב עם לבו הרחב, ואחר כך כאשר פתח לפנינו את ביתו, ולאורך כל השנים האלו - הרב היה חלק אינטגרלי מ'ישיבת שעלבים', עד שקשה להפנים את המציאות של ישיבת שעלבים בלי הרב גלינסקי. אצל תלמידי חו"ל שלמדו בישיבה לאורך כל השנים התחושה היא שאיבדנו אבא - אבא אוהב, אבא דואג, אבא חושב, וגם אבא הגאה בהישגים של בניו. 'ושננתם לבניך' - אלו התלמידים. אבא ששמח בשמחות של הבנים, אבא הכואב את כאבם. אחד מהבוגרים אמר לי לפני כמה ימים, ששנים אחרי שעזב את הישיבה וחזר לחו"ל נולד לו ילד, והרב גלינסקי לא שכח אותו: 'אני לא גביר, ולא ממשפחה חשובה - תלמיד פשוט בישיבה הייתי, והנה אני מקבל מכתב בדואר, ואני פותח - "מזל טוב מזל טוב! שמעתי שנולד לכם ילד ראשון"...'.

לפני כמה חודשים בדינר של הישיבה זכינו להביע מקצת מהכרת הטוב שלנו לרב גלינסקי. הזכרתי שם בדבריי את המשפט המפורסם של הרב קוק זצ"ל (ח"ג עמ' שטו) "כל עמל האדם צריך להיות להרבות טוב בעולם, להכריע כל אחד לכף זכות וממילא נעשה היקום כולו יותר נעלה", ועד כמה הדברים מתאימים לרב גלינסקי:

- להרבות טוב בעולם בכל דרך אפשרית. הרב גלינסקי ידע לפעול עם כל המורכבויות. בכל דרך - זה אומר שבכל מצב יש לפעול בצורה שמתאימה לו. יש זמן שבו להרבות טוב הוא ע"י העברת שיעור בכיתה. שיעוריו בישיבה לבני חו"ל - כך הזכירו הבוגרים - היו אלו שנתנו לרבים מהם הבנה ראשונה במפרשים ובראשונים. ואחד הבוגרים הוסיף: 'אני זוכר את הפעם הראשונה שהרב הכריח אותנו שכל אחד ימסור דבר תורה בעברית. זה הוסיף לנו הרבה'.
- להרבות טוב בעולם ע"י השיחות - מי ששמע לא שכח. דברים היוצאים מן הלב שנכנסים אל הלב.
- בוגר שלמד לפני כעשרים שנה אמר לי לאחרונה: 'בשנה בישיבה למדתי הרבה דברים, גדלתי. אבל אני לא זוכר משהו ספציפי שמישהו אמר. הדבר היחיד הספציפי שאני זוכר זו השיחה של הרב גלינסקי: "אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה אז תבין יראת ה'". זה מה שאני זוכר!'
- להרבות טוב ע"י גיוס כספים, כדי שהישיבה תוכל להוסיף לעשות מה שהאמין בו, והוא האמין בחינוך של הישיבה.

- ♦ להרבות טוב בעולם - כשידיד הישיבה ג'ו מילר הי"ד, ידיד נפש של הרב גלינסקי, נהרג בפיגוע במטוס פן-אם בסקוטלנד, הוא יצא לשם להביא את ג'ו מילר חזרה ארצה, כידיד נפשו, כידיד הישיבה. אצל הרב גלינסקי זה הלך ביחד, לא היו תחומים שונים - עכשיו אני עוסק בגיוס כספים, עכשיו אני עוסק בידידות ובקשרים אישיים. הוא האמין שמי שתורם כסף לישיבה הוא חלק מהמשפחה, הוא בונה יחד עם הנהלת הישיבה את הישיבה, והיחס אליו צריך להיות יחס ידידותי ומשפחתי בלי לבדוק תמיד מה תרם וכמה.
- ♦ להרבות טוב בניהול הישיבה, לשים לב לפרטים הקטנים. כל דבר עשה הרב גלינסקי עם חמימות, עם כל הלב. השילוב היה פשוט נפלא. הרמ"א מסביר בתחילת שו"ע או"ח את הלשון 'פלא' אותה חז"ל קבעו בברכת 'אשר יצר', 'מפליא לעשות', על פלא החיבור בין הגוף לבין הנפש, בין דבר רוחני לדבר גשמי. אכן יש פלא בכך. אצל הרב גלינסקי הפלא הזה היה קיים יום יום, אפשר היה לראות את הפלא של החיבור בין עשייה לבין לב וחוס. רוב האנשים אינם מגיעים לפלא הזה. יש אנשים שיודעים לעשות דברים, לסיים משימות. יש אנשים שהם אנשי רוח, עם חוס, מתוקים מדבש, אבל עשייה - זה לא התחום שלהם. הרב גלינסקי, וזה הפלא, היה לו האפשרות לחבר בין שתי הקצוות הללו - של עשייה מרובה עם החוס והלב. בתוך העשייה שלו הייתה טמונה היכולת לשים לב לפרטים הקטנים. עד הימים האחרונים הייתי מקבל מדי פעם אימייל מהרב - 'האם שמעת על בוגר פלוני שעלה ארצה / נולד לו משהו / קיבל תואר' וכד'. הוא היה מבקש את כתובת האימייל, וכשקיבל את הכתובת שמח והודה, ומיד כתב ואיחל ובירך. ההנהגה שלו בנושא מזכירה לי את הסיפור על הרבי מלובביץ'. אנשים היו עומדים שעות לקבל דולרים אצל הרבי, והוא היה עומד ומחלק אחד אחד. יום אחד אישה מבוגרת אמרה לרבי, 'רבי, מאיפה הכוחות האלו לעמוד שעות שעות ולחלק?' והרב השיב לה: 'מי שסופר את היהלומים שלו לא מתעייף'. כך הייתה תחושה אצל הרב גלינסקי, עם כל בחור הוא היה מרגיש כמו שהוא סופר יהלומים, ובקשר שלו עם כל בחור הרגישו כולם שאלו הם היו היהלומים שלו.
- הענווה שלו הייתה חלק מהקסם של הקשר המיוחד שלו עם התלמידים. פעם הרב גלינסקי הגיע לאמריקה, ובאותו זמן היינו קבוצה של בוגרים שחשבנו על האפשרות להקים יישוב בארץ. הקמנו גרעין, זה היה שיגעון שלא יצא בסוף לפועל. שמענו שהרב גלינסקי מגיע, ואמרנו לו שאנו רוצים לעשות שבת לחברי הגרעין יחד איתו. מיד הוא אמר 'בשמחה', והגיע, וחזק אותנו בעניין העלייה לארץ, ונתן לנו עצות טובות וברכות מכל הלב. היו לו דברים אחרים לעשות, אבל הוא שמע על קבוצה של בוגרים שרוצה להיות איתו בשבת, והוא לא יכול היה לסרב!
- עוד דוגמא: הרב גלינסקי היה מגיע כל יום מירושלים, ובענוותו הסכים להיות שליח קבוע בכל פעם שמישהו רצה לשלוח משהו לאחד הבחורים בשעלבים - מכתב, מזוודה, חבילה וכד', והוא היה מחפש את הבחור ודואג שהוא יקבל את שלו. הוא היה גם מסיע אנשים באופן קבוע לישיבה וממנה. פעם אחת היה בחור שסיים

שנתיים בישיבה ועמד לנסוע בחזרה לאמריקה, וזה היה היום האחרון שלו בארץ, ופתאום הוא נזכר שהסבתא שלו אמרה לו שהוא חייב בזמן שהוא יהיה בארץ לבקר בקבר של הסבא שלה, שהיה אחד מצדיקי ירושלים. שנתיים הבחור היה בארץ ועדיין לא הגיע לקבר של הסבא רבא, והוא טס מחר בחזרה, מה יגיד לסבתא? אז הוא שאל את הרב גלינסקי אם הוא יכול להגיע יחד עם הרב לירושלים כשהרב חוזר, והרב גלינסקי אמר 'בוודאי, בוא עמי לירושלים'. בדרך נודע לרב הסיפור, והוא לא הוריד את הבחור בהר המנוחות - אלא שאל את הבחור היכן הקבר, הוא יקח אותו לשם. מתברר שלבחור אין מושג. הוא בחור אמריקאי, אולי חשב שאין בהר המנוחות יותר ממניין קברים... יוצאים מהאוטו, זה היה כזכור אחרי יום עבודה ארוך, ויש משפחה ויש בית ויש חברותא, והרב גלינסקי מחפש את הסבא של הסבתא של הבחור שעה שלמה, מנסה לברר פרטים, ובסוף אומר: 'כך זה לא הולך'. ואז הרב גלינסקי לוקח את הבחור אליו הביתה, לגבעת שאול. הרב גלינסקי מתקשר לאמריקה ומוצא מישו שיוכל לברר היכן הציון. מבררים, והרב מסיע את הבחור חזרה להר המנוחות והם מוצאים יחד את המקום. כך יכול היה הבחור לטוס חזרה לאמריקה בשקט, ואולי בזכות זה הסבתא אישרה לו לחזור אחר כך לארץ, והנה הוא כאן אתנו...

הזוהר בפרשת לך-לך אומר כך: 'ר' יצחק פתח ואמר, צדיק כתמר יפרח, מפני מה אקיש צדיק לתמר, מה תמר כיון דגזרין ליה לא סליק עד זמן סגיא, אף הכי צדיק, כיון דאתאביד מעלמא לא סליק אחר תחותיו עד זמן סגיא'. הרבה זמן יקח עד שיתמלא החלל הענק, החיסרון הגדול שנוצר עם פטירתו של הרב מעלה גלינסקי זצ"ל. אבד לנו רב, מחנך, מנהל ואבא. מה שנשאר לנו זה לנסות ללמד ממעשיו, להמשיך את דרכיו, להגשים את שאיפותיו בבנין עצמנו, בבנין הישיבה, בבנין עם ישראל וארץ ישראל. ובזכות זה הרב גלינסקי ממקומו בישיבה של מעלה יסתכל עלינו בישיבה של מטה ויקבל נחת מבניו ומתלמידיו. תנצב"ה.

במדרש דורש 'צדיק כתמר יפרח' וכו' על אהרן, יפרח - 'פרח מטה אהרן', שתולים בבית ה' - 'פתח אהל מועד תשבו שבעת ימים', עיי"ש, שכשנבחר אהרן נתדבק באלה שבעת ימי מילואים להיות שתול בבית ה', וזה היה הכנה על כל עבודות שלו לדורות. כן בסוכות, נעשין בני ישראל כבריה חדשה אחר יום הכיפורים ומיוחדים לעבודת הבורא, כמו כהן. לכן 'בסוכות תשבו שבעת ימים', הכנה בפרישה זו [מחוץ הבית] על כל השנה, ובלולב להיות דבוק בשורש, כתמר יפרח.

'שפת אמת' דברים, לסוכות (תרנ"ח)

הרב גרשום הרפנס זצ"ל

עם פטירתו של הרב גרשום הרפנס בערב פסח תשע"ג הסתלק לבית עולמו תלמיד חכם, ספרא רבה, ואחד מהעסקנים הדגולים והמסורים של הציבור החרדי בישראל.

הרב הרפנס נולד בי"ז באדר ראשון תרפ"ז בטרנסילבניה שברומניה (על גבול הונגריה). בצעירותו למד בישיבת דייש ובסאטמר. כבר בגיל צעיר היה אחד מהפעילים הבולטים של אגודת ישראל בטרנסילבניה. הוא נאלץ לברוח לעיר הבירה בודפשט (בתקופת השואה סופח חלק מטרנסילבניה להונגריה), שם הוא השתתף בפעולות הצלה שונות.

על פעילותו שם כתבה הרבנית אסתר פרבשטיין שת' בספרה המרתק והגדול "בסתר המדרגה" – היהדות האורתודוקסית בהונגריה נוכח השואה, שיצא לאור השנה. בין השאר כתבה שם (עמ' 253-254):

מבין אלו שראו את המציאות בעין פקוחה ניתן לזהות את בני הנעורים, שנטו להאמין במידע שהגיע מפולין ובקשו לנקוט צעדי הגנה, אף אם גרמו למתח במשפחתם. גרשום הרפנס, נער בן 17 מסאטמר שחי בבודפשט משנת תש"ג והתקשר לגרעין החדש של נוער אגו"י, התיידד עם קבוצת פליטים מפולין ושמע את סיפוריהם. כאשר כתב לבני משפחתו בסאטמר את מה שנודע לו על הנעשה בפולין, וביקש להכין מקום מסתור לכל מקרה שיבוא, השיבו לו כי "לא יתכן שבאמצע המאה העשרים, בלב אירופה, יקרה כדבר הזה". ההורים הורו לו לחזור הביתה, אך הוא התנצל ולא שב: "ההצטרפות אליכם כמוה כהתאבדות לדעת" כתב, "כל מה שהודעתי לכם בנוגע לעתיד אמת ונכון, ללא כל צל של ספק או הגזמה".

לאחר חודשים מספר נרצחו רוב בני משפחתו. אביו ר' יחזקאל, שניצל בסופו של דבר לאחר שסבל סבל רב במחנות ההשמדה אושביץ, גוזן, רידלטוי ואבנזה, כתב על תקופה זו את הספר המרגש 'בכף הקלע', שהרב הרפנס זכה להוציא אותו לאור בערוב ימיו של אביו (אביו נפטר בערב פסח תשמ"ו - בדיוק כ"ז שנים לפני פטירתו שלו). לאחר השואה פעל הרב הרפנס במוסדות התורה וההצלה של אגודת ישראל שהוקמו בגרוסוורדיין שבטרנסילבניה, קיבל את פניהם של ניצולי השואה שחזרו מהתופת, ודאג לתת להם עזרה ראשונה רוחנית, נפשית וכלכלית.

היכרותי וידידותי, אבל"א, עם הרב הרפנס, החלה בשנת תש"ז, כאשר הגיע להולנד עם רעייתו הטרייה אסתר תבל"א כמחנך ואחראי לקבוצה של שישים מילדי אגודת ישראל ברומניה, רובם יתומים גלמודים. הם היו חלק מתוך קבוצה של כ-500 ילדים, שהייתה מורכבת מחניכים של שמונה (!) תנועות נוער יהודיות שפעלו אז ברומניה: הנוער הציוני, השומר הצעיר, דרור איחוד, דרור הבונים, גורדוניה, ביתר, בני עקיבא ואגודת ישראל (ב"בישובינו", בטאון ישובי פועלי אגודת ישראל, גיליונות 21-23, התפרסמה בשנים תשנ"ט-תש"ס סידרת מאמרים מאת הרב הרפנס על התלאות של קבוצה זאת). לאחר שלוש שנים, בשנת תש"י, עלה ארצה עם קבוצתו ופעל להכניסם לישיבות ובתי ספר דתיים. מאז עלייתו ארצה היה פעיל, בנוסף לכל עיסוקיו החינוכיים והספרותיים, בתנועת פועלי אגודת ישראל, ואף נבחר כחבר הוועד הפועל שלה. במשך שנים רבות היה נציג פא"י בוועדה המרכזת של ההסתדרות הכללית, ובתפקיד זה פעל רבות למען זכויות הפועל החרדי, והיה כתובת לכל עובד שנזקק לעזרה. פעמיים יצא לחו"ל כשליח עלייה וחינוך מטעם הסוכנות היהודית, פא"י ו"עזרא", ודאג לחיזוק הפעילות החינוכית-תורנית בקהילות הגולה, להדרכת מדריכי נוער ולעידוד עליה.

שנים רבות עסק הרב הרפנס בחינוך והוראה, כמורה, כמנהל וכמדריך מורים, וגם בתחום זה עצמו עסק בפעילות ציבורית - תקופה ארוכה הוא שימש כסגן יו"ר הסתדרות המורים, ערך את כתב העת 'הד החינוך', וגם פעל במסגרת גופים ציבוריים אחרים.

הרב הרפנס העביר במשך עשרות שנים השכם בבוקר שיעור בדף היומי בבית הכנסת 'חסדא' של פא"י בבני ברק. לאחר פרישתו לגמלאות הקים בבית הכנסת הזה את הכולל לגמלאים 'קול יעקב' על שם ידידו ר' יעקב ברנר זצ"ל, ובמשך שנים רבות אף עמד בראשו והעביר בו שיעורים מידי יום.

על כל פעילויותיו החינוכיות, הספרותיות והציבוריות הוענק לו בשנת תש"ס התואר "יקיר העיר בני ברק", בטקס חגיגי בבנין העירייה.

גם כאשר סניפי פא"י ברחבי הארץ חדלו מלפעול, סניף פא"י בבני ברק, שהרב הרפנס עמד בראשו, המשיך בפעילותו. מדי שנה קיים הסניף אזכרות לכמה מגדולי ישראל, למשל בז' במרחשון ביום הזיכרון של הגר"מ שפירא מלובלין זצ"ל מייסד הדף היומי, וכן סעודות מצוה בט"ו בשבט ובחנוכה ועוד. במסגרת מפעל הקמחא דפסחא קיים הרב הרפנס במשך יותר מעשרים שנה סדר פסח מרכזי לנזקקים. גם

בליל הסדר האחרון התקיים הסדר כמתוכנן, אך עקב פטירתו בערב פסח נערך הסדר על ידי אחד מנכדיו.

נוסף לפעילויות החינוכיות והתורניות הספיק הרב הרפנס לחבר כמה ספרים חשובים, ביניהם: "עידן התלמוד" - תולדות חכמי התלמוד, "עידן הראשונים" - תולדותיהם של רבותינו הראשונים, "זמנים ומועדים" - ילקוט הלכות, מנהגים ורעיונות, ופירוש להגדה של פסח "גרש ירחים" (שהפך לרב-מכר והודפס כבר בלמעלה ממאה אלף עותקים!). אך מפעל חייו, עליו עמל שנים רבות, היה ההדרת כתבי הגאונים ומיונם וסיווגם לנושאים. בסופו של דבר חולקו תשובות הגאונים במהדורת "גרש ירחים" לשמונה חלקים שהודפסו בחמישה כרכים, ובהם נכלל גם 'סדר רב עמרם גאון'. הרב הרפנס פרסם אין-ספור מאמרים בכתבי עת שונים, ואף ערך והוציא לאור את מאמריו של הרב בנימין מיינץ ז"ל, ובהם ספרו 'מאיר באהבה' על מהר"ם שפירא מלובלין. בנוסף היה הרב הרפנס פעיל וחבר מערכת באגודת 'זכור', שעוסקת בתיעוד ופרסום עדויות של ניצולי שואה.

המשותף לכל פעילויותיו וכתביו של הרב הרפנס היה הרצון לחזק את החינוך התורני ואת יישוב הארץ, הכל בפנים מסבירות ותוך שיתוף פעולה עם כל הגורמים העשויים לסייע לערכים אלו. שמונים ושש שנותיו היו מלאות וגדושות, וזכויותיו הרבות שמורות לו לעולם הבא. הרב הרפנס זכה להותיר אחריו שישה ילדים ונכדים ונינים לרוב, ההולכים בדרכו וממשיכים את מורשתו. אין ספק כי מסירות נפשו למען כלל ישראל ולמען יתומי השואה תעמוד לזכותו, ובוודאי יהיה מליץ יושר על עם ישראל, כפי שלא שקט ונשא בעול צורכי הציבור כל ימיו. תנצב"ה.

...בעצם הרי אין 'כל נדרי' אלא נוסח רשמי יבש, שאין בו שום דבר הפונה אל הרגש; אולם חזני ישראל יודעי ערך התפילה השכילו להלבישו בניגון מלבב אשר סלסוליו בוקעים שחקים וקורעים לבבות, והפכוהו על ידי כך למקור השראה מרכזי של היום הקדוש.

הרב גרשום הרפנס זצ"ל, 'כל נדרי',
בשדה חמ"ד תשרי תשכ"ז

הרב מרדכי בר"ש עמנואל

קווים לדמותו של מורנו הרב יהושע ישעיה נויבירט זצ"ל

- א. ספר שמירת שבת כהלכתה
- ב. רב בית החולים שערי צדק
- ג. מניעת עיתונות פסולה
- ד. גבאי צדקה
- ה. גמ"ח הלוואות
- ו. קשריו עם רבני ההתיישבות
- ז. פורץ דרך בכשרות הבשר
- ח. הדרכה הלכתית לחיילים
- ט. מקוואות טהרה
- י. חיבתו לשמירת מצוות שמיטה ואכילת פירותיה
- יא. חיגור בשמיטה
- יב. פירות שביעית בישיבת 'קול תורה'
- יג. היתר הר"ש והרמב"ן בירקות בשמיטה
- יד. אפיית מצות שמורות וברכת 'על מחייתה'

א. ספר שמירת שבת כהלכתה

שם עולם קנה לו מו"ר הרב יהושע ישעיה נויבירט זצ"ל בספרו 'שמירת שבת כהלכתה' - הלכה למעשה לבית היהודי. הספר נפוץ ברבבות עותקים, ותורגם לתריסר שפות. המהדורה השלישית המורחבת יצאה לאור בשנת תש"ע, כאשר בניו שליט"א מסייעים ביד אביהם להשלים את המלאכה. פסקי רבו הגרש"ז אויערבך זצ"ל משוקעים ממש בכל עמוד ועמוד של הספר. כבר האריכו רבים בתיאור הספר הזה והמהפכה שגרם בעולם ההלכה בדורנו, ולא אאריך בזה כאן.

אביא בזה שני סיפורים קצרים המעידים על השפעת הספר בכל החוגים, ששמעתי בשעת ניחומי אבליים. סיפור אחד הוא על הסופרת הדגולה יוכבד סגל ע"ה, מחברת הסדרה הידועה "כה עשו חכמינו". גב' סגל שהתה בערוב ימיה בבית אבות. היא קבעה לעצמה חברותא יומית עם דיירת אחרת בספר שמירת שבת כהלכתה, ואת השאלות והתמיהות שעלו אצלן תוך כדי לימודן המשותף הם רשמו, וגב' סגל הייתה מתקשרת באופן תדיר לרב נויבירט והוא היה מיישב את תמיהותיה.

השני הוא על אלחנן שמואלי ז"ל, מהבנים הראשונים של קיבוץ שעלבים. אלחנן שירת שנים רבות בצבא, בתפקידו האחרון שימש כמפקד חטיבת שריון. הוא נהרג בשנת תשע"ב בהתרסקות מטוס קל אותו הטיס. אחיו שיבל"א, הרב יעקב שליט"א,

ר"מ בישיבת כפר חסידים שבצפון, סיפר שבעת שבת החתן שלו הבחין חותנו הגאון רבי אליהו מישקובסקי זצ"ל, ראש ישיבת 'כנסת חזקיהו' בכפר חסידים, שאלחנן [שהיה אז קצין צעיר בצבא] מוזג כוס של מים רותחים על קפה בשבת. הרב העיר לו שאסור לעשות כן בשבת, אך אלחנן לא ויתר: 'בשמירת שבת כהלכתה כתוב שמותר!' הרב השיב לו שכדאי להימנע כי רבים מחמירים בכך. כמוכן ש'תקריט' זו לא העיבה על השמחה, אדרבה, הרב מישקובסקי העריך את אלחנן על תשובתו המיידית. לגופו של עניין, אכן במהדורה הראשונה של 'שמירת שבת' מתיר הרב נויבירט למזוג מים חמים מכלי שלישי על קפה שחור או על שקית תה לא מבושלים, אך במהדורה האחרונה הוא אוסר זאת, אם כי בהערות שם הוא מביא שהגר"מ פיינשטיין באגרות משה ועוד פוסקים מתירים, כאמור במהדורה הראשונה.

ב. רב בית החולים שערי צדק

הרב יהושע נויבירט זצ"ל כיהן במשך שנים רבות כפוסק ההלכה של בית החולים 'שערי צדק', יחד עם רבי משה הלברשטם זצ"ל, דיין ומורה הוראה מפורסם בעדה החרדית בירושלים. אל הרב הלברשטם פנו בשאלות בעיקר בני העדה החרדית, ואילו הרב נויבירט זצ"ל היה מורה הוראה בשכונתו בית וגן, שהינה בעלת אופי אוכלוסייה שונה. פעם פנה אברך ירושלמי לרב הלברשטם בשאלה שהייתה קשורה לשהייה בשבת בבית החולים, והרב הלברשטם היפנה אותו לעמיתו הרב נויבירט. האברך היסס, הוא נהג לשאול רק רבנים מהעדה החרדית. אמר לו הרב הלברשטם בקול רם, כך שכל הנמצאים ב'בית ההוראה' שמעו: "הרב נויבירט יודע משנה ברורה הלכות שבת יותר טוב ממנה שאני ואתה יודעים 'אשרי יושבי ביתך'..." מסורת שמירת ההלכה בביה"ח שערי צדק קיימת עוד מימי היווסדו של בית החולים ע"י ד"ר ואלך, והאחריות עליה מונחת על כתפי הרב הפוסק של בית החולים. אמנם השאלות הקשות ביותר שהגיעו לרב נויבירט בתפקידו כאחראי על קיום ההלכה ב'שערי צדק' עסקו דווקא בתחומים הנוגעים לענייני 'אבן העזר', שאלות שהתחדשו בדורנו בעקבות ההתפתחות המדהימה של המדע בתחום ההפריה. כך בספר רפואה והלכה¹ נדפסה שאלה קשה: האם מותר לחתן שעובר טיפול כימותרפי העלול לגרום לעקרותו, להקפיא כמות מסוימת של זרמה כדי שיוכל להעמיד בעתיד צאצאים באמצעות הפריה מלאכותית? פרופ' אברהם אברהם נר"ץ מביא בספרו 'נשמת אברהם' שדעת הגרי"ש אלישיב זצ"ל היא שחייב 'פרו ורבו' חל רק על אדם נשוי, ולכן אין לבצע את הטיפול הזה בבחור רווק; ואילו לדעת הגרש"ז אין הבדל בין נשוי לרווק בעניין זה, אך גם אדם נשוי אינו מחויב מן התורה בהקפאת זרע לצורך פרייה ורבייה - הספק הוא רק אם הדבר אסור או מותר, אבל ודאי אין בכך מצוה. ומוסיף בעל 'נשמת אברהם' שבעל פה אמר לו

1 ירושלים תשס"ו, בעריכת הרב ד"ר מרדכי הלפרין, עמ' 46.

הגרש"ז אויערבך שאין לעשות דבר כזה, "כי לא כך השקפתה של תורה". הרופא הידוע הרב מרדכי הלפרין נ"י דן בהבנת פסק הגרש"ז, אם כוונתו שיש בכך איסור ממשי, או שהגרש"ז משאיר מקום לדיון נוסף ופסיקה בכל מקרה לגופו. הוא תמה כיצד ניתן לעמוד לפני החולה ולגזור עליו שלא יהיה לו זרע של קיימא, אף שמבחינה רפואית יש לכך פיתרון פשוט.

והנה שאלות אלו הופנו גם לגאון רבי יהושע נויבירט זצ"ל ע"י הנהלת בית החולים שערי צדק. במקרה ההוא לא היה מדובר בחתן, אלא בבחור שהגיע למחלקה האונקולוגית, והרופאים הציעו לו לפני הטיפול הכימותרפי, שעלול לפגוע ביכולת ההולדה שלו בעתיד, לנהוג כפי שתואר לעיל. הרב נויבירט אסר זאת, מפני שלדעת הרב אלישיב אין לכך שום היתר וגם לדעת הרב אוירבך 'לא כך השקפתה של תורה'; אך הנהלת בית החולים העמידה עצמה כנציגת החולה, ותבעה מהרב נויבירט שיאפשר את התהליך המקובל מאוד בעולם הרפואי². הגאון הרב אשר וייס שליט"א, שמשמש כיום כרב פוסק של בית חולים 'שערי צדק', אמר בניחוח אבליס אצל משפחת נויבירט שבחדר זה של הרב זצ"ל הוכרעו שאלות הוות גורל, והן הן הדברים.

ג. מניעת עיתונות פסולה

הרב נויבירט יצא במלחמת תנופה לביעור עיתונים חילונים מרחבי שכונת בית וגן. בקיוסקים ובחנויות היה מקובל לפני שנים למכור את העיתונים הללו בריש גלי. היו שראו בהמשך הפצתם זכות בסיסית של אזרחי השכונה המעוניינים בכך, אך לא כך הייתה דעת הרב זצ"ל. בסוף ספר 'שמירת שבת כהלכתה' [מהדורה קמא] מובא מכתבו של הגרש"ז לגבי הדפסת עיתונים בחול המועד, ושם הוא מתייחס לעיתונים חילונים "שהדפסתם באיסור בכל ימות השנה", וכמו שכתב במשנה ברורה הלכות שבת סי' שז ס"ק סא, ולכן כלפיהם כלל לא מתעוררת השאלה. לאור הוראת רבו הגרש"ז הגה הרב נויבירט רעיון מתחוכם כיצד להפסיק את התופעה. הוא ייסד ועד כשרות שכונתי בראשותו. הוא מינה משגיח מטעמו שיפקח על כשרות המוצרים שהינם של ארגוני כשרות שניתן לסמוך עליהם, אך התנאי הראשי והקודם לקבלת הכשרות מטעמו היה אי מכירת עיתונים חילונים במקום. פעולה זו נחלה הצלחה גדולה, ואט אט שופרה כשרות המוצרים וגם נעצרה מכירת העיתונים הנ"ל בכל הדוכנים והחנויות בכל רחבי השכונה. ועד הכשרות שלו ממשיך לפעול עד היום על פי אותם תנאים.

הרב פעל גם בתחום הצניעות, וביקש ממנהל הבנק בבית וגן שהפקידות יופיעו

2 [ושפוסקים רבים מתירים אותו, כמו הגר"ד פיינשטיין ('אסיא' נא-נב תשנ"ב עמ' 73), הגר"י אריאל (שו"ת באוהלה של תורה ח"א סי' סט), וכן פוסקים למעשה הגר"א וייס והגר"ש דייכובסקי ועוד. העורך.]

לעבודה בלבוש צנוע, המתאים לתושבי השכונה. המנהל התרשם שהבקשה צודקת, ויתכן שהוא גם הבין שאם התביעה תידחה הרב נויבירט ימליץ לציבור לעזוב את הבנק. כבר למחרת כל העובדות מילאו אחרי הוראת המנהל, והגיעו לעבודה בלבוש התואם לדת משה ויהודית ולמנהג תושבי השכונה.

ד. גבאי צדקה

שנים רבות היה הגרי"י נויברט גבאי צדקה. נזקקים ומקרים קשים היו מגיעים אליו כדי לקבל את המלצתו, שהייתה פותחת להם דלתות בשכונת בית וגן ומחוצה לה. הרב נויבירט דרש תמיד לקבל תחילה את המלצת הרב המקומי שמכיר אישית את המבקש, ורק אחר כך אם התרשם שאכן מגיע לנזקק צדקה היה כותב המלצה משלו. על סמך אישוריו של הרב נויבירט רבים תרמו את כספי הצדקה ומעשר כספים שלהם לאותם נצרכים. כמוכן שהאישור שלו נשא את שם הנצרך ופרטיו המזהים, והוא אף הוגבל לתקופה של כמה חודשים. בנוסף היו רבים ששלחו כספי צדקה לרב נויבירט ישירות כדי שיחלקם בעצמו כגבאי צדקה נאמן³. מספר מכתבי הצדקה שהיה הרב נויבירט מקבל עמד בממוצע על כמאה מכתבים ביום!

ה. גמ"ח הלוואות

נוסף לעסקי הצדקה ניהל הרב נויבירט גמ"ח הלוואות במשך שנים רבות לתועלת הציבור הרחב. הבנים שיחיו מספרים שסכום הלוואות שחילק הגמ"ח בעשרות שנות קיומו הגיע לכמיליארד [!] דולר! בעיני הציבור, סוד חוסנו של הגמ"ח היה בהקפדה הגדולה של הרב על תשלום הפירעון ביום שנקבע, כך שאם היה איחור - הופקדו כבר למחרת המחאות הביטחון של הערבים⁴. הדיוק והעמידה על הכללים גרמה לכך שהקרן לא התמוססה, כפי שקורה בגמ"חים רבים, אלא להיפך - האמון של הציבור בגמ"ח של הרב נויבירט גרם לכך שרבים תרמו לו מכספם, כך שיכלו להיעזר בו אלפי משפחות. אמנם הרב נויבירט התריע שגם בגמ"חים שמטרתם עזרה לנזקקים להלוואות, חובה יתירה היא להקפיד על איסורי ריבית. כאשר התמוטט גמ"ח ותיק ומפורסם בירושלים תלה זאת הרב נויבירט באיסור ריבית; בתקופת

3 בגמ' בשבת קיח, ב נאמר: אמר ר' יוסי יהא חלקי מגבאי צדקה ולא ממחלקי צדקה. ופירש רש"י: שהמחלקים עליהם לבדוק לפי הצריך לכל אחד ואחד, ולפעמים שקרובה דעתם לרחם על זה ולחלוק לו יותר מהצורך, שאומדים אותו בהרווחה ואומדין את חברו בצמצום. עכ"ל. אמנם כאשר הרב משמש רק כשליח של הנותנים, שסומכים עליו שיעביר את הכסף לתעודתו, דינו כגבאי צדקה, שאינו נכשל בחלוקה שאינה הוגנת בין העניים השונים.

4 הרב נויבירט יעץ לערבים על הלוואות שלקחו קרוביהם או מכריהם שיתכוננו מראש לאפשרות שיאלצו לשלם את ההלוואה אם לא תיפרע בזמנה, ושיחתמו על הערבות רק אם הם בטוחים שיש להם מהיכן לשלם [כך מסר ר' שלמה אברהם לאוי"ט].

האינפלציה החל הגמ"ח הלז להלוות בהצמדה, ומפורש בגמרא שהמלווה בריבית נכסיו מתמוטטים...

ו. קשריו עם רבני ההתיישבות

הרב נויבירט קיים קשר הדוק עם רבני ישובים חקלאים שומרי תורה. קשר הדוק במיוחד היה לרב נויבירט עם הישוב מעלה עמוס. ישוב חרדי זה, שנוסד לפני כשלושים שנה בקצה המזרחי של גוש עציון, במקום מבודד על גבול מדבר יהודה, סבל מקשיים רבים. בימי האינתיפאדה עזבו את הישוב תושבים רבים. גם המחלקה היהודית של השב"כ דאגה לתת למקום 'טיפול מיוחד', שהשאיר אצל כמה מתושבי הישוב צלקות לא נעימות. המצב לא היה פשוט, והרב נויבירט נחלץ לעזרת הישוב. הוא שלח את תלמידו הרב זאב חרל"פ שליט"א לכהן כרב הישוב, וזה ייצב את היישוב. הרב חרל"פ היה בקשר הדוק עם הרב בכל ענייני ההלכה וההנהגה שהתעוררו, עד שאפשר לומר שהמקום החזיק מעמד בכלל, וכישוב חרדי - כולל קיום מוצלח של תלמוד תורה ובי"ס בית יעקב איזוריים - בפרט, למרות כל הקשיים שנפלו בחלקו, הרבה בזכות תמיכתו והדרכתו של הרב נויבירט זצ"ל. גם לרבני הישובים מעלה לבונה, יצהר, חפץ חיים, שעלבים ועוד היה קשר הדוק עם הרב נויבירט. הרב נויבירט סבר שישוב חקלאי שומר מצוות צריך לבלוט לטובה ברמת ההקפדה שלו על מצוות התלויות בארץ, אחרת כביכול אין הצדקה להקמת הישוב! כך לדעתו חובה על הישובים להפריש תרומות ומעשרות מהיבול שגדל בשדותיהם בעצמם, ולא למכור פירות טבל, גם כאשר הקונה עומד בצורה כזו או אחרת תחת השגחה כשרותית. אמנם היו שטענו שהגרש"ז אויערבך זצ"ל קבע שבמקרה שיתכן שתיעשה הפרשה כפולה, גם במשק וגם במפעל הקונה למשל - אפשר לוותר על ההפרשה בשדה, כי מכירה כזו נחשבת למכירה לצורך⁵, ואין צורך שהמשק יפריש גם הוא. אמנם הרב נויבירט לא הסכים לכך, מסיבה עקרונית: כשם שבבית יהודי צריך להפריש תרו"מ מכל מה שנכנס לתוכו, כך ישוב יהודי צריך לעשר כל מה שגדל בשדותיו. במקביל לקשריו עם ההתיישבות החקלאית שומרת המצוות הרב נויבירט זצ"ל העריך מאוד את המתישבים בגוש קטיף שחסמו בגופם את אויבי ישראל, וכאב את עקירתם. קשה היה לו לקבל שהמהלך הזה של הממשלה נבע מסיבות ביטחוניות.

ז. פורץ דרך בכשרות הבשר

עד לפני כמה עשרות שנים כל הבשר שיובא מחו"ל הגיע קפוא, וההכשרה בוצעה בארץ אחרי שהופשר. בגלל חומרת הגאונים שהמלח מוציא את הדם מן הבשר רק

5 ראה מסכת דמאי פרק ה משנה ח.

תוך שלושה ימים, ואם עברו שלושה ימים מאז השחיטה מותר רק לצלות את הבשר, נמנעו המהדרים הכשרות מלצרוך בשר זה, למרות שכמה פוסקים מקילים שניתן למנות את שלושת הימים מהזמן שהבשר הופשר. לפני כשלושים שנה החלה מחלקת שח"ל (=שחיטת חו"ל) של הרבנות הראשית להקים מערכי ההכשרה במפעלי הבקר בחו"ל, שם המליחו את הבשר מיידית - יום אחר השחיטה. צריכת הבקר למהדרין סופקה ע"י השחיטה המקומית בארץ, אך נוצרו הפרשי מחיר עצומים בין בשר כשר שהגיע ביבוא בעיקר מדרום אמריקה, לבין בשר שנשחט בארץ. חסרון הכיס הזה הביא את הרב נויבירט לחפש דרך שגם הציבור המהדר בכשרות יוכל לצרוך בשר 'חלק' שנשחט ע"י צוותי הרבנות הראשית בדרום אמריקה. מלבד בעיית ההכשרה הנ"ל היו שערערו על רמתם המקצועית של חלק מצוותות השוחטים והמשגיחים שנשלחו לחו"ל. בערב פסח אחד ערך הרב נויבירט בירור אצל צוות השחיטה שבשר 'חלק' משחיטתו הגיע באותם ימים לחנויות הבשר של ירושלים, ולאחר שהרב זצ"ל השתכנע שמהלך השחיטה, המליחה וההשגחה התנהל למישרין הוא המליץ לציבור לרכוש לקראת חג הפסח את הבשר החלק משחיטה זו, ויאכלו ענווים וישבעו. בהמשך יצא הרב בעצמו למסעות מפרכים לדרום אמריקה כדי לפקח על שחיטת בקר ע"י צוות שעמד תחת השגחתו האישית.

גם במשחטות העופות הקים הרב קו שחיטה מיוחד שעמד תחת השגחתו; תחילה היו אלו רק העופות שיועדו לישיבת 'קול תורה' שהוא היה האחראי על הכשרות בה, ואחר כך התפתח קו השחיטה הזה וסיפק עופות כשרים למהדרין במחיר נמוך בהרבה מעופות בהשגחה של גופי כשרות מהודרת אחרים.

ח. הדרכה הלכתית לחיילים

הרב נויבירט פרסם כמה מאמרים ב'המעין' בעקבות מלחמות ישראל. אחר מלחמת ששת הימים הוא פרסם מאמר שעסק בבעיות של מתגייס דתי, ואחר מלחמת שלום הגליל כתב על בעיות שהתעוררו אצל חיילים תוך כדי לחימה בלבנון. במאמר תגובה למאמרו צוטטה תשובת הגרי"א הרצוג זצ"ל שנכתבה במלחמת השחרור ונדפסה בשו"ת שלו 'היכל יצחק', בה נאמר שיש לדרוש מן המפקדה לא לעשות פעולות של חילול שבת שניתן לדחות אותם לאחר השבת, אך אם למרות הבקשות המפקדה מוציאה את הפעולה לפעול בשבת אל לחייל הדתי לסרב פקודה, אלא עליו להצטרף לפעילות כדי ש"לא יתקלקל כל המאבק". הרב תמה על ההיתר הזה, ובטופס שלו הוא צייר סימן שאלה גדול בשולי הפסק של הרב הרצוג. למעשה בוודאי שיש לבדוק כל מקרה לגופו, כי מצד אחד לא תמיד החייל יכול לדעת את כל השיקולים על קביעת עיתויה של פעילות מלחמתית לזמן מסוים, אך מצד שני אין שום היגיון לשתף פעולה עם חילול שבת ללא כל צורך⁶.

6 יש להזכיר גם קונטרס מיוחד בענייני פיקוח נפש ורפואה בשבת שנתחבר על ידי הרב נויבירט זצ"ל כהדרכה לאחיות בבתי חולים.

ט. מקוואות טהרה

הרב נויבירט, בעקבות רבו הגרשז"א, נמנה על רבני 'המרכז לטהרת המשפחה' הבונה מקוואות בכל רחבי הארץ. בתוקף תפקידו הוא הוזמן לחנוכת מקוואות בישובים שונים ברחבי הארץ. לעיתים הצטרפה אליו הרבנית חוה תליט"א, ובכמה הזדמנויות היא סיפרה בהתרגשות על חנוכת המקוואות בישובים שומרי תורה בלב יש"ע שהיא השתתפה בהם, ועל הזכות הגדולה להרבות טהרה ברחבי ארץ ישראל. מלבד ההשתתפות בטקס חנוכת המקוה, הרב נויבירט הקפיד לערוך סיור מדוקדק במקוה כדי לוודא שהוא כשר למהדרין. את הפיקוח ההלכתי השוטף במקוואות ברחבי הארץ ביצע רב מפקח מטעם המרכז לטהרת המשפחה, שהוסמך לכך ע"י הגרשז"א אויערבך זצ"ל. הרב נויבירט היה מומחה לבדיקת מקוואות, כאשר כידוע החשש העיקרי הוא לקיומה של בעיית "זחילה", כלומר שמעטפת המקוה אינה אטומה כראוי ויש זליגה של מים החוצה, דבר שפוסל את המקוה לחלוטין. ב'התנגשות' הידועה בין איסור טבילה במים חמים בשבת, גזירת מרחצאות⁷, לבין חובת הטבילה בליל שבת לאחר צאת הכוכבים, נטה הרב נויבירט להחמיר באיסור טבילה בחמים בשבת, ולהורות על טבילה ביום שישי כמה דקות לפני כניסת השבת [בתוספת הקפדות מסוימות כדי למנוע תקלות]; אך גדולי הפוסקים בירושלים לא קיבלו את דעתו, והשאירו על תילה את הוראת הגאון בעל 'קרבן נתנאל'⁷ שלצורך מצוה מותר לטבול במים חמים בשבת, ושעל כך חז"ל לא גזרו⁸.

י. חיבתו לשמירת מצוות שמיטה ואכילת פירותיה

יחיד בדור היה מוהר"ר יהושע ישעיה נויבירט זצ"ל בחיבתו לקיום מצוות שביעית בקדושתה. הרב נויבירט נצמד לפסקי החזון איש בהלכות שביעית, ולא ראה כל מקום להחמיר במקום שהחזון איש הקל. הרב זצ"ל היה מעודד בכל יכולתו את חלוקת פירות השביעית במסגרת אוצר בי"ד, ושמח כאשר הציבור אכן השתמש בפירות שביעית - בהשפעתו הייתה בשכונת בית וגן הדרישה הגבוהה ביותר בירושלים לנטילת פירות אוצר בי"ד תוך השתתפות בהוצאות בית הדין. למרות שרבו הגרשז"א הורה שהשימוש ב'היתר המכירה' בשמיטה הוא בתחום האחריות של הרבנות הראשית - דעתו של הרב נויבירט הייתה נחושה נגד 'ההיתר': "הרי זה כלקחת מספריים וגזירת פרשת שמיטה מספר התורה!" - זו הייתה לשונו ממש. במקרה מסוים, כשאחד מחברי בית הדין רצה להקל בעניין אחד תוך צירוף הסברה שהחקלאי חתם על שטר "היתר מכירה" לחומרא - הרב נויבירט סירב לצרף את היתר המכירה כשיקול להקל. גם בשמיטת תשס"ח התנגד להיתר המכירה שכוונה "המשדורג". בשתי השמיטות האחרונות לחייו [תשס"א ו-תשס"ח] עמד הרב

7 בהערותיו על הרא"ש פרק במה מדליקין סי' כד ס"ק ק.

8 ועיין בשמירת שבת כהלכתה מהדורה תש"ע פרק יד הערה ד.

נויבירט בראש אוצר בית הדין לענבי יין, תוך שהוא סומך את ידיו שהטיפול בכרמים פוקח כהלכה על ידי מפקחים מטעם ועדת השמיטה של הרה"ר. המיץ והיין שייצר בית הדין חולקו בנקודות חלוקה בישובים רבים ברחבי הארץ. נוסף על ההקפדה על הלכות השמיטה דאג הרב שחלק ניכר מהתוצרת יחולק לנצרכים בחינם.

אחת ההכרעות העקרוניות שלו בנושא הייתה בשאלה הבאה: אחת הישיבות קלטה מספר משטחים של בקבוקי מיץ ענבים של אוצר בית דין, והוראת הרב נויבירט למנהל המטבח הייתה שאין הישיבה מתכוונת לזכות ביין שבמשטחים הללו, ושהוא נשאר בבעלות אוצר בית הדין עד השימוש בו, בין השאר כדי שלא יהיה צורך לבער את היין בפסח של שמינית. אמנם היו תלמידים בישיבה שסירבו לטעום ממיץ הענבים הזה משום שברמב"ם ובפוסקים רבים לא הוזכר כלל עניין אוצר בית דין, ולכן לאחר תקופה ארוכה נשארה כמות של ארגזים במחסני הישיבה שעמד לפוג התאריך האחרון שבהם הם ראויים לשתייה. מנהל המשק בישיבה רצה להחזיר את הארגזים האלו לאוצר בית הדין, אך המשווק של אוצר בית דין טען שלאחר תקופה ארוכה שכזו לא רשאית הישיבה להחזיר את הבקבוקים למחסני אוצר בית הדין. הרב נויבירט הכריע שהואיל והישיבה כלל לא קנתה את המיץ, אלא רק איחסנה אותו במחסניה, על כן על אוצר בית הדין לקבל את ארגזי מיץ הענבים, ואין הישיבה חייבת לשלם דבר עבור הוצאות בית הדין בייצור המיץ וההובלה אל הישיבה, ואפילו לא עבור ההובלה החוזרת כדי להוציא את הארגזים ממחסני הישיבה.

<p>רכיבים: מיץ ענבים טבעי לשמור בקרור אחרי הפתיחה</p> <p>LITRE 1 מפוסטר</p> <p>סימון תזונתי ל-1000 מ"ל 74 קלוריות</p>	<p>מיץ ענבים 100% טבעי</p> <p>מיוצר עבור אוצר בית דין בראשות הרה"ג ר' יהושע י. נויבירט שליט"א</p> <p>קדושת שביעית – לא למכירה</p>	<p>נשור לפסח</p> <p>לפרטים: 052-7619726</p> <p>מיוצר ע"י מספר יצרן 5202 את. מישור אדומים</p>
--	---	--

תווית על בקבוק מיץ ענבים מאוצר ביה"ד בראשות הרב נויבירט

יא. חגור בשמיטה

אבי מורי הר"ר שמואל לאוי"ט סיפר, שאת הקונטרס 'דיני שמיטת קרקעות' כתב הרב נויבירט בהיותו יחד עם משפחתו בנופש בקיבוץ שעלבים [כנראה בערב שנת שמיטה תשל"ג]. שנים רבות אחר כך, עובדי המטע במושב גמזו שבשפלה ויתיר בדרום הר חברון שאלו את בית הדין שבו היה הרב זצ"ל חבר, האם מותר להם לחגר את האפרסקים, ואת הגפנים מזן סולטנינה, כדי שהפירות יהיו גדולים יותר. פעולת החגירה היא חריצת חריץ בגזע העץ המעכבת את ירידת חומרי המזון שנמצאים בנוף הענף חזרה לשורשים, וכתוצאה מכך העץ מקדיש את עודפי המזון שנשארו אצלו להגדלת הפרי. הרב נויבירט ובית דינו הורו לחקלאים שלמרות שהדבר יגרום שהפירות יהיו קטנים אין לחגר בשמיטה. כתוצאה מכך קיבלו צרכני אוצר בית הדין, ביניהם תלמידי ישיבות 'קול תורה' ו'חכמת שלמה', פרי טעים, עסיסי, אך קטן יותר מאשר הפירות בשנה רגילה; אמנם במחסני שמיטה רבים 'עיקמו את האף' לנוכח המראה של הפרי השמיטתי הזה.

יב. פירות שביעית בישיבת 'קול תורה'

שאלה אחרת העלו תלמידי ישיבת קול תורה לפני הרב נויבירט לגבי אבוקדו מאוצר בית דין. בסוף הארוחה נשארים חלקי פרי צמודים לקליפה או לגלעין, ואחריה מגיעים פועלי ניקיון שאינם בני ברית ואוספים את כל הפסולת שנותרה על השולחן, כולל שיירי האבוקדו הקדושים בקדושת שביעית, ומשליכים הכל לסל. האם אין בכך "הפסד פירות שביעית"? הרב נויבירט סיפר שהיו תלמידים שאספו את השיירים לפח שמיטה נפרד, אך רבים התייחסו לשאריות האלו כאל פסולת שאין בה קדושת שביעית. הרב נויבירט הורה שיש לחזק את תודעת תלמידי הישיבה להקפדה בהלכות שביעית, ולכן קבע שיש להקפיד לזרוק את שיירי האבוקדו בפח נפרד.

יג. היתר הר"ש והרמב"ן בירקות בשמיטה

היו שדות תפוחי אדמה שנזרעו כשבועיים לפני שמיטה ונבטו לפני ראש השנה, ובהמשך החורף נאספו במסגרת אוצר בי"ד. הובאה לפני הרב נויבירט תלונה שהאחראים על אוצר בי"ד מוכנים עקרונית לחלק תפוחי אדמה לעמותות חסד, אך רק לאחר החזרת הוצאותיהם במלואן. בינתיים הם העבירו לעמותות חסד תפוחי אדמה שברובם היו מעופשים ורקובים. הרב נויבירט ניסה להתערב, אך כיון שהמצב לא השתנה, הורה שאין ליטול תפוחי אדמה משם. לקראת סיום העונה, החל אותו אוצר בי"ד לחלק משטחי תפוחי אדמה לעמותות חסד כשהם ארוזים, שטופים ובאיכות טובה. כאשר ראה הרב נויבירט שהתייחסות אוצר בי"ד למצוה השתנתה לטובה, אמר שישמח מאוד שגם ישיבתו "חכמת שלמה" תקבל מתפוחי אדמה אלו. על השאלה, האם אינו חושש לדעת הרמב"ם שאיסור ספיחין נוהג על פי שעת לקיטת

הירק, ולא על פי שעת הנביטה כדעת הר"ש והרמב"ן [וכפי שהכריע מרן החזון איש למעשה], השיב שאינו חושש לכך, ואין על התלמידים בישיבה להחמיר עד כדי כך... את היתרו של החזון איש של 'שינוי מחזור זרעים' קיבל הרב נויבירט כפשוטו. מהו היתר שינוי מחזור הזרעים? היה נהוג בזמנו בשנים רגילות לזרוע באותה שדה גידולי חיטה, קטניות ושחת לסירוגין, כדי שהאדמה לא תדלדל מאבות המזון שבתוכה (בעקבות הדישון המודרני פסק כמעט לגמרי הנוהג הזה). החזון איש התיר לזרוע לפני שמיטה באופן שנוגד את מחזור הזריעה הרגיל, ואז נחשבת השדה כשדה בור וניר שאין רגילים לזרעה, שעליה לא גזרו חז"ל את גזרת ספיחין, אך קדושת שביעית נוהגת בפירותיה. הרב נויבירט היה מן הבודדים שרצו ליישם את היתרו של החזון איש הלכה ולמעשה.

יד. אפיית מצות שמורות וברכת 'על מחייתה'

לרב נויבירט הייתה חבורה קבועה לאפיית מצות במפעלי האחים לודמיר - "מצות יהודה". על צרכני המצות של חבורתו נמנו עוד רבים. הרב נויבירט נהג לאכול 'שרויה' בפסח כמנהג בית אביו, למרות שבמשפחת אמו, צאצאי הרב במברגר מווירצבורג, לא נהגו לאכול 'שרויה'.

בברכת 'על המחיה' על עוגות או כופתאות העשויות מקמח מצה נהג הרב כפי שכתוב בספר 'כפתור ופרח' [פרק עשירין] שעל מזונות שגדלו בארץ מברכים 'על מחייתה' כמו בפירות הארץ 'על פירותיה'; היות והחיטה של מצה שמורה גדלה בארץ (בניגוד לרוב מוצרי הדגן בארץ המיוצרים מחיטת יבוא) סבר הרב נויבירט שמברכים 'על מחייתה' על מאפים [עוגות] ותבשילים [כופתאות] המיוצרים מקמח מצה שמורה. אמנם מצאתי שדעת האדר"ת זצ"ל שאין לשנות את הברכה, וגם על חטת ארץ ישראל מברכים 'על המחיה', כי בקמח טחון אין ניכר כל כך שבחה של ארץ ישראל. הגר"מ פיינשטיין טען שדברי 'כפתור ופרח' לא הובאו בפוסקים, ולכן אין לשנות את נוסח הברכה.

***

הובא כאן לקט הנהגות והלכות מאת הגאון רבי יהושע ישעיה נויבירט זצ"ל, שמציג רק מעט ממעשיו הרבים בהפצת תורה והלכה, בייסוד והחזקת מוסדות חינוך וישיבות מפוארות, ובגמילות חסדים לכלל ולפרט⁹. הכרת תודה מיוחדת יש לכותב השורות האלו על הקירוב של חיבה שזכה לו מאת הרב זצ"ל. אשרינו שזכינו שחי גדול זה בדורנו. תהי נשמתו צרורה בצרור החיים.

9 הרב זצ"ל נתן לאחד משואליו דוגמא לגמילות חסד: לדעתו קניית חלקת קבר בחיים זהו חסד לילדים, כדי שברגע המר לא יצטרכו להתעסק בענייני החברא קדישא, ולהחליט החלטות היכן לקבור אם בהר הזיתים או בהר המנוחות למשל [לדעתו אין הבדל ביניהם], וכן יחסך מהילדים ויכוח כספי במקרה שחלק מהם ירצו לקנות חלקת קבר במקום מיוחד.

הרב יהושע ישעיה נויבירט זצ"ל - דברים שאמר והנהגות שנהג

בחודש תמוז הלך לעולמו מורי ורבי הרב יהושע ישעיה נויבירט, זכר צדיק לברכה. במשך עשרים ושלוש שנים (תשמ"ג-תשס"ה) זכיתי לשבת לימינו בשיעור גמרא והלכה שהוא לימד שלוש פעמים בשבוע בבית כנסת צנוע, במרתף הבית ברחוב ברויאר 7 בשכונתו - שכונת בית וגן בירושלים. בשיעור השתתפו כמניין וקצת יותר לומדים. ישבנו ליד שורת שולחנות עץ פשוטים, כשהרב יושב בראש. עבודת ה' שלו הייתה פשוטה וצנועה. הוא היה לבוש בפשטות וחי בדירה פשוטה (לא היו בה ספה או כורסה; במקרים שונים הוא נהג לומר בשיעורו השבועי "נניח שאני יושב בכורסה שאין לי"... ואכן ה'סלון' שלו כלל רק שולחן עץ, כסאות פשוטים וארון ספרים). ממבט ראשון זה לא התאים לגדולתו העצומה בתורה ובהלכה, למעשיו הגדולים בהנחלת ההלכה, במעשי החסד הנרחבים שלו, ועוד, אך זו הייתה דרכו.

בין שאר הנהגותיו הוא ביקש להסיר את לוח הזכוכית שנקבע מול שליח הציבור ב'עמוד' שבבית הכנסת, כנראה בגלל שבבואתו של שליח הציבור נשתקפה בו והרי אסור להתפלל מול מראה. הוא הורה שבעל הקריאה יגיע לבימה לפני שמגיע לשם ספר התורה, לכבודו של ספר התורה. קרה ששני יהודים התווכחו ביניהם מי יעבור לפני התיבה, ולשניהם היה חיוב באותה דרגה. הרב, שהיה נוכח במקום, מיהר לסיים את המחלוקת, הטיל מטבע ביניהם, והזוכה עבר לפני התיבה. ב'ליל הבדולח' בשנת תרצ"ח בו נשרפו מאות בתי כנסת בגרמניה בידי הרשעים נשרפו גם הרבה ספרי תורה, וגם הרבה זוגות תפילין שבעליהם הניחו אותם בתאיהם בבית הכנסת. הרב העיד על עצמו שמאז הוא לוקח עמו לכל מקום את התפילין שלו, ולא משאירם בבית כנסת.

בנושא טבילת כלים הרב הקל שכאשר קונים מכשיר חשמל המיועד להכנת מאכלים שיוצר ע"י מי שאינו יהודי, אפשר להיפטר מחובת הטבילה אם טכנאי יפרק חלקים ממנו וירכיבם מחדש, כך שבסופו של דבר הכלי 'יוצר' בידי יהודי; אמנם הרב הציע גם אפשרות לטבול את המכשיר כולו במקווה, לנער מהמים שהצטברו בו ולייבשו היטב בשמש לפחות יממה אחת, והמכשיר לא ייזק, והעיד על עצמו שכך הוא נוהג (אמנם יתכן שזה תלוי בסוגי המכשירים השונים). הוא העיר לנו שאם יש ליהודי 100 דולר 'מיותרים' לפני חג הסוכות, שיקנה בהם שמלה חדשה או תכשיט לאשתו, ויסתפק באתרוג כשר ויקר פחות. כשמישהו, במהלך השיעור,

שאל את הרב שאלה של הלכה למעשה, ברוב המקרים הרב לא הסכים להשיב לו לאוזני כל המשתתפים, אלא ביקש מהשואל לפנות אליו לאחר השיעור. כשנשאל הרב על מנהגים שנוהגים היהודים נאמני התורה זה כמה דורות, שלכאורה סותרים את הכתוב בספרי ההלכה, הרבה פעמים פתח את תשובתו באומרו שלא יתכן ללמד קטגוריה על כל עם ישראל שנהגו ונוהגים כך. היו מנהגים שלא מצא להם מקור ברור, והוא העיד על עצמו שהוא נוהג אותם "כי ה'בִּוְּבָה" (סבתא) שלי נהגה כך..."

הרב העדיף תמיד שלא לצטט דברים בעל־פה; כשרצה ללמד הלכה שלף את כרד ה'משנה ברורה' המתאים כדי לקרוא מתוכו. וזאת, למרות שה'משנה ברורה' ושאר נושאי הכלים שכנו בראשו כאילו צילם כל עמוד. לא פעם, תוך כדי לימוד הגמרא, בלי שְׁהִיָּה לפניו ספר פתוח, אמר: "תסתכלו ב'אורח חיים' סימן פלוני ושם ב'שער הציון' בעמוד השמאלי בסוף השורה הרביעית כתוב"... או: "בסימן פלוני ב'משנה ברורה' בסימן קטן פלוני בשורה הרחבה הראשונה"... - ותמיד דייק.

הרב קיים באופן מושלם "עשות משפט" בהוראת ההלכה, "אהבת חסד" בהחזקת גמ"ח מסודר ונדיב ובהשכנת שלום בין אדם לחברו ובין איש לאשתו, ו"הצנע לכת עם אלוך" בכל דרכיו. בדרכו שלו הוא תרם רבות לעוד ערך חשוב בימינו: **אחדות העם** - הרב סרב לחתום על שום כרזה שהיה בה ריח של פלגנות או פוליטיקה, ובמקביל סרב בתוקף לחתום על בקשות צדקה למיניהן, אלא אם הוא הכיר אישית את המקרה. לא פעם אמר לנו שאין לזלזל בשום אדם, לכל אחד הזכויות שלו. הוא הביא לכך דוגמא: אם רואים ברחוב חייל (אף שאינו נראה שומר מצוות) - יתכן שהוא הציל נפש או נפשות בישראל, ואולי זכויותיו רבות משלנו. מורגל היה בפיו לומר (בעיקר בחודש אלול): "כדי לעזור לשני, צריך לראות את העולם במשקפיים שלו". הוא ענה לשאלות של אנשים ושל רבנים מכל שכבות הציבור, גם מחו"ל, בכל שעות היממה (פעם העיר שבני חו"ל שוכחים להתחשב בהבדלי השעות גם כשמדובר בשאלות כלל לא דחופות...). ואכן בהלווייתו נראו, בנוסף לציבור החרדי שבתוכו הוא חי, גם רבני ישובים ורבנים צבאיים, תלמידי ישיבות הסדר וגם סתם 'עמך'. אלו מעט זיכרונות אישיים על אדם גדול בענקים שחי בתוכנו עד לפני חודשים ספורים. המילים שמאפיינות את דמותו הן אלה שהירבה לצטט: "תמים תהיה עם ה' אלוך". תהי נשמתו צרורה בצרור החיים.

נעים לי להכיר ולהוקיר בזה רחמימא דנפשאי, צנא מלא ספרי, הרב הגאון וכו' מוה"ר יהושע נויבירט שליט"א, אשר הנני יודעו ומכירו מזמן כאשר היה עדיין תלמיד מצוין בישיבת 'קול תורה' פה עיר"ק ירושלם ת"ו, עד עתה שעלה ונתעלה וגם מכהן בה כמגיד שיעור. יודע אני ש'יגע ושנה הרבה בשקידה עצומה, ומצא כדי מידתו, והוא בקי טובא בגמ' ובפוסקים... וכל אוהבי התורה ולומדיה ישמחו מאוד להופעת ספרו הנחמד, יחזיקו לו טובה ויברכוהו על כל הטוב אשר עשה לזכות את הרבים בספר חשוב זה.... מתוך הסכמת הרש"ז אורבך זצ"ל מתשרי תשכ"ד למהדורה הראשונה של ספר שש"כ

עלייתו של הרב יהושע נויבירט זצ"ל לארץ ישראל באוניית מעפילים

במהדורה האחרונה, המחודשת, של הספר "שמירת שבת כהלכתה" מאת מו"ר הרב יהושע ישעיה נויבירט זצ"ל, במאמר ההקדמה "טוב להודות לה", מסופר על ההצלה הנפלאה והפלאית של משפחתם, משפחת הרב אהרן נויבירט זצ"ל, בתקופת השואה, כאשר הם התחבאו בדירת מסתור באמסטרדם בתנאים קשים, אך שרדו ולא נתגלו.

בהמשך כתוב שם (עמ' 38-39) שהרב נויבירט זצ"ל עלה אחרי המלחמה לארץ ישראל באוניית מעפילים. הוא עשה את דרכו מהולנד לצרפת באביב שנת תש"ו בתוך קבוצה של צעירים דתיים, ובנסיעתם הם עברו את הגבולות באופן לא לגאלי כשהם לבושים במדים של חיילים אמריקנים. בהגיעם למרסיי הם נאלצו, לצערם הרב, לעלות על אוניית המעפילים בשבת. הדבר ציער את הרב נויבירט במיוחד, מפני שבכל שנות המלחמה הוא ובני משפחתו הצליחו לשמור שבת עד כמה שזה היה אפשרי, וכאן כשהגיעה החירות, בעלייה לארץ ישראל, עליו לחלל את השבת. הוא חשב שהמארגנים יכלו לאפשר לנוסעים הדתיים להביא את חפציהם לנמל ולעלות על האונייה אחרי צאת השבת. בכל זאת הרב נויבירט הצעיר החליט שבמצב הנתון מותר לעלות לאונייה בשבת, משום שאם לא יעלה הוא יישאר במרסיי בלי אשרת כניסה לצרפת, בלי מזון ובלי מקום שהוא יכול ללכת אליו, ובזמנים האלו היה בכך צד של סכנה. בכל אופן, בעקבות האירוע הזה הרב קיבל על עצמו 'לעשות משהו עבור השבת', וכך לאחר שנים עלה בלבו הרעיון לכתוב את הספר 'שמירת השבת כהלכתה', והשאר היסטוריה.

בארכיון הציוני המרכזי, בגנזך המדינה ובארכיונים נוספים, גנוז חומר תיעודי רב על אוניות המעפילים ועל "עליה ב'" - העלייה הבלתי חוקית, שהביאה לארץ רבבות עולים בתקופת המנדט הבריטי. על אוניית המעפילים בה נסע הרב נויבירט כתוב שהיא הפליגה מנמל על יד מרסיי ביום ראשון, 23 ביוני 1946 (כ"ד בסיוון תש"ו) עם 999 נוסעים, גברים, נשים, זקנים וילדים מארצות רבות, והנוסעים הועלו על האונייה ביום שלפני ההפלגה, דהיינו בשבת. להפלגה זו הצטרף העיתונאי היהודי-אמריקני הנודע איזידור פיינשטיין-סטון (I. F. Stone), שאף פרסם על הפלגתה ספר באנגלית בשם "בדרך המחתרת לפלסטינה"¹. גם הוא כתב בספרו שבין המעפילים הדתיים התעוררה השאלה האם מותר לעלות לאונייה בשבת, ושרובם הגדול עלו.

1 UNDERGROUND TO PALESTINE; קטעים מספרו יובאו בנספח למאמר.

נראה שהייתה סיבה שאונייה זו, וגם אוניות מעפילים אחרות, הפליגו דווקא ביום ראשון. כדי להביא את המעפילים לאונייה וכדי לאפשר את הפלגתה היה צורך לבצע שרשרת ארוכה של פעולות סודיות ובלתי־חוקיות. יום ראשון היה היום המתאים ביותר לפעולות אלו, כי מרבית הפקידים של רשויות הנמל היו אז בחופשה. בסדרת המאמרים של פרופ' מאיר שורץ הי"ו על הפלגת אניית המעפילים המפורסמת "אקסודוס" – יציאת אירופה תש"ז² מסופר שאוניות מלחמה של הצי המלכותי הבריטי היו אורבות לאוניות המעפילים סמוך לחופי צרפת, ויתכן שגם הפעילות של האוניות האלו הייתה מצומצמת בימי ראשון יחסית לימים אחרים.³ מעניין לציין שכבר היה "תקדים" לכך שעברו על איסור דרבנן לצורך העלייה לארץ ישראל. בדרשותיו מחדש החתם סופר⁴ שנעמי התירה לעצמה את האיסור דרבנן של הליכה ביו"ט מחוץ לתחום כדי לשוב אל ארץ יהודה, כמו שאמרו חז"ל שמשום ישוב ארץ ישראל מותר להעלות בערכאות ולכתוב אונו בשבת ע"י גוי, וכך נפסק להלכה.⁵ החתם סופר מסתמך על המדרש האומר שנעמי ורות הגיעו לבית לחם ממואב בט"ז בניסן ביום קצירת העומר, והן הלכו ביום טוב יותר מתחום שבת כדי להזדרז להגיע למחוז חפצם בארץ ישראל ולהלכה הותרה רק אמירה לגוי לצורך רכישת קרקע בארץ ישראל, ולא איסורים אחרים.

בהמשך הרב נויבירט זצ"ל מספר: 'נסענו באוניית דייגים טורקית בתנאים קשים. מהחום וממעט האוכל אנשים חלשים וחולים נפטרו, והיה צריך להוריד את גופותיהם לים כדי למנוע התפשטות מחלות. הגענו לחוף הארץ, ונתפסנו מיד על ידי

2 פורסמה בכתב העת "בישובינו", ביטאון ישובי פועלי אגודת ישראל, שזכיתי לערוך בשנים תשנ"ד-תשס"ה (גל' 12, ניסן תשנ"ה, עמ' יח).

3 הגב' רינה אופנבך, מנהלת "בנתיבי ההעפלה" – מאגר מידע לאומי לתולדות ההעפלה ע"ש אלוף מרדכי (מוקה) לימון במחנה המעפילים בעתלית, מסרה לי חומר רב על אוניות המעפילים. וכך היא כתבה לי בנושא זה: "הרב יהושע נויבירט עלה ארצה באוניה ששמה היה "ביריה". היא הגיעה לחיפה ביום 2.7.1946 – ג' תמוז תש"ו... אנחנו כמובן לא יודעים מה הייתה הסיבה שהעלאת המעפילים במקרה זה בוצעה דווקא בשבת, אך מהיכרות עם תנאי התקופה, ובהתחשב בכך שכל הפעולות שנעשו בנושא זה היו בלתי חוקיות – יש להניח כי השבת הייתה אחד הימים היותר נוחים לבצע פעולות אלה בגלל הריפיון שבביקורת, כלומר ניצול העובדה שהרשויות הצרפתיות נמצאות בשבת ובראשון בחופשה. שעת הכושר הייתה נקבעת על פי אילוצים רבים מאוד, רבים יותר ממה שאנו יכולים לתאר לעצמנו. היה צריך להפעיל כאן מערך מאוד מורכב של העברת מאות מעפילים ממחנות שונים למקום מסוים בו תעגון אוניה בלתי חוקית, עם צוות מורכב מאנשים שנמצאים באופן בלתי חוקי במדינה, עם מזון ציוד ופחם או דלק שנקנה והועבר בדרך כלל באופן בלתי חוקי, בכסף 'שחור', ולקבוע מפגש ימי עם אונייה אחרת שתגיע ממקום אחר עם צוות אחר... אם זה היה יוצא בשבת – היו עושים את זה גם בשבת. מעדויות רבות מסתבר שגם הדתיים הסכימו לכך ועלו על האונייה".

4 דרשות חת"ס ח"ב על מגילת רות ד"ה ותלכנה (דף רצ"ב, ב).

5 גיטין ח, ב; מד, א; שולחן ערוך או"ח סי' שו סעיף יא.

האנגלים. ברוך ה' שנותרתי בחיים אחרי הנסיעה הזאת, שגם מזון כמעט לא היה לנו מלבד מעט לחם וריבה. בהגיענו ארצה הובילו אותנו האנגלים הישר למחנה עתלית, שם שהיתי עד אחרי ט' באב'...

רצוף בזה צילום של עמוד מרשימת הנוסעים שהגיעו ארצה בג' תמוז תש"ו (2/7/46) באוניית המעפילים "בירה". העולה מס' 591 באוניה זו הוא יהושע ישעיה נויירט.

הסוכנות היהודית לא"י - מחלקת העליה						
לשכת העליה חיפה						
רשימת עליה שבאו לא"י						
מספילים						
החברים						
החברים / המנהל / המנהל						
2.7.46						
מס' סדרי	המסמך	השם	גיל	סוג	מס' הקרינת בא"י וכתובת	הערות
570	מנדל	מיכאל	28	פולניה	אלכסנדרוביץ לייב, ת"א-28, חיפה.	
571	מנדלכאום	הינדיר	23	פולניה	מנדלכאום זכריה, ת"א-המלך בורב' 83.	
572	מנדלכאום	רחל	21	פולניה	"	
573	מנדלכאום	זלפה	29	פולניה	גר נשטיין סימה, ת"א-בנה שלום רח' אליעזר 6.	
574	מנדלזון	אלהנן	38	פולניה	יגור מנדלזון, חדרה.	
575	מנלה	דניאל	21	פולניה	שפיגנאה פוזננסקי ? (רפה-גן).	
576	מנלה	סנדר	22	פולניה	לפ"ח חפץ-חיים, גדרה.	
577	מנקוס	נתן	23	פולניה	איון.	
578	מרבוליס	רבקה	28	פולניה	הנרין רוזנבאום, ת"א-אחרונות 29.	
579	מרוק	שמעון וול	23	פולניה	הנדה אבא, קרית חיים "ת"א מס' 36.	
580	מרטינובסקי	אדולף	19	צרפת	מ. בורוכוב-כפר-סבא.	
581	מרטינובסקי	לאון	19	צרפת	"	
582	מרסור	שמחה	16	פולניה	יהודה קרוז, ת"א-ארלוורוב 24.	
583	מרטלשטיין	אליעזר	22	צ'כיה	משש לקס, ת"א (טירת-בני).	
584	מרקוביץ	אליעזר	21	צ'כיה	נחיה. (ת"א, נציבות-בית"ר).	
585	מרקוביץ	קלרה	17	צ'כיה	"	
586	מרי	פמי	15	פולניה	"	
587	מרוזי	לייב	24	פולניה	אהרן שמואל, גבעת רס"מ ת"א.	
588	מרוזי	הבס	18	פולניה	מ. בורוכוב-כפר-סבא.	
589	מריברג	בטינה	22	גרמניה	פיליפ זיגמונד, הרצליה.	
590	מריברג	לירה	20	גרמניה	זיגמונד, ת"א-ר"ח תפועל 20.	
591	מריברג	יהושע ישיה	26	הולנד	נורד אירס, ירושלים "ת"א מלכי 7. (בני-ברק, במברגר שמעון, בית פלדמן.	
592	מריברג	מאיר	22	צ'כיה	מחנה-תקוה.	
593	מריברג	ישיהו	22	פולניה	כפר-יהושע. (יהודה נויפלד, ת"א לורד ביירון 19).	
594	מריברג	חיים	21	פולניה	נבגה.	
595	מריברג	פנחס	21	פולניה	נחמן לאופולד, ת"א, רח' מרכז מסחרים 30 (עין-הים).	
596	מריברג	חיה	19	פולניה	אלונים.	
597	מריברג	מאיר	23	צ'כיה	נס-צירנה.	
598	מריברג	משה	38	פולניה	לוישיץ יוסף-חיים, עין התכלה נתניה.	
599	מריברג	אברהם	19	פולניה	רפ"ח-גן. (ת"א, נציבות-בית"ר).	
600	מריברג	מרים	17	פולניה	בקיחות.	
601	מריברג	משה	31	פולניה	אפוקים.	
602	מריברג	גיאורג	23	גרמניה	מ. בורוכוב-כפר-סבא.	
603	מריברג	מנ-ציון	34	פולניה	"	
604	מריברג	אברהם	17	צרפת	סולויק קלמן, כפר-סבא, מ. בורוכוב.	
605	מריברג	לייב	27	ליטא	נחיה. (ת"א, נציבות-בית"ר).	
606	מריברג	רוזה	29	פולניה	רפ"ח-גן, לוי - בית-סלח.	
607	מריברג	רובין	20	פולניה	ת"א, נציבות-בית"ר).	
608	מריברג	פרץ	22	אוסטריה	חפץ-בנה.	
609	מריברג	שולם	27	פולניה	מרטלשטיין אריה, נתניה.	
610	מריברג	יהודה	32	פולניה	מטודנה דוד, חיפה בנולי 5.	
611	מריברג	רוזה	21	פולניה	אלונים.	
612	מריברג	אנה	22	הולנד	"	
613	מריברג	ישראל	26	פולניה	כפר-סבא.	
614	מריברג	רחל	22	"	"	
615	מריברג	יוסף	19	פולניה	בן-צבי סיבק, כפר-סבא - תלמונד.	

6 התודה לגב' אופנבך הנ"ל ששלחה לי את הצילום הזה, ואת ההפניה לספר של סטון. הרשימה

נספח 1: מכתב הרב נויבירט זצ"ל ממחנה עתלית⁷

יום ה' לפרשת פנחס [י"ט תמוז תש"ו] כאן במחנה עתלית
הורי ואחי היקרים. אלפי תודות להקב"ה על חסדיו הגדולים וניסיו הגדולים עמנו,
עד שסוף כל סוף ביום שישי [י"ג תמוז, ע"ש פרשת בלק] דרכנו על אדמת הקודש
בארצנו, אחרי שעמדנו עשרה ימים בנמל. אנו חשים את עוצמת הזכות הגדולה
עכשיו, אף על פי שאנחנו נמצאים בתוך מחנה. חסרים לנו מילים לתאר לכם את
השמחה העצומה לדרוך ברגלינו על אדמת ארצנו, ובמיוחד בעש"ק של אותה השבת
שאפילו שונאנו (בלעם) בירך אותנו. כמה מאתנו כבר לא יזכו לזה, וכמה עוד מצפים
לעלות! עוד לפני 15 חודשים היו חיינו תלויים לנו מנגד, ועכשיו אחרי שנה ורבע אנו
יושבים בגליל, מול הר הכרמל. כמה עלינו להודות ולהלל לה'. אילו פינו מלא שירה
כיום וכו' אין אנו מספיקים להודות ולהלל לה'. ואתם עדיין מוכרחים לשבת בגלות
הרחוקה! בוקר וערב, עת שאני קם וכאשר אני שוכב לישון וכאשר אני אוכל מפירות
הארץ, אני תמיד חושב שוב עליכם, ובמיוחד עליך אבי היקר עמו"ש. ה' יתן וגם אתם
תוכלו בקרוב לעלות בעקבותינו. כבר הגיע הזמן עבורכם ועבור כל ישראל.
ביום שישי בבוקר, כשאנו שרים וחצי רוקדים, הובילו אותנו לכאן באוטובוסים
מלווים במשוריינים. פתאום התמלאו הרחובות [בעיר חיפה], היה נראה כאילו הולך
לקרות איזה מאורע מיוחד, כולם הפסיקו את עבודתם באמצע, כל המכוניות עמדו
מלנסוע, כדי לקדם אותנו ב'שלוש עליכם'. בדרכי על הארץ ובהגיעי עד עתלית ספר
התורה כל הזמן על גבי, עד הסוף זכיתי במצוה 'עבודת הקודש עליהם בכתף ישאו'.
בליל שבת אחרי הסעודה, זאת אומרת ברבע לעשר, כל חברי חב"ד ואגודת ישראל
רקדו עד השעה 12 מרוב שמחה להיותם בארץ ישראל. זה היה ריקוד של שמחה
אמיתי. לא יכלו להשתיק אותנו. שום דבר לא היה יכול לעצור אותנו.
כאן בעתלית אנו זוכים להרבה יותר חופשיות. המחנה הזה ענק, אבל חסרים פה
ספרים כמעט כמו על האוניה. מבטלים כאן זמן יקר כל כך! כבר הזמנתי ספרים מכל
מיני מקומות, אך עדיין לא קבלתי כלום. מצאתי שוב את הסידור שלי השבוע, הגנב
השאיר את שמי כתוב בפנים ולכן לא היה יכול יותר להכחיש.
אני מקווה שצמתם טוב [בשבעה עשר בתמוז], גם אני בע"ה. כאן הצום לא ארוך
כל כך, בארבע וחצי לפנות בוקר כבר יום, ובערב צאת הכוכבים כבר לפני שמונה
וחצי. ביום שני בלילה [אור לי"ז בתמוז] שוכני הצריף נשארו ערים עד שתים עשרה

שמורה בגנזך המדינה - מחברות עולים. דרך אגב, קיימת ברשימה טעות בציון גילו של הרב
זצ"ל - הוא היה אז בן 19 ולא בן 26 כפי שנכתב שם. רשומים כקרוביא בא"י אחות ואח של
אמו: הגב' יראת אדלר (לימים חמותו של ר' יונה עמנואל ז"ל) שגרה אז בירושלים ברח'
מלאכי 7 (בטעות נרשם כאן שם המשפחה של אחותה) והרב ד"ר שמחה (סימון) במברגר
מבני ברק.

7 תורגם מגרמנית ע"י הרבנית שתחי', ונדפס כאן ברשותה. [כמה השמטות ותיקוני לשון
והבהרות בסוגריים מרובעים נעשו ע"י העורך י"ק.]

וחצי, ישבו לאכול. ברעש הגדול לא הצלחתי להירדם, ולכן בשעה שתיים עשרה ערכתי תיקון חצות. למרות שהייתי צריך לומר את הכל לבדי, מעולם עוד לא התפללתי בכוונה עצומה כמו הפעם. בלילה זה חטפו מאתנו את הטובים שבחבורה בהולנד, ורדנבורג, דה יונג, דה לנגה, כמעט כל הרבנים יוצאי אשכנז, הסופר ון נורדן, מרוקו, ויי! לא ניתן לספור מי ומי הלכו מאתנו אז⁸. רחל מבכה על בניה, מיאנה להינחם על בניה כי איננו. מלא התרגשות שכבתי לישון, לעולם לא אשכח את הלילה הזה...

כבר במרסיי מינו אותי פה אחד בלי בחירות לועד הלימוד, למרות שמכנים אותי אי אלו אנשים בכינוי 'יקה', אבל הקב"ה סיבב את הכל כך שמצאתי חן בעיני החברה שלנו. גם קבעו שאהיה בעל קורא, מאחר ושמול אמר שגם באמסטרדם קראתי בתורה. אני בעצמי גם מוסר שיעורים, כמו כן ארגנתי עם עוד משהו כמה שיעורים. רק חבל שאין מספיק ספרים. אחד לומד בתוך הספר בקול, וכולם מקשיבים בעל פה.

אבא היקר עמ"ש, האם יש לך עדיין השאלות השונות ששאלתי אותך? התוכל לענות לי תשובות? גם רציתי לשאול אותך עוד, האם עלי לברך ברכת הגומל פעמיים, קודם כל כאשר הגעתי אחרי ההפלגה, ושוב אחרי שאני אשתחרר מכאן? ישר כח גדול.

ליום הולדתך אבא עמ"ש אני מאחל לך מז"ט מז"ט מז"ט מכל הלב. בשנה הבאה בשמחות בארץ ישראל, עם תנחומים על שמחה היקר שלנו, הרי יום הולדתו חל כמה ימים אחרי זה, בתוך שאר כל משפחות ששת המיליונים של אחינו.

כעת עוד בקשה אחת לי אליכם. כתבו לי נא, האם יש לכם לולבים ויין לסוכות? אם לא, אני אבקש נדבות פה, אשנורר, כי לקיים איזו מצוה לא צריך להתבייש, או יותר נכון אסור להתבייש. כתבו לי בהקדם.

צום קל [לתשעה באב], יהי רצון שתהיה זאת התענית האחרונה ולשנה הבאה בירושלים הבנויה, עם כל עם ישראל. ד"ש לכולם, לכם דרישת שלום ונשיקות, שלכם יהושע

★ ★ ★

נספח 2: מתוך הספר 'ספינת חיי' מאת מרים פלק, ירושלים תש"ע⁹

נסענו למקום קרוב לים התיכון, ליד מרסיי, למחנה הכנה להעפלה. היינו בסך הכל 300 שומרי מצוות. התיידדתי מיד עם חברי תנועתנו (פועלי אגודת ישראל) מבלגיה

8 הרב זצ"ל הזכיר את רבני הולנד שנשלחו בי"ז בתמוז תש"ג ממחנה וסטרבורק להשמדה בסוביבור, ביניהם הרבנים פרדנבורג, דה יונג ודה לנגה, והחזן הראשי של אמסטרדם מר מרוקו (עי' יסופר לדור עמ' 94-90).

9 מתוך עמודים 107-100 (בדילוגים), ברשות המחברת. הגב' פלק שתח' עלתה לארץ באותה הפלגה בה עלה הרב זצ"ל. המחברת הקפידה לכל אורך הספר שלא לפרש בשמות האנשים עליהם סיפרה בלא רשותם; היא אישרה ש'בנו של הרב מהולנד' הוא הרב נויבירט זצ"ל.

ומהולנד. התארגנו לקבוצה אחת מלוכדת, ועשינו את רוב פעילותנו עד סוף העלייה יחדיו. בין העולים מהולנד היה בנו של רב שהביא איתו ספר תורה כדי להביאו לארץ ישראל, והיה מרגש לראות איך שמר עליו בכל התנאים והקשיים של העלייה בהמשך הדרך. מפיו למדנו הרבה מאוד תורה בימי המסע... המחנה נוהל על ידי אנשי הנהגת ההעפלה מהארץ בסדר כמעט צבאי. חיכינו יום-יום לבוא האנייה שתיקח אותנו ארצה, והנה, דווקא בליל שבת, באמצע ארוחת הערב שאכלתי עם אנשי קבוצתי באוהל, נקראנו למסדר. לתדהמתנו נאמר לנו לסיים מהר את הארוחה, לארוז את התרמיל האישי ולהתייצב בעוד כשעה לקראת היציאה לדרך. עברנו, 300 דתיים, הוציא מפקד המחנה איגרת מאת הרב הרצוג, רבה הראשי של ארץ ישראל, שקרא לנו לעלות לארץ כמצוות חיזוק היישוב אפילו בשבת¹⁰. היינו מאוד נרגשים ומודאגים מחילול השבת הצפוי, ובלב כבד קיבלנו את פסק ההלכה של הרב הראשי הרצוג. בחור דתי יחיד, חסיד, טען שאינו יוכל לקבל פסק הלכה זה, ודרש להישאר במחנה. הוסבר לו שאין ערובה שההפלגות הבאות לא תהיינה בשבת. הבחור, שהיה מאורס, עודד את כלתו לצאת אתנו. הוא נשאר תקוע זמן רב שם. בסופי שבוע יותר קל לצאת מהנמל בגלל מיעוט השומרים...

השתדלנו לשמור על כל פרט אפשרי מקדושת השבת, למשל לארוז בלי לעשות קשר כפול לסגירת התרמיל, ולשמור על כל דבר אפשרי כדי להזכיר כבוד השבת. נרמז לנו כי מסענו כרוך בקשיים גדולים מאוד ובסיכון ממשי, ולכן לא הסכימו לשתף בו ילדים, אנשים מבוגרים או חולניים. כולנו היינו מודעים לכך שאנחנו אזרחים זרים בלי כל תעודות או אשרות שהייה בצרפת, ובלי רישיונות ליציאה ממנה. מעט מאוד שוטרים צרפתים הסתובבו בשעות האלה במקום, והתרשמתי שהשוטרים היו בסוד העניינים. הם חייכו והתעלמו מאתנו באופן בולט, ונתנו לנו לעלות לאונייה בלי כל קושי. העיתוי של שבת בצהריים נבחר כנראה במחשבה תחילה, כשהנמל היה כמעט ריק מפעילות. הועלינו במהירות וביעילות גדולה על סיפון האונייה, ונדרשנו מיד לרדת לחדרי המחסנים...

אנו, קבוצה קטנה מבין חברי פועלי אגודת ישראל, שמרנו על קשר חברתי הדוק. ישבנו שעות רבות על קרשי הסיפון ולמדנו הלכות התלויות בארץ: שמיטה, מעשרות, עורלה, וזאת תודות לידיעותיו הרבות של בן הרב שעלה אתנו... בשבת בבוקר לבש רוב הסיפון חג, כאשר רבים מאוד התפללו בהתרגשות, קראו בספר התורה שהביא עמו המעפיל מהולנד, ורב החובל אריה אלימלך התכבד בעלייה למפטיר. השבת היוותה שיא לרבים מהמעפילים האלה. דומני שהרבה לבבות יהודיים רדומים התעוררו אז בתפילה הזו על סיפון אוניית המעפילים... ביום השלישי, בו נכפל 'כי טוב' במעשה בראשית, ה'2 ביולי 46 (ג' תמוז תש"ו), ראינו לראשונה את חופי חיפה...

10 [הרב שמואל כץ וד"ר שולמית אליאש, שחקרו את תקופת הרב הרצוג ברבנות הראשית, מסרו לי שהם לא מצאו שום תיעוד המאשר שהרב הרצוג זצ"ל התיר באותן שנים באופן גורף חילול שבת לצורך העלייה לארץ. העורך י"ק.]

נספח 3: קטעים מספרו של י' פ' סטון¹¹

...בבוקר הגיע הפיילוט [נתב מקצועי, שתפקידו לסייע לאוניות להיכנס ולצאת מן הנמל] להכניס אותנו לנמל. נרתמנו לרציף בלי כל סיבוך, בנמל שרר שקט. באונייה שלנו התקינו בכל מקום אפשרי דרגשים צרים שנבנו גם לגובה. הסיבוך היחידי היה שזה היה יום השבת, ובין הדתיים התעוררה השאלה אם מותר להפליג ולעשות כל מה שנדרש לצורך ההפלגה בשבת. רובם החליטו שמצוות העלייה לארץ הקדושה עולה על כל יתר האיסורים, אבל שני בחורים חברי אגודת ישראל נשארו בחוף ולא באו עם יתר הדתיים...

הימים על האונייה עברו בשקט ובשלווה על אף התנאים הלא נוחים. חוסר הנוחיות היה בעיקר בגלל תנאי השינה. דרגשי העץ היו מעץ גס, ומעט המזרונים שהיו שימשו לאנשים חולים. לא היה אוורור טוב בבטן האונייה, ובלילה, כשכולם ישנו שם, היה ריח חזק ולא נעים. אם מישהו חלה והקיא היה מגיע צוות של מנקים עם דליי מים שניקה את השטח. צוות אחר אומן בעזרה ראשונה, והביא לימונים ומטליות מים לחולים במחלת ים. הכול היה מאורגן באופן הכי טוב שהתנאים הקשים האלה אפשרו. למרות הכל היו מעט מאוד טענות ותלונות, והאנשים קבלו את המצב כדבר זמני הכרחי. כל פעם שאונייה אחרת הופיעה באופק כולנו נאלצנו לרדת לבטן האונייה ולהסתתר...

האוכל לא היה רע, אבל לא בכמות גדולה מדי. הלחם נאפה באונייה, ולדעתי היה מצוין. נוסף לזה היה לנו מרק, עם תוכן בשרי לאלה שלא אכלו אוכל כשר, ועם ירקות ותפוחי אדמה לאלה שאכלו כשר... [הרב כנראה החמיר שלא לאכול גם מהתבשיל הזה, ועל פי עדותו אכל בזמן ההפלגה רק מעט לחם וריבה]. כל בוקר הדתיים היו הראשונים שהופיעו על הסיפון, וכולם הניחו תפילין והתפללו בכיוון המזרח. יום אחד הייתה לנו חתונה דתית מסורתית על סיפון האונייה, שני צעירים דתיים התחתנו...

ביום שישי [אדר"ח תמוז] נאספנו על הסיפון, ואחד מאנשי 'ההגנה' נתן לנו הוראות איך להתנהג במקרה וניפול לידי הבריטים. הוא אמר: "מבחינתנו אתם כבר אזרחים ישראלים, גם אם האנגלים לא מסכימים עם ההגדרה הזאת. ייתכן שלא תגיעו לארץ ישראל אלא לבית סוהר, ושם שוב תראו שאתם מוקפים בחוט תיל". הקהל קבל את החדשות האלה ברוח טובה, בית סוהר בארץ לא הפחיד אותם. הייתה הרגשה שהמסע מתקרב לסיום. הועמדנו בשורה אחת ארוכה בפני לשכת רב החובל, ושם חילקו לנו תעודה כתובה באנגלית ובעברית "אישור כניסה לפלסטינה". מלאנו בטופס את השמות שלנו ושל ההורים, ואת יום הלידה והשנה. כתוב היה בתעודה שנמצאנו כשרים על ידי היישוב היהודי בפלסטינה להתקבל כאזרחי היישוב. התעודה ציינה ארבע אסמכתות להחלטה זו; הראשונה, פסוק מיחזקאל על שה' נתן

11 תורגם ע"י אריה מלכין מקבוץ עין דור, והועבר באדיבותו לאתר הפלי"ם וההעפלה, ומשם (בקישור http://www.palyam.org/Hahapala/Teur_haflagot/Stone_Biria) נלקח לכאן עם שינויים קלים (הערות מטעם מערכת האתר ועורך 'המעין' מופיעות בתוך סוגריים מרובעים).

מעפילים על סיפון 'ביריה' (מוויקיפדיה)

האוניה 'ביריה', שמה הקודם: אקבול

את הארץ לבני יעקב. השניה, פסוק מישעיהו על שה' יאסוף את בניו אליו ברחמים. השלישית, הצהרת בלפור. והרביעית, המנדט שניתן לבריטניה ע"י חבר הלאומים. לאיש 'ההגנה' היה גם חוש הומור, כי במקום השמור לחתימת מוסר התעודה הוא חתם 'הרב משה בן מימון'...

זה היה ערב שבת, והיו תפילות מרגשות במשרד רב החובל. למחרת, ביום השבת [ב' דר"ח תמוז] התכבדו רב החובל ומפקד ה'הגנה' בעלייה לתורה ובקריאת ההפטרה. כיד המקרה זה היה פרק מירמיהו שדיבר על השיבה לארץ ישראל [לא מדויק, זו הייתה שבת ר"ח תמוז ולכן קראו את הפרק האחרון של ישעיהו, ובו הפסוקים המרגשים 'מי שמע קולך מי ראה כאלה - היחל ארץ ביום אחד אם יולד גוי פעם אחת, כי חלה גם ילדה ציון את בניה... שמחו את ירושלים וגילו בה כל אהביה, שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה... כאיש אשר אמו תנחמנו כן אנכי אנחמכם, ובירושלם תנחמו: וראיתם וישש לבכם ועצמותיכם כדשא תפרחה' וכו'].

האונייה הקטנה שלנו הייתה עמוסה וצפופה באדם באופן קיצוני. כל פיסת סיפון הייתה מכוסה בגופות של אנשים חולים ובריאים. אי אפשר היה לזוז מבלי לטפס מעל כמה אנשים, והיה צורך להיזהר איפה מניחים את הרגל. סיפון האונייה היה קרוב לפני הים בגלל המשקל הרב של כלל הנוסעים, והמנוע שלה עמל בגניחות ובחריקות ובקושי קידם אותנו. לא היו סידורי שירותים להמון האדם, והאונייה הסריחה. המקום הגרוע מכל היה בבטן האונייה. בטן האונייה היה חשוך לגמרי, ולא היה שום אוורור בתוכו. הוא לא היה מתאים להסעת בהמות או חיות, ועל אחת כמה בני אדם... החום והרעש והאוויר המסריח החלישו את כולם, והיה מאבק מתמיד בין אלה שישבו בקרבת הסולם ששם נכנסה טיפה של אוויר ואור, ואלה שישבו בקצוות וניסו לפלס לעצמם דרך לסולם ולמעלה. אני ביליתי שעותיים שם למטה וזה הספיק לי, ניסיתי לפלס לעצמי דרך לסולם. כשהגעתי שוב לסיפון המלוכלך והצפוף בהמוני בני אדם, אחרי שהייה בבטן האונייה, זה היה כמו להגיע לגן עדן...

האוניה 'ביריה' הובלה לפינה אחת של נמל חיפה, שם נאספו אוניות 'ההגנה' נוספות שנשבו על ידי האנגלים. הפליטים נשלחו למחנה עתלית ולא לקפריסין, ואחרי מספר חודשים שוחררו... [הרב שוחרר אחרי כחמישה שבועות, ועבר ללמוד בישיבת 'קול תורה' בירושלים].

נתקבלו במערכת

סודו של הרבי. יחיאל הררי. תל אביב, ידיעות אחרונות וספרי חמד, תשע"ג.

334 עמ'. (info@ybook.co.il)

אינסוף ספרים נכתבו כבר על הרבי מחב"ד זצ"ל, על חייו ועל תורתו ועל הנהגותיו ועל פעליו ועל מופתיו ועל משיחיותו (כן או לא). המיוחד בספר הזה הוא שהוא נכתב בידי עיתונאי ואיש אקדמיה ולא בידי אדם המקורב לחב"ד, ושהוא מצליח באמפטיה אך באובייקטיביות לתאר מקרוב את דמותו ואת חייו של הרבי זצ"ל, עד שהקורא מרגיש שהוא מצליח להבין ולהכיר מקרוב את האדם הגדול הזה. הספר מספר באופן מסודר על חייו של הרבי מימי נעוריו ועד בחירתו לחתן הרבי הקודם, מתאר את השנים שחי עם אשתו בבדידות ובדחקות בברלין, את המעבר לארה"ב בעיצומה של השואה, התחלת העיסוק בצורכי ציבור, קבלת האדמו"רות לאחר לחצים כבדים, הפעילות החינוכית והציבורית ההולכת ומתרחבת, היחס למדינת ישראל ולציונות, התסיסה המשיחית המודעת והלא-מודעת, והשנים האחרונות – פטירת הרעה, התקף הלב, האירוע המוחי, והפטירה מן העולם בג' תמוז תשנ"ד. בולטת מאוד בספר ה'בדידות בצמרת' – העובדה שעם תריסר מזכירים ורבבות חסידים ומאות אלפי מעריצים הרבי בס"ה היה אדם בודד מאוד, בודד מרצון. המחבר לא מתעלם מקשיים מבית ומבחוץ שחווי הרבי – מוזכרים 'משפט הספרים', המאבקים עם הרב שך ועם חסידות סאטמר והמחלוקת הפנימית בעניין משיחיותו של הרבי בשלהי חייו, כך שהתמונה שלמה ואמינה. מצורפות לספר עשרות תמונות, ובסופו הערות מרחיבות ומחכימות.

שבילין לרב רוזנטל. שיעורים שהועברו לתלמידי ישיבת "נהר דעה" – נהריה על ידי הרב יעקב ניסן רוזנטל זצ"ל, בשנים תשנ"ו-תש"ע. כתב וערך: הרב אליעזר הולנדר. נהריה, תשע"ג. 216 עמ'. (04-9522615)

ישיבת ההסדר 'נהר דעה' בנהריה שבצפון הוקמה בחודש אלול תשנ"ו, וכבר בחודש הזה העביר הרב רוזנטל זצ"ל, אב"ד בעיר חיפה השכנה, ראש ישיבת הגר"א שם ומחבר סדרת הספרים על הרמב"ם 'משנת יעקב', שיעור בישיבה בענייני מסכת ראש השנה. מאז היו מיטב תלמידי הישיבה נוסעים בקביעות בכל שבוע לשמוע שיעור מיוחד שהועבר להם ע"י הרב זצ"ל בישיבתו בחיפה, ולעיתים מזומנות היה הרב גם מגיע לישיבה בנהריה. הקשר המיוחד של הישיבה עם אחד מגדולי ישראל, שהפיץ את אורה של ירושלים-של-פעם בחיפה ובכל הצפון, הטביע את חותמו על רבני הישיבה ותלמידיה.

חודשים ספורים לאחר פטירתו של הרב, בראשית שנת תשע"א, יצא לאור קובץ בשם 'נשמת יעקב' ע"י אחד מרבני הישיבה, הרב עדיאל כנרתי, ובו קיבץ שלושים שיעורים שהעביר הרב זצ"ל לתלמידי הישיבה בין השנים תשנ"ט-תשס"ט, אותם העביר הרב כנרתי על הכתב בתוספת נופך. עתה הוציא לאור הרב הולנדר, מתלמידי הישיבה במחזור הראשון שנתעלה להיות אף הוא ר"מ בישיבה, קובץ נוסף ובו כחמישים שיעורים שהוא זכה לשמוע ולרשום, רובם ככולם אינם אלו שבקובץ 'נשמת יעקב' הנ"ל, רובם על מסכתות הש"ס

ה'שיבתיות' ומיעוטם על הלכות המועדים, ובתוכם גם דברים בעניין עמל התורה, הספדים על גדולי ישראל, הנהגות שונות ועוד.

הרב זצ"ל היה שייך לציבור החרדי-ירושלמי, אך חש חיבה מיוחדת לתלמידי ישיבת נהריה, ובכמה הזדמנויות אף רמז שהקו הציבורי-חרדי המקובל אינו לגמרי לטעמו. כך כאשר הספיד את ידיד נעוריו רבי אברהם שפירא זצ"ל, ראש ישיבת מרכז הרב, אמר בין השאר: "...הוא אהב את ציון, אהב את ירושלים, אהב את ארץ ישראל, ומותר להגיד - אהב את מדינת ישראל, שאנחנו חייבים להתפלל שהיא ראשית צמיחת גאולתנו, ולא להתחכם, ולא לעשות דריילך (=טריקים), ולא להיבהל משום 'עולם'. הדרך הנכונה היא הדרך של ר' אברהם. היום זה עולם של פחד ועולם של כבוד. יש כנופיה של משליטי טרור ומשליטי כבוד, ור' אברהם לא היה מהם ולא מהמונים! ר' אברהם היה יהודי ירושלמי, עם הצניעות של ירושלים. תשמרו על הצניעות הזאת, על הפשטות הזאת. צריך ללמוד ממנו להיות בגדלות ובגאונות בהכנעה ובפשטות, ללכת בדרכם של אנשי ירושלים".... וכמה הדברים האחרונים האלו נכונים גם לגביו!

הקשר ההדוק בין הישיבה בנהריה ובין הרב רזנטל החל בעקבות הקשרים הוותיקים בין הרב זצ"ל לבין רב העיר נהריה וראש הישיבה הראשון, הרב ישעיהו מייטלס שליט"א, והוא הלך והתהדק עם השנים; גם הרב הולנדר, חתנו של הרב מייטלס ועורך הקובץ 'שבילן לרב רזנטל', היה ממטפחיו של הקשר הזה במשך ט"ו השנים האלו, עד לפטירת הרב. בחודשים האחרונים לחייו הרב זצ"ל היה מאושפז בבתי חולים, והשיעור האחרון נערך בביתו בהפסקה שבין האשפוזים כמה ימים לפני פורים, ועסק בענייני היום. בשיעור זה חידש הרב לתלמידיו שהשם 'פורים' לימי ההודאה האלו לכאורה תמוה, שהרי ה'פור' - הגורל שבו קבע המן הרשע את תאריך ההשמדה של היהודים בשבע ועשרים ומאה מדינה - היה עניין צדדי-יחסית בכל סיפור הנס! והוא השיב: המיוחד בפור, כמו בכל שימוש בגורל, הוא שברור שהתוצאה באה ישירות מהקב"ה. הפור משקף את העובדה שהקב"ה הוא זה שמסובב את המאורעות מאחורי הקלעים. לכן גם הארץ נתחלקה על פי גורל (רק ארץ כנען שנתקדשה מעיקרה להיות ארצם של בני ישראל - ולא עבר הירדן המזרחי, הוא לא ראוי להתחלק ישירות על פי ה'; הרב מפנה לפירוש ר"ע ספורנו על במדבר לד, ב). הרב זצ"ל ציין בעניין זה לשו"ת חוות יאיר סי' סא שפוסק שגורל שנעשה באופן שגוי בחלקו - בטל כולו, כי הוא איבד את כל מהותו כסימן מאת ה', ומנגד אפשר לסמוך על גורל שנעשה כיאות 'מפני שקרוב הדבר שאם הגורל כהוגן תדבק בו השגחה עליונה'. והיות והמסר העיקרי של פורים הוא שהכל נקבע על פי ה', שה' הוא השולט בכל ענייני העולם, לכן נקבע שימי ההודאה האלה ייקראו 'פורים'. וממשיך הרב שידועה ההשוואה 'פורים'- 'כיפורים', ואחת מהשלכותיה היא שגם ביום כיפור צריך להרגיש, מתוך הרצינות של היום ועינוי הנפש בו, איך שהקב"ה מנהל את העולם כולו כרצונו, ולהגיע מחדש כל יום כיפור להרגשה מכל הלב של 'קיימו וקבלו היהודים עליהם ועל זרעם' (דרך אגב, בעמ' 130 מוזכר שהרב רזנטל הביא בפני התלמידים את החומרא של בעל 'דור רביעי' שצריך להתחיל את הצום כמה שעות לפני הלילה כדי שגם בתחילת יום הכיפורים יתקיים 'ועיניתם את נפשותיכם', אך הוא הוסיף שהפוסקים לא קבלו את החידוש הזה).

הרב סיפר עוד, באותו שיעור אחרון, שבימי מחלתו חשב על כך שכוונת המשפט 'סומך נופלים ורופא חולים ומתיר אסורים' בברכת הגבורות של תפילת שמונה עשרה היא שגם החולים הם למעשה 'אסורים', כי הם מוגבלים בתנועות ובפעולות שפשטות אצל כל אדם בריא. והוסיף הרב: לא רק הם - אלא גם מטפליהם וקרוביהם 'אסורים' סביב החולה,

ותפילתנו היא שעם חזרת החולה לבריאותו יותרו כל האסורים האלו – החולה וגם משמשיו... לא זכינו לכך; הרב הלך לבית עולמו חודשיים אחר כך, בערב ל"ג בעומר תש"ע. יישר כוחם של הכותבים והעורכים והמדפיסים של דברי התורה המיוחדים האלו שנאמרו מפיו של תלמיד חכם כה מיוחד. תנצב"ה.

יקר חסידך. פירושים, חידושים והגיגים לפרשיות השבוע ולספר תהלים ומשלי, וקונטרס בשולי ה"שפת אמת". אמת יעקב קאפל רייניץ. נוה דניאל, תשע"ג. שכ עמ'. (02-6426887)

הרב רייניץ, תלמיד חכם מופלג וכותב ותיק ב'המעין', הוסיף עוד ספר לרשימת ספריו, ספר המשך לספריו על התורה 'דקדוקי תורה', 'קישוטי תורה' (שזכה כבר לחמש מהדורות!) ו'הון יקר'. מדובר בהערות ארוכות וקצרות, לעיתים חדות כתער ולעיתים עטופות בדרש וברמז ובסוד, כסדר פרשות השבוע, וכן דברי מחשבה קצרים וגימטריות מעניינות, ולבסוף צרור פירושים על הספרים תהלים ומשלי וקונטרס הערות סביב ה'שפת אמת'.

על הפסוק 'בינו שנות דור ודור' שבפרשת האזינו מביא הרב רייניץ את דברי ה'שפת אמת': 'פירוש, השינויים שנעשו אח"כ מדור לדור בהפרידו בני אדם, ומסמך אליהם את דברי הרב המגיד' על הרמב"ם סוף הלכות שכן שמים שמידות האדם והנהגותיו 'מתחלפות לפי הזמן והאיש'. ועל כך הוא מביא את דברי הרב נריה זצ"ל בספרו 'נר למאור' על התורה שמי שלא למד להבין את שפת הדור 'אפשר שייפנה אל הדור במלוא רצון הטוב – ועם כל זאת לא ישיג כלום! והמחבר משלים את דבריו בעזרת הפניה למאמר שכתב ב'המעין' תמוז תשס"ז [מז, ד; עמ' 33 ואילך] בדיוק על עניין זה – השינויים והמעברים שבין דור לדור, הבעיות והפתרונות, כאשר מסקנתו שם היא שלדור יוצאי השואה קיימות רגישות יתר לשמירת מנהגי אבות – רגישות שמתאימה לדרכה של תורה, ומתפלל שתקיים תפילת האבות והבנים 'והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם'!...

בעמ' רנה מעיר המחבר בשם בנו הרב נפתלי חיים על הפסוק בפרק השני בתהלים 'ככלי יוצר תנפצם', בו מפרש רש"י שהניפוץ הוא של 'חרס המשובר לשברים דקים', שרש"י נקט שמדובר דווקא בכלי חרס לפי שאין לו תקנה אם נשבר. אולם למרות שהרעיון יפה – לענ"ד אין צורך בכך: 'כלי יוצר' בכל התנ"ך הוא דווקא כלי חרס, כמו למשל בירמיהו (יט, א) כה אמר ה' הלוך וקניית בקבוק יוצר חרש, ובאיכה (ד, ב) איכה נחשבו לנבל חרש מעשה ידי יוצר. אין ספק אם כן שרש"י הסביר כאן את פשוטו של מקרא, ואכן יתכן שכוונת הנביא עצמו הייתה דווקא לכלי חרס שאין לו תקנה אם נשבר.

יהי רצון שימשיכו לפוץ מעיינותיו של הרב יק"ר שליט"א, וימשיך להתחיל ספרים רבים ולסייםם לשמחת אוהבי התורה כולם. עוד ינוב בשיבה.

בית הלל – שושנת העמקים. קובץ תורני לעניני הלכה ומנהג ותורת בני הישיבות. גליון זכרון, לזכרו של הגאון רבי יעקב יוסף זצ"ל. עורך: הרב יגאל עזרא. ביקורת: הרב ישראל מאיר יונה. שנה יב גליון מח (ד), סיון תשע"ג. ירושלים, תשע"ג. רכג עמ'. (02-5323569)

עשרות הגיליונות של כתב העת 'בית הלל' כבר עשו להם שם. העורך החרוץ והמוכשר הרב עזרא, וה'מבקר' – רבי י"מ יונה, מתלמידיו הקרובים של הגר"ע יוסף שליט"א ועוזרו בעריכת ספריו, דואגים לשמור על איכות המאמרים ועל ערכן התורני של החוברות בהצלחה מרובה

(ראה לאחרונה מה שכתבתי על 'בית הלל' ב'המעין' גיליון 199 [תשרי תשע"ב; נב, א] עמ' 112-113). ואם הדבר נכון בכל גיליון - ק"ו כאשר מדובר בגיליון שמוקדש לזכרו של רבי יעקב יוסף זצ"ל, ששניהם יב"א היו קרובים אליו, שבעצמו כתב כמה מאמרים הלכתיים בקובץ במשך השנים, ושרבים מהכותבים הקבועים ב'בית הלל' הם מתלמידיו וממקורביו. כך למשל פותח הרב גדעון בן משה, ראש כולל ודיין בירושלים, תלמיד וידיד של רבי יעקב זצ"ל, ומתאר מעט מפעילויותיו של הרב יעקב יוסף לצרכי הכלל, כמו למשל שכאשר לפני שנים רבות הגיע אליו יום אחד הרב בן משה וסיפר לו על בת למשפחה של חוזרים בתשובה שאינה מצליחה להתקבל לבית ספר דתי - התעניין הרב יעקב זצ"ל בפרטי העניין, סגר באמצע הלימוד את הגמרא, לבש את מעילו ונסע עם הרב בן משה כדי לשכנע מנהל סמינר מסוים לקבל אותה; וכמובן שלסיפור הזה יש 'הפי אַנְד' - התלמידה הזו התקבלה לאותו מוסד למרות כל החששות, גדלה לתפארת ובנתה בסופו של דבר בית של תורה עם אברך ת"ח.

לפי הסיפורים המרשימים שבחברת (וגם על פי מקורות אחרים) קשה להכניס את הרב יעקב ל'משבצת' תורנית-ציבורית - הוא לא היה 'ש"סניק' קלאסי למרות שהעריץ את אביו שליט"א ולפי הוראתו אף היה חבר סיעת ש"ס בכנסת במשך קדנציה אחת, הוא לא היה ציוני (באחד משיעוריו אמר ש'ציונות' בגימטריה זה 'שבר כלי'...) למרות שקירב אליו רבים בציבור החרד"לי ועודד מאוד את ישוב כל מרחבי ארץ ישראל, הוא השתדל להתרחק מעסקי ציבור - למרות שלעיתים השמיע בקול רם עמדות בעניינים ציבוריים גם כאשר הדברים העמידו כנגדו מתנגדים רבים, ולמעשה סלל לעצמו רבי יעקב דרך משלו, שהתאימה לאמת התורנית שלו כפי שראה אותה. בעיקר הקפיד הרב יעקב זצ"ל על הרבצת שיעורים קבועים ומזדמנים באינספור מקומות ברחבי הארץ, וחץ מזה כמעט שלא יצא מבית מדרשו. הוא עודד והחשיב את ההוראה בעל פה ואת הרבצת השיעורים בכל אתר ואתר, אך גם הותיר אחריו כתבים רבים, שבניו ותלמידיו אמורים להתחיל עתה להוציאם לאור כסדרת כרכים על כל חלקי השו"ע. אין ספק שזו הייתה דמות תורנית מיוחדת במינה, שהמשיכה להרביץ תורה ממש כמעט עד לנשימתה האחרונה (השיעור האחרון שלו, שגם הוסרט, על דיני ספירת העומר, הועבר שבוע לפני פטירתו, כשהוא על סף אפיסת כוחות, ואותו הוא סיים בדברי תפילה וברכה לשומעיו ולציבור כולו; אחד מחבריו שליט"א כתב שבשנה האחרונה לחייו העביר 1300 שיעורים ברחבי הארץ!). תנצב"ה.

רוב החוברת כולל מאמרים הלכתיים, שנכתבו לזכרו ולכבודו של המנוח החשוב, ואמנה רק מעט מהם: אביו הרב עובדיה שליט"א פרסם מאמר בדין אמירת ברכת אבלים בברכת המזון כאשר המנחמים אכלו אך האבל לא סעד עמהם מפני שלא היה בקו הבריאות, ובדברי ההקדמה נכתב שהתשובה נכתבה בימי השבעה! המסקנה: אם האבל יושב עמו אע"פ שלא אכל מברכים ברכת אבלים, שהרי למעשה זו ברכת נחמה לאבלים. הרב מרדכי גרוס מבני ברק, שלמד בזמנו עם רבי יעקב בשיבת 'קול תורה' אצל הגרש"ז אוירבך זצ"ל, מביא פסקים בענייני חו"מ ששלח לו הגרי"ש אלישיב זצ"ל, ובהם בין השאר (עמ' מא סע' ו) שאברך 'כולל' שבניגוד להוראות ראש הכולל למד בתוכנית משלו ולא עם חבריו לכולל - לא טוב עשה, אך אינו חייב להחזיר את המילגה מפני שסוף סוף למד תורה (ונראה מדבריו שאם ראש הכולל ביוזמתו מנע ממנו את המילגה הרשות בידו). או פסק אחר מעניין (עמ' מג סע' כד): מי שהשכיר דירתו בשכונה חרדית לאדם שמתנהג באופן חריג לשכונה אך אינו עובר איסורים, כמו למשל שהוא תולה בחלונו דגל ישראל ביום העצמאות או מסתובב בחדר המדרגות בגופיה וכד', אין זכות לשכנים לכפות על המשכיר למנוע את מגורי השוכר

בבית, גם אם הם חוששים לבעיות חינוכיות אצל ילדיהם... הראש"צ לשעבר הרב עמאר דן באפשרות שיותר לאנשי הסנגוריה הציבורית לפעול אפילו תוך חילול שבת, בהנחה שלעיתים יש בהגנה על נאשם מפני מעצר או ביצירת קשר עמו לאחר שנעצר משום פיקוח נפש. מסקנתו, למרות שנחשף למקרים קשים ובעייתיים ולכשלים חמורים במערכות המשטרה ושב"ס, היא שאי אפשר לומר ככלל שמדובר על מצב של פיקו"נ, ולכן רק במקרה שבו ספציפית קיים חשש אף רחוק לנפשות יש מקום להקל, וגם אז רצוי שהמלאכות האסורות ייעשו ע"י גוי. הרב יהודה דרעי, רבה של באר שבע, מתיר להעביר עצמות בעל כדי לקבורו על יד אשתו אחרי שעבר זמן רב מקבורתו ובוודאי נתעכל בשרו, מפני החשיבות של הקבורה סמוך לקברי בני המשפחה, גם אם מקומו הקודם היה בבית קברות ותיק ומכובד ליד רבנים וצדיקים והמקום החדש אינו כזה, מפני שלהלכה מותר לפנות מת על מנת לקבורו אצל אבותיו ובני משפחתו אפילו מקבר מכובד לקבר בזוי. בהמשך רב אחר מחבריו של הרב יעקב יוסף זצ"ל פוסק שכל מי שיש בביתו טלוויזיה או מחשב עם אינטרנט פסול לעדות ככל עבריין על דין תורה, והוא אף לא ירד לחלק בין סוגי האינטרנט ורמות ההגנה השונות... בסוף הגיליון הרב יעקב ישראל לוגאסי עוסק במידת הביטחון, ומחזק מאוד את שיטת החזו"א שהביטחון אינו שיהיה טוב - אלא שכל מה שקורה הוא בידי שמים; הוא מביע התנגדות תקיפה לסדנאות החשיבה המודרניות המשכנעות את האדם 'תחשוב טוב יהיה טוב' וכד', מפני שאכן אין כלל ביטחון שתמיד 'יהיה טוב', אלא רק שאנו בידי של ריבונו של עולם. לדעתו מצות אהבת ה' 'בכל מאודך' כוללת בתוכה לקבל בלב שלם את הנהגתו של ה' בכל מצב, והיא-היא מידת הביטחון.

ספר משנה תורה. ספר עבודה. מהדורת מופת מבוארת, מגהת ומדויקת על פי כתבי יד, בצירוף מפתחות. מהדיר ועורך ראשי: יוחאי מקבילי. עורכי משנה: יוסף אלבז - מכון המקדש, יחיאל קארה ורועי דובקין. חיפה, 'מפעל משנה תורה' ו'מכון המקדש' בשיתוף ישיבת "אור וישועה", תשע"ג. שני כרכים בכריכה רכה. (077-4167003)

כבר כתבתי כמה פעמים (בפעם האחרונה לפני שנה בגיל' 203 [ר"ה תשע"ג; נג, א] עמ' 111-112) על הסדרה הנפלאה הזאת, פרי יוזמתו ומרצו של הרב מקבילי שליט"א. הפעם מדובר על 'מבצע' מיוחד - פירוש מדויק על הלכות בית הבחירה וכלי המקדש ומעשה הקרבנות וכל הלכות ספר 'עבודה' של הרמב"ם, עם הקדמות לכל ספר, כותרות וכותרות-צד לכל פרק ונושא, וביאור פשוט, מדויק וממצה הקרוב ביותר לפשט דברי הרמב"ם, מלוקט מכל פירושי נושאי-כליו במשך הדורות, ושמסתמך בעיקר על דברי הרמב"ם עצמו בכל מקבילות העניין בכל ספריו - פירוש המשניות, ספר המצוות, תשובותיו ואיגרותיו, מורה הנבוכים, כתביו הרפואיים ועוד. הביאור כולל - נוסף לביאור ההלכה עצמה - הסבר למילים הקשות, הפנייה להלכות מקבילות או משלימות, זיהוי צמחים ובעלי חיים ו'עובדות חיים', טבלאות וציורים ועוד ועוד.

ספר זה, העוסק בענייני המקדש וכליו, מלא וגדוש בתרשימים וטבלאות, כשבסופו נספח תמונות מציוריו המרהיבים של מכון המקדש: מציור של הכהן המרים את הדשן מעל המזבח (העבודה הראשונה של היום) כולל ציור מדויק של מחתת הכסף בה הוא משתמש, עבור דרך ציורים של לשכת הכלים (ה'אפסנאות' של בית המקדש) בעיצומה של פעילות חלוקת 'כלי עבודה' לכהנים, של שולחן התמיד בזמן טקס החלפת לחם התמיד הישן בחדש, של הכהנים

מביאים את הכבשים והפר אל הכהן הגדול ביום הכיפורים, ועד הציור האחרון: 'ויום טוב היה עושה הכהן הגדול על שיצא בשלום מן הקודש'.

לפני כל 'הלכה' בכל ספר מובאים כל הפסוקים בתורה הרלוונטיים ל'הלכה' זו, כך שלפני הלכות בית הבחירה למשל, הפותחות את ספר 'עבודה', מובאים כל הפסוקים שבתורה על המקדש ועל כלי המקדש (רובם מספר שמות). לפני הלכות 'מעשה הקרבנות' נמצאת הקדמה בת תריסר עמודים שמתמצתת את כל הנושא: טעמי הקרבנות לדעת הרמב"ם, כללי הקרבנות, הקרבנות, ממה מביאים קרבן, הקרבנות מן הצומח ומן החי לסוגיהם, אופני ההקרבה (בליויי תרשימים), קרבנות הציבור והיחיד (כולל טבלה מפורטת) ועוד. עבודה מושלמת.

והערה לסיום: בהלכות בית הבחירה פ"א הל' ט כותב הרמב"ם, אחרי שכתב שבונים את ההיכל באבנים גדולות ורק אם לא מצאו אבנים בונים בלבנים, ש'אין בונים בו עץ בולט כלל, אלא או באבנים או בלבנים וסיד'. מסביר בעל הביאור הקצר במהדורת 'מפעל משנה תורה': 'עץ בולט - מן הקיר, כגון גגון'. לפי זה חידושו של הרמב"ם נסוב על עניין צדדי שלא דובר עליו כלל עד עתה, שאם ירצו לבנות מבנה כעין גגון בבית המקדש - גם אותו יבנו באבנים ולא בעץ. אך הדבר תמוה, מי דיבר בכלל על גגונים? מי אמר שהיו מבנים כעין גגון בבית המקדש כלל? ונראה לענ"ד פשוט שכוונת הרמב"ם היא שיותר לבנות בעץ בבית המקדש, והרי בנו גם בעץ במשכן ובשילה ובשני בתי המקדש - בתנאי שהעץ אינו גלוי אלא מצופה באבן או בלבנים וסיד. וכך פירש רבי שלמה חלמא בפירושו 'מרכבת המשנה': 'ולא הקפיד רבנו אלא שלא יהיה בבנין עץ בולט. ואולי נמי רמז רבנו בלשונו הצח דהוקשו לו מעשה משכן בקרשים, וניחא ליה דכתיב ואת הקרשים ציפה זהב. וכן מפורש מלכים א' ו' בבנין שלמה הכל ארז אין אבן נראה, וניחא ליה דכתיב ואת כל הבית ציפה זהב, דאין איסור אפילו בבנין קבוע אלא אם כן עץ בולט'. נכון שהלשון 'בולט' פה גורם מעט אי-נוחות, עדיף היה אולי לכתוב 'אין בונים בו עץ גלוי כלל' או משהו מעין זה, אבל פשט ההלכה ברור. אמנם אמר לי הרב עזריה אריאל שליט"א, ראש ה'כולל' במכון המקדש ואחד מכותבי הביאור על ספר עבודה, שנראה שכוונת הרמב"ם לפחות גם לאיסור בניית גגונים וכד' בעץ, על פי דבריו בהל' ע"ז פרק ו הלכה י: 'אסור לעשות אכסדראות של עץ במקדש כדרך שעושין בחצרות, אף על פי שהוא בבנין ואינו עץ נטוע, הרחקה יתירה היא, שנאמר כל עץ; אלא כל האכסדראות והסבכות היוצאות מן הכותלים שהיו במקדש של אבן היו לא של עץ'. בכל אופן יש צורך לדעתי להדגיש במהדורה הבאה של הביאור את ההיתר לבנות בעץ במקדש בתנאי שחומר הבנייה 'עץ' לא ייראה.

נשים נסתרות בתנ"ך. חלק ג' - בנות. מרים סמואל. [פתח תקוה], תשע"ג. 431

עמ' (03-9220738)

לאחר הספרים 'נשים נסתרות בתנ"ך' חלק ראשון - אמהות (תשס"ה), וחלק שני - רעיות (תשס"ח), הגיע זמנו של החלק השלישי - על ה'בנות' הנסתרות שבתנ"ך. בספר מובא תיאור דמותן ופעולתן של נשים רבות שמוזכרות בספר-הספרים כבנות של אישים מסוימים. לוקטו עליהן פרטים ביוגרפיים וכל מה שידוע אודותן, עובדות בטוחות או משוערות - ואף כאלו השנויות במחלוקת, הכל מוצג לפני הקוראים בעקבות נבירה וחיפוש ממושכים בדברי חז"ל בתלמודים ובמדרשים השונים, במפרשיהם הרבים - ראשונים ואחרונים, ובספרי מחברים מכל הדורות, כולל ספרי מחקר תורניים. אחותי הגב' סמואל כללה 53 פרקים בספר המתארים 'בנות' המוזכרות בתנ"ך בפירוש או ברמז, מתוכם 24 פרקים מתארים קבוצות של בנות - מ'בנות אדם' ועד 'בנות שלמה' עבור דרך 'בנות חת', 'בנות יעקב', 'בנות שלום

בן הלוחש' ועוד. וכך מ'אביגל בת נחש' ועד 'תמר בת דוד' עוברות מול עינינו נשים וקבוצות נשים מפורסמות יותר - כבנות איוב, בנות יתרו, בנות לוט, בנות צלפחד, בת אליעזר (או לפחות 'בת עבד אברהם'), בת המן (זו ששפכה עליו...), בת יפתח, בת פרעה (שנישאה לשלמה), דינה, כזבי בת צור, מיכל בת שאול ומרב אחותה, עכסה בת כלב, שרח בת אשר ותמר בת דוד הנ"ל; ומצד שני כאלו שרובנו לא שמענו עליהן מעולם - אחלי בת שושן, בנות אלעזר בכור מחלי, בנות ברזילי הגלעדי, בנות הימן, בנות יהושע, בנות שלום בן הלוחש, בת ירמיהו ובת ישעיהו, 'בת מלך הנגב', חשובה ושלומית בנות זרובבל ועוד. מתברר שאפשר למצוא על כל אחת 'חומר', מעט או הרבה, והמחברת בחריצותה אספה על כל אחת מ'בנותיה' פרטים רבים לאין מספר.

כל פרק פותח בפסוקים שבה נזכרה הדמות בתנ"ך, במפה ממוזערת שבה נמצא איזור פעולתה בארץ ישראל, ואח"כ בתיאור דמותה ופעליה, כאשר על כל פרט מצוין המקור העיקרי בו הוא נזכר והמקורות המקבילים, ולעיתים נוספות בהערות הרחבות שאין מקומן בגוף הטקסט. אחר כך, לפי ההקשר המתאים, מתוארים בעלה/אביה, משפחתה וצאצאיה, ופרקי משנה נוספים לפי הצורך. למשל בתיאור של 'בכל', שלפי דעה אחת בחז"ל זה היה שמה של בתו היחידה של אברהם, פרק המשנה הראשון הוא 'מהי או מי היא בכל?' אח"כ 'בת מי הייתה, ומדוע לא נשאה יצחק?' אחר כך מתוארים תכונותיה, ובהמשך פרק שלם דן בדעות המובאות בספרים שהבת 'בכל' לא הייתה ולא נבראה ושבכל' אינה כלל בת. בהמשך מובאת הדעה שנמצאת במדרשים מאוחרים שהבת 'בכל' נישאה לשם בן נח, אחר כך מובא סיכום הגירסאות בנושא, מצוטט מדרש שאכן היה לאברהם בת אך שמה לא היה 'בכל' אלא 'בת נדיב', מובאות דעות שונות מה היה סופה של הגברת 'בכל', והפרק מסיים בפיסקא מתוך תשובה של רבי משה פיינשטיין (!) ב'אגרות משה' שדוחה את האפשרות שהבת בכל נפטרה ביום שמתה אמה שרה, כפי שנכתב בשם המהרי"ל דיסקין, משום 'שלאורה הוא דבר שאי אפשר שאברהם אבינו יענש בעונש כזה היותר גדול' שאינו מפורש כלל בפסוקים שאשתו ובתו היחידה ימותו ביום אחד, בעיקר שהפסוק 'ה' בירך את אברהם בכל' נכתב לאחר ששרה כבר מתה! הכל בכל כלול בספר מיוחד זה, שאינו אחרון בסדרת הספרים 'נשים נסתרות בתנ"ך' שמכינה לקוראיה אחותי המחברת שתח'.

שיטת הסימנים. השיטה לזכירת הש"ס. **למסכת פסחים.** הרב יהושע מרדכי שמידט וחבר עוזרים. שבי שומרון, תשע"ג. 97 עמ'. (09-8841946)

הרב שמידט, ראש הישיבה שבישוב 'שבי שומרון' שבצפון השומרון ורב היישוב, פיתח שיטת זיכרון שמתאימה במיוחד לזכירת מסכתות התלמוד, שיטה שיסודה בקודש אצל קדמוני קדמונינו, ושפועלת במציאות ובהצלחה בעצם ימים אלו אצל אלפי לומדי תורה, ובראשם עשרות רבות מבני ישיבתו. העיקרון המרכזי בשיטה זו הוא למצוא לכל דף בגמרא סימן שיהווה תזכורת קבועה לתוכן שבדף, כשהאות הראשונה בו תהיה זהה למספר הדף המדובר. החוברת על מסכת פסחים פותחת ב'הסכמות' לרעיון ולביצועו ממש 'מקיר לקיר', בין הרבנים המסכימים בהתלהבות נמצאים הרב ליאור מחברון והאדמו"ר מנדבורנה בני ברק, הגר"ז' גולדברג מירושלים והרב הראשי החדש הרב יצחק יוסף (הסכמתו היא משנת תשס"ו), הרב יעקב אריאל מרמת גן והרב מאזוז מבני ברק, כולם שליטי"א, הרב אליהו זצ"ל ועוד ועוד. בראש החוברת מובאים כמה מאמרים קצרים בשבח הבקיאיות והחזרות, ומתוארות השיטות השונות בעשיית סימנים ללימוד. בהמשך נמצאות טבלאות ובהם עיקרי

הנושאים שבכל דף כסדר דפי המסכת והצעת 'סימן' לזכירת תוכן דף אחר דף. כך למשל בדף פ' של מסכת פסחים שאליו מגיעים בדף היומי בראשית שנת תשע"ד, בעמוד א עוסקת הסוגיא בהלכה שאין מקריבים פסח בשביל יחיד, ושדעת רבי יהודה ששבט אחד נקרא 'קהל' ואם שבט שלם טמא מקריבים קרבן פסח בטומאה כאילו נטמא חצי מהעם (ובלשון הגמ' 'פלגא ופלגא'), ובהמשך בעשיית הפסח במועד ובתשלומין לפסח - ולא רבעת הנושאים האלו נמצא רמז המתחיל באות פ' שהוא הדף המדובר: פסח יחיד, פלגא ופלגא, פסח, פיצויים. מי שישנן ויזכור את הסימנים האלו אמור לזכור את תוכן העמוד כולו, וכך דף אחר דף ומסכת אחר מסכת. ועם הצלחה לא מתווכחים...

כל פרק מתחיל בהקדמות רבנו המאירי ב'בית הבחירה' לאותו פרק, ומסתיים ב'הלכתא גבירתא' - סיכום ענייני ההלכה שבפרק מתוך הפירוש 'תפארת ישראל' על המשניות. בסוף החוברת נמצאות טבלאות המחכות למילוי - הצעות נוספות לסימנים לפי דפי המסכת.

משלי קדם. ספר משלי פרקים יא-יב. סיכומים משיעורי הרב יצחק בן-שחר, שנלמדו בישיבת קדומים. כתיבה ועריכה: ברוך ספיר. קדומים, התשע"ג. 386 עמ'. (09-7928129)

ספר משלי הוא ספר המוסר והחכמה העיקרי של עם ישראל, והוא היה אמור להיות שגור על לשונו ומונח על לבו של כל איש אשר בשם ישראל יכונה. אולם כידוע המצב אינו כזה, והלימוד בו מונח יחסית בקרן זוית, גם בעולם הישיבות. בניגוד לכך מעביר גיסי, ראש ישיבת קדומים הרב יצחק בן שחר, שיעור שבועי קבוע בישיבתו בספר משלי כבר למעלה משלושים שנה, והתלמיד-העורך מעיד שאווירת הלימוד בספר משלי חופפת על הישיבה כולה, ומשרה מרוחה על כל הבא בשעריה.

אין מדובר, בשיעורים ובספר, על פירוש שיטתי לספר משלי, אלא על לימוד חי ומפתח, המתחיל בפסוקי הספר וממשיך בביאורו המיוחד של הגר"א לכל פסוק ופסוק, ומנייה וביה בהסבר עניינים עמוקים וחיוניים בעולמה של תורה ובעולמם של חיי תורה נכונים בהקשר לנאמר בפסוק ולמה שסביבו, באופן הפותח את הלב ואת העיניים.

כך למשל על הפסוק (יב, יא) 'עובד אדמתו ישבע לחם ומרדף ריקים חסר לב', מעיר הרב בן שחר ש'עובד אדמתו' בעל הלב הישר הוא אדם 'עובד', והוא עובד את האדמה דווקא, והאדמה שהוא עובד בה היא דווקא האדמה שלו. הכתוב מכוין לאדם שקרוב לטבעו האמיתי, שאינו מעוניין להיות תלוי באחרים, ושרצונו לעסוק בימי חייו ב'עסק' המצמיח פירות גשמיים ורוחניים. אותו אדם פונה דווקא לאדמה 'שלו', הוא שמח בחלקו, הוא חי ב'משבצת' שלו ואינו פוזל לחלקם של אחרים. אדם זה רחוק מקנאה ורחוק מכעס, מלא סיפוק ושמחת חיים, יש לו 'לב' (בניגוד לרודף הריקני המנוגד לו), עד שהמשל והנמשל מתערבים זה בזה... הספר המיוחד הזה מסתיים במפתח נושאים מפורט ומועיל. יישר כוחם של גיסי ראש הישיבה, ושל העורך המוכשר שהעלה את הדברים אל הכתב בכישרון רב. זהו ספר ראשון בסדרה, שתכלול בעז"ה כמה וכמה כרכים.

שבילי ניסן. חידושי תורה, ביוגרפיות ומאמרים. מאת הרב ניסן וקסמן. ירושלים, מוסד הרב קוק, תשע"ג. 269 עמ'. (02-6526231)

הרב ניסן וקסמן זצ"ל היה מגדולי הרבנים בארה"ב בשנים שלפני השואה. הוא שימש כרבה של עיירת הנופש לייקווד, והוא זה ששיכנע את הגאון הרב אהרן קוטלר זצ"ל, שהגיע

לארצות הברית כשרק כותנתו לעורו, להקים בה את ישיבתו, שראשיתה היה מצער, ובהמשך, ב"ה, מלוא כל הארץ כבודתה. הוא גם היה ממקבלי פניו ומכשירי דרכו של האדמו"ר הריי"צ מחב"ד בבואו לארה"ב, ופעל בעסקי תורה וציבור רבים כשהוא נושא ברמה את דגל התורה בעירו. אולם לאחר שנים ספורות ברבנות החליט לעזוב את תפקידו ומצא את פרנסתו כסוכן ביטוח, אם כי במקביל המשיך להיות פעיל בכמה וכמה תחומים ציבוריים-תורניים במלוא מרצו ופיקחותו. בסוף ימיו עלה לארץ, וכיהן מספר שנים כמזכיר בית הדין בתל אביב, עד לפטירתו בשנת תשמ"ב.

בספר 'שבילי ניסן' קיבץ בנו הרב פרופ' חיים וקסמן מאמרים שכתב אביו במשך השנים, רובם התפרסמו בבמות שונות. החלק הראשון של הספר כולל שיעורים של רבותיו גדולי ליטא שהוא סיקם וערך, ביניהם רבי אליהו ברוך קמאי ממיר, רבי שלמה פוליאצ'יק 'העילוי ממיצ'ט', ר' ירוחם המשגיח, רבי אייזיק שר ועוד, וכן מאמרים תורניים של הרב וקסמן עצמו. החלק השני כולל ביוגרפיות וזיכרונות על רבנים וראשי ישיבה אותם הכיר הרב וקסמן אישית, ובחלק השלישי נמצאים מאמרים בנושאי יהדות שונים. המגוון הרחב של תחומי פעולתו ושטחי התעניינותו של הרב וקסמן זצ"ל מרשים, ולא לשוא המליץ אחד ממעריציו שהיה גם ידיד המשפחה, הרב מעלה גלינסקי זצ"ל, לקרוא לקובץ הזה בשם 'שבילי ניסן', שם שיבטא את השבילים השונים שבהם הביא הרב וקסמן זצ"ל לידי ביטוי את תורתו, את פעילותו ואת אמונתו.

קרית חנה. פירוש נפלא על מסכת אבות שחיבר הגאון המפורסם בדורו רבינו אלחנן חפץ מפוזנא. נדפס לראשונה בחיי רבינו המחבר בק"ק פראג שנת ש"ע"ב לפ"ק, ועתה הוגה ונסדר מחדש עם מ"מ תיקונים הארות והערות. שלום דזשיקאב. מאנסי, תשע"ג. קע עמ'. (1-845-356-6582)

401 שנה אחרי שנדפס בפעם היחידה מודפס מחדש, מתוקן, מוגה ומוער, הספר החשוב 'קרית חנה' על פרקי אבות, לאחד הגדולים בדור של גדולי עולם (המהרש"א, ה'לבוש' ועוד רבים) - רבי אלחנן ברבי בצלאל אורי ליפמן חפץ מן העיר קובנה. עוד בזמן הדפסתו הספר היה נראה כה חשוב עד שהגאון רבי אפרים מלונטשיץ בעל ה'כלי יקר' על התורה, שכנראה היה רבו של המחבר, לא רק הסכים עליו - אלא גם הגיה אותו והכינו לדפוס. במבוא נאסף כל החומר הידוע על המחבר - וזה לא הרבה, אם כי ידוע שהיה בן לשושלת ארוכה של רבנים, כשאביו רבי אורי ליפמן נחשב אחד מגדולי תלמידיו של המהרש"ל וחברו של המהר"ל מפראג. לדעת המו"ל מקור המשפחה באיטליה, שגם בה ידועה משפחת רבנים חשובה בשם 'חפץ', שפעלה בסוף תקופת הראשונים ובראשית תקופת האחרונים.

לעיתים רבי אלחנן מאריך בפירושו ולעיתים הוא מקצר. כך למשל על המשנה בפרק ד מ"ח, במאמר רבי צדוק שאין לעשות את דברי התורה 'קרדום לאכול ממנו', מעיר המחבר שאימרה זו מתאימה לדברי חז"ל במסכת פסחים 'אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו', 'רצונו לומר שלא נהנה מתורתו כלום ועדיין זכותו בידו'. לא מדובר לפי דעתו דווקא על כך שתלמודו שגור בפיו - אלא שתלמודו נותר 'בידו', והוא לא 'בזבז' אותו להנאה מהנאות העולם הזה.

HAMA'YAN

Table of Contents

As a Shepherd Seeketh Out His Flock [כְּבֹקֵרֶת רוּעָה עֹדְרֵר] / The Editor . . .	3
<i>Hineni</i> [Here I Am] / Rav Mallen Galinsky Z.T.L.	5
A Talk by the Author of <i>Netivot Shalom</i> in the Wake of the Yom Kippur War / Dr. Mordechai Meir	9
What Gd is 'Forced' to Do When Rosh Hashana Occurs on Shabbat / Rav Yaakov Yisrael Stal	22
A New Letter from the Ramhal Controversy: The Venetian Rabbis to Rav Moshe Hagiz / Prof. Yaakov Shmuel Spiegel	29
Enumerations from the Creation of the World and the Order of Intercalation of Months / Rahamim Sar Shalom	41
<i>L'shon HaRa</i> [Derogatory Information] in the Media on Public Officials / Rav Yaakov Epstein	51
Can a Visitor from Abroad Become a 'Halakhic Resident' of the Land of Israel in the Midst of the Second Day of a Festival? / Rav Dr. Michael Avraham	60
Memorials	
My Father and Teacher Rav Mallen Galinsky Z.T.L. – Biography and Activities / Rav Eliezer Shmuel Galinsky	69
Memorial Remarks on Rav Mallen Galinsky Z.T.L. / Rav Meir Schlesinger .	77
'The Righteous Shall Flourish Like a Palm' / Rav Ari Waxman	79
Rav Gershom Harpanas Z.T.L. / Shmuel Emanuel	82
Delineating the Character of Our Teacher Rav Yehoshua Yeshaya Neuwirth Z.T.L. / Rav Mordechai Emanuel	85
Rav Yehoshua Yeshaya Neuwirth Z.T.L. – Words He Said and Practices He Practiced / Eli Kellerman	95
The <i>Aliyah</i> [immigration] of Rav Yehoshua Yeshaya Neuwirth Z.T.L. to the Land of Israel on a <i>Ma'apilim</i> [Blockade-Running] Boat / Shmuel Emanuel	97
Editorial Review of Recent Torani Publications / Rav Yoel Catane	105

Shlomo Aumann Institute, Yeshivat Sha'alvim

B"H, Tishrei 5774 • Vol. 54, 1 [207]

Abstracts

Rav Yoel Catane (The Editor): As a Shepherd Seeketh Out His Flock [כְּבִקְרַת רוּעָה עֹדְרֵר]

The editor opens the first issue of the year 5774 with brief remarks concerning events in the observant community in the land of Israel during the past year, and his hopes and anticipations that the coming year will be better in all areas, and that rifts will be healed within the observant community in all its various hues. The Jewish people is like a flock which has a shepherd, and the Shepherd – Gd – seeks out and inspects and considers us and our individual and communal progress, and every contention put forward to enhance the name of heaven will be perpetuated.

Rav Mallen Galinsky Z.T.L.: *Hineni* [Here I Am]

In this stirring *Drasha* [oration] originally delivered before *T'kiat Shofar* of the year 5760 [1999] at Yeshivat Shaalvim, Rav Galinsky ז"ל defines for us the central theme of Rosh Hashana: declaring and accepting Hashem's kingship. Rav Galinsky ז"ל clarifies the unique role of Man in crowning Hashem and outlines how this theme is played out in many aspects of the Rosh Hashana prayer. Drawing on the prayer *Hineni He'ani Mima'as* [the cantor's supplication before the Additional Service], Rav Galinsky enjoins us to respond with our own personal *Hineni* ['Here I am'] as did our forefathers – Avraham, Yaakov, Yosef and Moshe Rabbeinu. Each forfeited his personal comfort, safety and needs in order to respond to the call from on High. They were *Mamlich* [they enthroned] Hashem by their willingness to take on His *Shlichut* [mission]. So too we are inspired to respond with our own *Hineni* to the challenges of our time, taking responsibility and initiative, whether it be for Am *Yisrael*, *Eretz Yisrael*, or *Torat Yisrael*. Rabbi Galinsky's words so clearly emanated from his heart. May they enter ours as well.

Dr. Mordechai Meir: A Talk by the Author of *Netivot Shalom* in the Wake of the Yom Kippur War

The Yom Kippur War which took place forty years ago shook the country, and many public figures took part in the discussions of the condition of the army, the

government, and Jewish society in general. The rabbinic world also dealt with the topic – even if not many of the remarks made were published. This article presents the first of four talks given by the *Admor* (Hasidic leader) of Slonim, Rav Shalom Noach Berezovsky Z.T.L., author of *Netivot Shalom*, in the wake of the Yom Kippur War. In his remarks, the *Admor* took note of the feeling of “my power and the might of mine hand” which pervaded not only society at large but even – and this was his principal interest – *haredi* (pious) society. In the course of his remarks, the *Admor* treated the standing of Jewish leaders in taking state decisions, the special status of the land of Israel, and principally the topic of trust in Gd. The *Admor* presented his understanding of the concept of trust in Gd, contrasting it with that of the *Chazon Ish* (Rav Avrohom Yeshaya Karelitz) as it appears in his work *Emuna uVitahon [Faith and Trust]*. In his opinion, trust in Gd includes faith in the promised assistance of Gd and not solely – as in the opinion of the *Chazon Ish* – trust that we are given into the hand of Gd.

Rav Yaakov Yisrael Stal: What Gd is ‘Forced’ to do When Rosh Hashana Occurs on Shabbat

The *Tzadik* Rav Levi Yitzchak of Berdichev famously claimed that when Rosh Hashana occurs on Shabbat the Almighty is ‘forced’ to inscribe His people in the book of life, since writing on the Sabbath is forbidden if it is not to save a life. Our author finds that one of the *baalei hatosafot* (glossators of the Talmud) had already noted the problematic nature of the Holy One writing on Shabbat, drawing therefrom the conclusion that He is not obligated in *mitsvot* (directives). On the other hand, it is surprising to find an amazingly similar idea in a *piyut* (liturgical poem) of Kallir: the Almighty is forbidden to judge and evaluate sins on the Sabbath. The poet even adds a clever claim: just as Israel refrains from sounding the *shofar* (ram’s horn) on Shabbat, so should the indictment of the accuser be silenced, for it is also forbidden on the Sabbath. The *tzadik* of Poland and the poet of the land of Israel arrived at a similar idea one thousand three hundred years apart, out of a single purpose: to inscribe the Jewish people for a good and happy year

Prof. Yaakov Shmuel Spiegel: A New Letter from the Ramhal Controversy: The Venetian Rabbis to Rav Moshe Hagiz

Most of our knowledge of the learned controversy surrounding the actions and writings of the Ramhal [Rav Moshe Chaim Luzzatto] is based upon the large collection of correspondence and documents published by Dr. Simon Ginsburg

from manuscripts written by the various scholars who took part in the controversy, both those who opposed the Ramhal and those who supported him. The controversy arose when Rav Moshe Hagiz approached the scholars of Venice requesting that they investigate rumors about the “strange” activities of the Ramhal. They turned to Rav Yeshaya [Isaiah] Bassan, who had been the Ramhal’s teacher when he was in Padua, and Rav Bassan answered them in an amazing letter that the Ramhal is ‘just and upright’ and all his activities are pure. We would expect on the basis of this response that the aforesaid collection would contain a letter of reply from the scholars of Venice to Rav Moshe Hagiz, but surprisingly no such letter is to be found there. On the other hand, there is a lengthy additional letter from Rav Moshe Hagiz to the scholars of Venice in which he sharply attacks the Ramhal, as well as the Venetian scholars for not taking action against him. This article publishes for the first time from manuscript the missing answer of the scholars of Venice, from which it turns out that they answered Rav Moshe Hagiz in the spirit of the letter of Rav Isaiah Bassan, i.e. that the Ramhal is ‘just and upright’. This letter, which should have brought an end to the controversy, surprisingly brought Rav Hagiz to pen his above-mentioned lengthy letter, and it itself was the cause of the continuation of the controversy in full force, and of the Ramhal’s leaving Italy.

Rahamim Sar Shalom: Enumerations from the Creation of the World and the Order of Intercalation of Months

Mr. Sar Shalom, an experienced educator from the city of Netanya, and a well-known researcher and author in the field of the Hebrew calendar, describes (in the wake of Rav Dr. Shai Walter’s article in a previous issue of *HaMa’yan*) the *braita* [work from the mishnaic period] *Seder Olam*, composed by the Tanna Rabbi Yose ben Halaftha – and the later work *Seder Olam Zuta* – and its method of establishing the accepted enumeration from the creation of the world. He describes the three enumerations from creation that were widespread among the Jewish people and compares them to the *minyán sh’tarot* [Seleucid era] which was used by the Jewish people for centuries. He further deals with the order of setting leap years, and the way in which the accepted enumeration from creation was established as the exclusive legal count in Israel.

Rav Yaakov Epstein: *L’shon HaRa* [Derogatory Information] in the Media on Public Officials

In the *Tehumin* collection, an article was recently published which in practice

allows publicizing in the media derogatory information about public figures which in the opinion of the author is correct and verified (otherwise it would constitute *hotzaat shem ra* [slander], which is prohibited by all), under the assumption that any public personage accepts upon himself as part of the ‘rules of democracy’ that anyone who discovers any taint in him will make it public. Rav Epstein, among the rabbinic staff of the Institute for Torah and the Land of Israel, in *Gush Katif* in the Gaza Strip (currently in the village of Shomriya in the Lachish region), forcefully takes issue with this assertion. In his opinion, writing in – and reading – most of the media involves completely prohibited activities; no person, in most views, may ‘waive’ his dignity and prestige; and even if the defenders of democracy emphasize the ‘right of the public to know’ above and beyond all personal rights – that is not the view of the Torah. In practice, Rav Epstein claims that only under exceptional circumstances, where publication in the media is the only remaining option to save the oppressed from his oppressor, only then is there room to use this means, to the least extent possible; but in no way, in his opinion, is there sweeping license to publish derogatory information about public figures, and certainly no automatic waiver of the dignity of anyone who enters communal service, even if no direct harm is caused.

Rav Dr. Michael Avraham: Can a Visitor from Abroad Become a ‘Halakhic Resident’ of the Land of Israel in the Midst of the Second Day of a Festival?

We discuss a problem raised by Rabbi Avraham Genachowski *Z.T.L.*, about a tourist visiting Israel from abroad who decides in the middle of *yom tov sheni* [the ‘second day’ of festivals originally for those far from the court in Israel where the calendar was set] to reside in Israel. There are some *poskim* [halakhic authorities] who state that he can at that moment cease observing *yom tov*, and Rav M. Avraham, *Ra”m* [teacher] in the Kollel of Bar Ilan University, explains the *safek* [point in question] and the *psak halakha lema’aseh* [practical decision]. He demonstrates that it depends on the *halakhic* character of the obligation to observe *yamim tovim*: whether there is a single moment defining the entire day’s obligation, or rather every minute stands on its own. He presents some disputes of the *rishonim* [early authorities] about the question (especially in the context of *migo deitkatsaey* [since an object was not considered usable at the moment the festival began] principle of *isur muktseh* [objects unusable on a festival since they were not prepared beforehand]). The author leaves the reader with an illustrative Torah puzzle, in memory of Rabbi Avraham Genachowski *Z.T.L.*

Memorials

Rabbi Eliezer Galinsky leads us down the path of the life of his father ז"ל Rav Mallen Galinsky, highlighting his major contributions to *Klal Yisrael* [the Jewish community]. Rav Eliezer identifies a common motivating force throughout his father's life – that of serving the *Klal*: First alongside his father Rav Yehuda Dov ז"ל, and later at the young age of 19 taking his Father's place at the helm of Congregation Sha'arei Tzedek. To mention some of Rav Galinsky's numerous activities for the *Klal*: Rav Galinsky accompanied from its birth the creation of the *Tochniyot Chul* [educational programs in Israel for foreign students] – first with the Jewish agency and later enhancing the program at Yeshivat Shaalvim; he saw to the establishment of the Teachers College at Shaalvim as well as the Sha'al program for communities in the diaspora. Not one to let Iron Curtains stand in his way, Rav Galinsky encountered the Refuseniks, and found yet another outlet for his *Avodat Haklal* [communal work] when years later he helped to establish the Charkov program together with the O.U. Rav Galinsky found great satisfaction in assisting the establishment of the *Gar'inim Toraniyim* [seed groups promoting a Torah lifestyle]: Shaalei Torah – another offspring of Yeshivat Shaalvim and finally, the establishment of Sha'alvim for Women in Jerusalem. In addition, he was for many years an active member of the administration of the Shlomo Aumann Institute and of the Editorial Board of *HaMa'yan* – he would even proofread these English abstracts – and his absence will be keenly felt. Rav Meir Schlesinger, the founder of Yeshivat Shaalvim and its head for many years, who was the one who invited Rav Galinsky to join the staff of the administration of the yeshiva, poignantly reveals for us the secret of his dear friend's unique persona. As a Rav, leader, educator, friend and family man, Rav Galinsky embodied an unusual combination of traits. These traits were commingled into a marvelous new "compound" – that of *Lamdanut Litait* ['Lithuanian' scholarship], Chassidic passion, Religious Zionism, *Ahavat Yisrael* [love of the Jewish people] and *Eretz Yisrael* [the Land of Israel], all emanating from his inherent *middat ha-emet* [truth and integrity]. Rav Ari Waxman, who in recent years took upon himself the care of foreign students at the yeshiva alongside Rav Galinsky, draws a portrait of Rav Galinsky in his capacity as director of the *bnei chul* [foreign student] program at Shaalvim. For the students in the yeshiva, the Rav was like a father: he was happy with their success and was with them in their sorrow. His activities included *shiurim* [classes], *sichot* [talks], education, countless acts of *chessed* [kindness] as well as maintaining the

Yeshiva through his involvement with fundraising. All this he accomplished with his unique combination of strength, leadership, practicality and warmth. It was this quality of imbuing all his far-flung activities with human warmth, humility and care for every individual, which made Rav Galinsky Z.T.L. so outstanding an individual.

Shmuel Emanuel, long a contributor to *HaMa'yan* and a senior member of Kibbutz Sha'alvim, writes parting words about his friend Rav Gershom Harpanas, a person dedicated to education and to Torah, among the outstanding activists of the Poalei Agudat Yisrael movement in Israel, who was involved in saving lives during the *shoah* [holocaust] of Hungarian Jewry, and continued in education, *aliyah*, and spreading written and oral Torah in the land of Israel until his dying day.

Further on, Rav Mordechai Emanuel delineates the rabbinic persona of Rav Neuwirth Z.T.L. as a halakhic authority and mentor of rabbis, and Eli Kellerman, a resident of the Rav Z.T.L.'s neighborhood of Bayit Vegan in Jerusalem, relates things he said and practices he practiced. Shmuel Emanuel again writes about Rav Yehoshua Neuwirth Z.T.L.'s *aliyah* [immigration] to the land of Israel on a *ma'apilim* [blockade-running] boat. In the introduction to the third edition of his work *Shemirat Shabbat k'Hilkhatah* [*Shemirath Shabbath :a guide to the practical observance of the Sabbath*] the Rav Z.T.L. wrote about his rescue from the *shoah* and his *aliyah* to Israel, and how much it troubled him that boarding the *ma'apilim* boat took place intentionally on the holy Sabbath. Shmuel Emanuel, with the help of documentation he received from the archives of the Museum of Illegal Immigration in Atlit and of memoirs of the period, describes how things were done on the *ma'apilim* transport in which Rav Neuwirth traveled and other such boats, and that in general 'violating' the Sabbath in these instances was vital and permissible.

The issue closes with reviews by the editor of new *Torani* books.

לשנה טובה תכתבו ותחתמו לאלתר לחיים טובים!